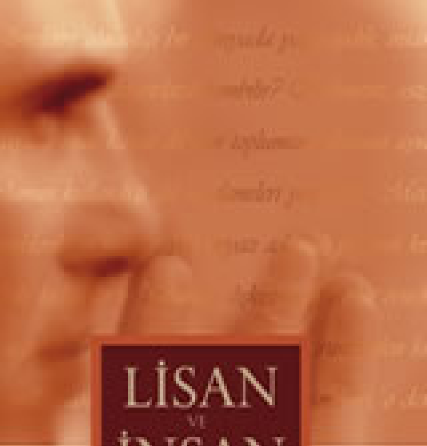

LİSAN VE İNSAN

Yusuf Alan

Lisan ve İnsan

Yusuf Alan

LİSAN VE İNSAN

Yusuf Alan

KAYNAK
KİTAPLIĞI

Lisan ve İnsan

Editör:
Kalender YILDIZ

Görsel Yönetmen:
Engin ÇİFTÇİ

Kapak:
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj:
Ahmet Kahramanoğlu

ISBN: 975-8775-50-2
Yayın Numarası: 135

Emniyet Mahallesi Huzur Sok:
No: 5 34676
Kısıklı-Üsküdar/İstanbul
Tel : (0216) 318 42 88
Faks : (0216) 318 42 02
http://www.isikyayinlari.com

BASKI : ÇAĞLAYAN A.Ş.
Sarnıç Yolu No: 7 35410
Gaziemir/İzmir
Tel: (0232) 252 20 97/98

Baskı Tarihi
Mart / 2005

İçindekiler

Ön Bilgiler

1. İktibaslar şu şekilde yapılmıştır:
   a. (Yazarın soy ismi, kitabın basım tarihi: sayfa numarası; (Şahin, 1990: 139).
   b. (Kitap adı: sayfa numarası); (Lem'alar: 344)
   c. (Dergi adı: sayı); (Sızıntı: 134)

   İktibaslar hakkında detaylı bilgiler kitabın sonundaki "Kaynaklar" kısmındadır. Araştırmacılara bir fikir vermek için, iktibas yapılmayan bazı eserler de kaynaklara dahil edilmiştir.
2. Yabancı dillere ait misallerin çoğu İngilizce'den verilmiştir. İngilizce dilbilim terimleri Türkçe'ye, bazen, serbest çeviri metoduyla aktarılmıştır (intertextuality: tedaî gibi).
3. Tercümeleri değil, kısa mealleri verilen âyetler hakkında yapılan tevil ve tefsirler, o hazinelerden gösterilen birkaç elmastan ibarettir. Kusurlar ve hatalar bana aittir.

Önsöz

1. "Musa (as) dedi ki: 'Gönlüme genişlik ver, Rabbim. İşimi kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü iyice anlasınlar'." (Taha: 25-28)
   Demek "anlaşılır olmak" pek kolay değil.
2. "Bu Kur'an, her türlü şüphe ve tenakuzdan uzak olarak Arapça indirilmiştir." (Zümer: 28)
   Demek insan elinden çıkan metinlerde şüphe ve tenakuzun bulunması her zaman muhtemel.
3. "And olsun ki düşünülmesi, anlaşılması ve ezberlenmesi için Biz Kur'an'ı kolaylaştırdık." (Kamer: 17)
   Demek metinlerin kolay anlaşılmasını temin edecek bir takım unsurlar var.
   Îyice düşünüp öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'ı senin lisanınla indirerek kolaylaştırdık." (Duhan: 58)

Peki "açık", "akıcı" ve "anlaşılır" olmak için dikkat edilmesi gereken unsurlar nelerdir? İşte bu eserde temel olarak işlenen konu budur. Ayrıca "okuma", "yabancı dil tahsili",

"tercüme" gibi sözlü ve yazılı iletişimde akla gelebilecek önemli hususlar üzerinde durulmuştur.

"Fehim, ifhamdan esheldir", yani sizin burada anlatılmaya çalışılan şeyleri anlama kabiliyetiniz, benim anlatma kabiliyetimden daha fazladır.

Yusuf Alan

Okuma Üzerine

"Bir insan ne kadar hızlı düşünüp anlayabiliyorsa, o kadar hızlı okuyabilir."

16. asırda, Avrupa'da, bir senede telif edilen kitap sayısı, en iyimser tahminlere göre, 1000 civarındaydı. Günümüzde, dünya genelinde, bir günde telif edilen kitap sayısı birkaç bine ulaşmıştır.

Bu çeşitlilik, bizleri ister istemez seçici ve hızlı olmaya mecbur etmektedir. Hızlı okuma düşünmeyle iç içedir. Bu melekeyi pratik yaparak kazanmak mümkündür, fakat okuma temelde bir idrak meselesidir. Verimli okumanın anahtarı, göz cimnastiği yapmak değil, bilgidir.

İdrak tahmine dayanır. Tahmin ise ilk plânda ihtimali düşük alternatifleri eleyerek bir neticeye ulaşmaktır. İyi okuyucu, maksimum oranda tutarlı tahmin yapabilendir. Okuma müddetince tahminlerimiz ortaya çıkar, birbirine destek verir ve böylece konu idrak edilmiş olur. Öte yandan, eğer okunan şey bizim için bir mana ifade etmiyorsa, idrak işlemi

durur. Bu yüzden, tahminlerimizle metin içindeki bilgiler paralel oldukça, idrakimiz çok daha rahat ve hızlı olur. Aynı zamanda, bilgi birikimimizle tahminlerimizdeki tutarlılık arasında doğru bir orantı vardır.

İyi okuyucu mana için okur. Kelimelerin, harflerin, noktaların şifrelerini çözerken bilgisayar gibi davranmaz. Gözünün her şeyi beyne iletmesine izin vermez. Çünkü, beynin göze ilettikleri, gözün beyne ilettiklerinden daha önemlidir. Gözün görme hızı, beynin işleyiş kapasitesine göre son derece yavaş olduğundan göz, resmettiği materyalle çoğu zaman, insan beynini meşgul edemez. Okurken zaman zaman dalmamız ve farklı şeyler düşünmemiz bu sebeptendir. Bu yüzden, göz hareketleri kontrol altına alınmalı, ritmik atlamalarla arada kalan kelimelerin fark edilip anlaşılmasına alışılmalıdır. Bu atlamalar mümkün olduğunca uzatılmaya, yani görme ve idrak sahâlârı olabildiğince genişletilmeye çalışılmalıdır. Zihnin gözün gönderdiği mesajlara uyum sağlayıp boş kalmaması temin edilmelidir. İdrak gözleri kontrol etmeli, göz hareketleri idrakin önüne geçmemelidir. Aksi takdirde yazarın niyeti anlaşılamaz ve mevzuya nüfuz edilemez. Kelimeler görülür, fakat metin "okunmaz". (Erman, 1993: 68-70)

Bir eserde, anafikir tesbit edildiği an, tek tek kelimelerin tesbitine gerek yoktur. Kelimeleri, harfleri okumadan okuruz; anafikri de kelimelere takılmadan idrak etmeye alışmalıyız. Zaten bir metindeki imaj ve mesajları aynı anda idrak edemeyiz. O halde imajlardan çok, mesajlara konsantre olmaya alışmalıyız. (Nystrand, 1982: 78) Unutmayalım: Nasıl bakarsak öyle görürüz. Mana peşinde olmadıkça sadece "şekiller" görürüz. Halbuki bir metin sadece kelime ve cümleler-

den oluşan bir yapı değildir. Kelime ve cümleler, manaları zihinde uyandıran birer sinyal vazifesi görürler. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 33). "Yeşil" kelimesi kırmızı harflerle de yazılsa onun manasını değiştirmez. Hızlı okumada, görülen şeyler ne kadar dolambaçlı, gereksiz veya yanlış olsa da dikkat, mana ve muhtevaya odaklanmalıdır. (Glucksberg, 1986: 308)

Birisini anlamak için onun kelimelerini anlamak yetmez, onun düşüncesini ve niyetini de anlamak gereklidir. (Vygotsky, 1974: 151) Bu da ancak bahsedilen mevzuları, mana kümeleri halinde zihinde özetleyerek yazarın "ne demek istediğini" bulmakla olur. (Adams, 1986: 40) "Satır aralarını okuma"nın anlamı da budur.

Bir metinde iki çeşit bilgi vardır: görülen bilgi ve görülmeyen bilgi. Görülen bilgi metnin kendisidir. Görülmeyen bilgi ise, metinle ilişkisi olan bütün bilgi birikimi ve tecrübelerdir. Şu halde, ne kadar çok görülmeyen bilgimiz varsa o kadar az görülen bilgiye ihtiyaç duyarız. (Adams, 1986: 24-5)

Aynı anda hem harf, hem de kelimeleri bir arada göremeyiz. Beyin bir anda, ancak bir soruya cevap verebilir. Okuduğumuz kelimeler ve mana, hep böyle bir soru-cevap alış verişine dayanır. Kelimelerin manasına odaklaştırılan dikkat, şekillere takılmayı önleyebilir.

Okumak, lokantada bir menüye göz gezdirmeye benzer. Menünün her tarafını okumaz, sadece ihtiyacımız olan şeyleri arayıp buluruz. (Smith, 1971)

Bununla birlikte, her metin aynı teknikle okunmaz. Gazete gibi okunmayacak kitaplar vardır; kitap gibi okunacak dergiler de. Evet, bazı nuranî eserler göz atılarak, üstünkörü, iş olsun diye veya zihinde başka mefhum ve gayeler cirit

atarken okunmaz. Bu tür eserlerin her bir okunuşu orijinal bir vukuf kazandırabilir (Beaugrande, 1978: 30; Hatim ve Mason, 1990: 224). Zihnî dünyaya ve semantik alanlara istikrar kazandırmaları, mana kümeleri ve kavram çerçevelerini sağlamlaştırmaları, nefisleri terbiye, ruhları tekmil ve kalpleri tenvir etmeleri açısından bu eserler sürekli mütalaa edilmelidir.

Bir eseri okumadan önce belli beklentiler içine girilmelidir. Bu da ön hazırlıklarla olur. Zihinde, kitap hakkında "kim, nerede, ne zaman, niçin, neler yazmış?" şeklinde bir çerçeve oluşmalıdır.

Tercüme yapmak, yazmak, not almak, anlatmak gibi gayelerle aktif okuma idraki artırır. Gayesiz okuma sokakta dolaşmaktan farksızdır.

Üç tür okumanın mevcut olduğu söylenir:

1. Okumuş olmak için okumak
2. Öğrenmek için okumak
3. Anlatmak için okumak (ki en verimlisi budur).

Okurlara yapılan üç tavsiye de şu şekildedir:

1. Hızlı ol
2. İhtiyacın olanı seç
3. Önceki bilgilerini kullan.

Dil Üzerine Düşünceler

"Dil, Rahmeti Sonsuz'un insanlara lütfettiği en büyük armağanlardan biridir. İnsan, onunla insanlığını şakır, onunla ilimlere doğru açılır ve onunla gelecek nesiller arasında yaşar." *(Şahin, 1990: 139)*

Şu anda okumakta olduğunuz kelimelerin size ulaşıncaya kadar yaptıkları seyahati hayal etmeye çalışın. Aramızda çok uzun bir mesafe olmasına rağmen şu anda sizlerle bir iletişim kuruyoruz. Fakat tek taraflı bir iletişim Kimbilir başlık sizi ne gibi beklentiler içine sürükledi? Daha önce bu konuda, yani dille ilgili, okuduğunuz veya dinlediğiniz şeyler, uzun tefekkürler sonucu ilham edilen tespitleriniz, hafızanızda hazır bekliyorlar. Cümleler birbirini takip ettikçe hafızanızdaki bu bilgiler de yavaş yavaş aktif hale geliyor, gözleriniz ve beyniniz arasındaki etkileşimi düzenleyen ruhunuz, anlatılanları idrak etmenize yardımcı oluyor. Eğer yepyeni bir bilgiyle karşılaşırsanız geçmişte hazırladığınız Bilgi Çerçeveleri'nize yeni bir çerçeve ekleniyor ve içi tecrübe ve bilgi birikimi fırçanızla boyanıyor. Şimdi zihninizde beş tane

boş çerçeve hazırlayın ve dille ilgili anlatacağımız beş farklı konuyu bunların içine resmetmeye hazırlanın:

1. Dilin menşei

Dil ruhun anahtarıdır. Küçüklüğüyle büyük iş görür. Ruha tercüman olan dilin menşei, insan kadar eskidir. Bu yüzden, insanın yeryüzünde nasıl ortaya çıktığını açıklayamayan, dilin ortaya çıkışını da açıklayamaz. Bu sebeble dilin menşei, çoğu insan için bir muammadır. Çünkü bu insanlar, evrime inanırlar. En büyük delil olarak gördükleri yazılı kaynaklar (mukaddes kitaplar hariç) o kadar yetersizdir ki bunlara bakarak tutarlı yorumlar yapmak, 2,5 saatlik bir filmin son dakikasını seyredip filmi yorumlamak kadar zordur. Hem onların iddiaları delilsiz davalardır. Dillerin tek menşeden gelmediğini ispatlayan bir delil yoktur.

2. Dil İlâhî bir ihsandır

İnsana öğretilen lisan Allah'ın bir ihsanıdır. "Allah Âdem'e (as) bütün isimleri öğretti" (Bakara: 31) ayeti, bu hakikata işaret eder. Dil, kulak, göz, konuşma, duyma, görme, akletme, marifet, hikmet ve iman Allah'ın birer ihsanı ve nimetidir. Nimeti inkar edip nimeti vereni görmeyen insan, bu işi, kör sebeplere, gayesiz tesadüfe, sağır tabiata, evrim masalına verir. Oysa, küçük bir kainat olan insan, büyük bir insan olan kainat kitabını, Kur'an'ın ışığında okuyarak Allah'ı tanımaya namzet bir varlıktır.

"İnsana 'beyan kabiliyeti'ni, konuşma, haberleşme, düşünme ve karar verme imkanını veren meleke, mücerred (soyut) düşüncedir. Mücerred düşünce bize eşyanın teferruatın-

dan kurtulup onları gruplandırma, isimlendirme ve birtakım sesli ve yazılı sembollerle ifade edebilme, sembollerle düşünebilme kabiliyeti kazandırmıştır. Bu meleke sadece insanda (ve şuur sahibi diğer mahlukatta) vardır. İnsanı diğer canlılara üstün kılan bu meleke sayesinde nesiller arasında bilgi intikali ve haberleşme mümkün olabilmiştir." (Songar, 1986: 28-9) "Rahman, Kuran'ı öğretti. İnsanı yarattı, ona konuşmayı öğretti." (Rahman: 1-4) ayetleri bu hakikata parmak basar.

Bu ayetlerde insanın yaratılışıyla birlikte ona beyanın öğretildiğinin zikredilmesi manidardır. İnsanın beyan kabiliyetine sahip olması, bir cehd ve gayretin neticesi değil, mevhibe-i İlâhîdir. Bu hususta büyük müfessir, merhum Elmalılı şöyle der:

"Beyanı öğretti, yani kendini ve vicdan ve zamirindeki duygu ve idrakat varidatını, haricindekilere açık ve güzel ifade ile anlatmak, ifade-i meram etmek ve anlamak demek olan nutuk ve lisan nimetini (ihsan etti) ki ilim ve ta'lim-i Kur'an nimeti de bununla husule gelir. Hz. Âdem yaratıldıktan sonra, talim-i esma (isimlerin öğretilmesi) sayesinde, melaikenin bilemediklerini bildi, eremediklerine erdi. Enbiyanın nübüvvete mazhar olması, taraf-ı İlâhîden tebliğat yapabilmeleri, kitaplar getirmeleri, ümmetlerin onlardan istifade edebilmeleri hep beyan ilmi, dil nimeti sayesinde olduğu gibi, Kur'an'a ve Kur'an'ın tefsir ve tercümesi nimetine nailiyetimiz ve ondan derece-i istifademiz dahi, o nimetten hissemiz nisbetindedir." (Elmalılı Tef. 7/4663)

Lisanın hususiyeti ve lisanların farklı farklı olması, yaratılış gayesi Allah'ı tanımak olan insanın, O'nu tanımasına bir alamet, bir işarettir:

"O'nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için alınacak dersler vardır." (Rum: 22)

Yer ve gökyüzü, içindekilerle beraber, kainat kitabı olarak bize Allah'ı gösterir. İnsana lutfedilen lisan da O Yüce Yaratıcı'ya işaret eder. Zira sadece maddî sebeplerle insanın konuşabilmesi, iç dünyasını dışa aktarabilmesi ve meramını ifade edebilmesi açıklanamaz. Maddenin manayı avlayabilmesi düşünülemez.

Lisan insana mahsustur. Cinler ve ruhanî varlıklar dışında, hiçbir canlı, insanınki gibi bir beyan kudretine sahip değildir. Bu canlıların bazılarının dili, beyni, sinir sistemi de olsa bizim kadar engin bir haberleşme sistemine sahip olmamaları, insana verilen ehemmiyeti ve onun küllî bir muhatap kabul edildiğini göstermektedir. Kainatta her şey Allah'ı tesbih etmekle beraber insan, beyan nimetiyle, mevcudat arasında serzakir olarak yerini alır ve şuurlu olarak O'na ibadet eden bir kul seviyesine yükselir. İşte bu yüzden dil, hakkı söylemeli, hakka tercüman olmalı ve onu veren Rahman'ı zikretmelidir. Onu konuşturan Allah'tır. O (cc) dilemezse konuşamaz. Nitekim ahirette konuşamayacak, onun yerine diğer uzuvlar dile geleceklerdir:

"O gün onların ağızlarını mühürleriz. Yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şahitlik eder." (Yasin: 65)

"Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir. Derilerine: 'Niçin aleyhimizde şahitlik ettiniz'? derler. Onlar da: 'Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu. İlk defa sizi o yaratmıştır. Yine ona döndürülüyorsunuz, derler." (Fussilet: 21-22)

Günümüz dil teorisyenlerinin (Harrison, 1979: 167; Werth, 1984: 38), insanın nasıl konuştuğunu anlamadıkça dil hakkında bir şey bilemeyeceğimizi ve dilin "edinimi" ile dildeki "üretkenlik" özelliklerini ancak bütün diller için geçerli bir teori ile açıklayabileceğimizi itiraf ettikleri göz önünde bulundurulursa, ayetlerin bu konudaki yeri çok daha iyi anlaşılacaktır. [Ayetlerdeki nassları, batılı bilim anlayışındaki "teoriler" seviyesine indirdiğimiz anlaşılmamalıdır]. Kur'an'a kulak vermeyen dilbilimciler ise, eli kolu bağlı oturmaya devam edeceklerdir.

Şu halde dil, Allah'ın bir ihsanıdır. Yüce Yaratıcı'nın kainattaki sanatı o kadar anlamlı ve o kadar hayret vericidir ki âdetâ o sanat bir kitap şeklinde tezahür etmiş, insanlar da bu kitaptan okuduklarıyla kendi ilimler kütüphanesini kurmuşlardır. Bu kitaptaki hakikatlar o kadar sağlam, o derece sarsılmazdır ki bu muazzam kainat kitabı, bir nüshası olan Kur'an-ı Kerim şeklinde tezahür etmiştir. Nasıl ki kainattaki sanat, mükemmel bir intizam taşıdığı için kitap şekline girdi, Allah'ın insandaki sanatı, hikmetle işlenen nakışları da, hitap çiçeğini açtı. Yani o sanat o derece anlamlı, hassas ve güzeldir ki canlı bir makineye benzeyen bedenindeki cihazlar konuşmaya başladı. İnsana verdiği kabiliyetler sayesinde o maddî, cismanî, cansız kafada; manevî, gaybî, canlı bir beyan ve hitap çiçeği açıldı.

"... lisan, birtakım iptidaî "sayha"lardan, "feryat"lardan, hayvanî seslerden meydana gelip de ileriye doğru tekâmül etmemiştir. İnsan "konuşma yeteneği", "beyan kabiliyeti" ile yaratılmıştır. Diğer bir ifadeyle, insan, "konuşan bir varlık" olarak dünyaya gelmiştir. Ancak konuşmanın kendi tarihi içinde gelişmesi, tekâmülü elbette ki bir gerçek-

tir. Nasıl yazı, yazılı dil, "ideogram" dediğimiz resme benzer şekillerden gelişip bu günkü mücerred yazı haline gelmişse konuşma da insan tabiatında mevcut olmakla beraber kültür ile paralel bir inkişafa mazhar olmuştur." (Songar, 1986: 30)

Konuşma çok karmaşık bir kabiliyettir ve bu kabiliyeti beynin sadece bir bölümüyle sınırlandırmak, onu bir bölgenin belirli bir fonksiyonu olarak görmek doğru değildir. Çünkü konuşma, sadece düşünceleri kelime haline gelmiş seslerle anlamak ve anlatmak şeklinde tarif edilemez. Konuşma, fikirlerin söz, yazı, şekil, mimik ve hareketlerle anlama ve anlatabilme kabiliyetidir. (Öğe, 1982: 441) Konuşmanın psikolojik, fizyolojik ve anatomik yönleri vardır. Bir çocuğun "süt" ile [süt] sesi arasında bir irtibat kurarak zihninde süt kavramını oluşturması ve daha sonra da konuşmayla ilgili kaslarını nasıl kullanacağını öğrenmesi, yani "s", "ü", "t" seslerini ağzının hangi hareketleriyle çıkardığını tespit edip bu hareketleri otomatikleştirmesi sonucu "süt" demesi ve bununla meramını anlatabilmesi konuşmanın psikolojik yönüdür.

Demek ki insanın işitme, görme, sezme gibi maddî ve manevî hasseleri (duyuları) sonucu edindiği tecrübeler, onda ses veya şekiller ile kavramlar arasında bir çağrışımlar ağı kurmakta, daha sonra bilhassa soyut kavramların edinilmesiyle düşünme ve buna bağlı olarak da konuşma kompleks bir hale gelmektedir. Kelimelerin sesli olarak ifade edilebilmesi, bir bakıma, algıların kaydedildiği beyin bölümleriyle, dil, dudak, çene, yanak, damak, gırtlak ve solunum kaslarının faaliyetlerini düzenleyen sinirler arasındaki irtibata bağlıdır. Fakat burada önemli bir husus unutulmamalıdır. Bu ilişkilerin düzenlenmesini, beynin sadece kendisine has bir

fonksiyonu olarak görmek; sinema perdesindeki görüntüyü, perdenin ürettiğini iddia etmek gibi akıldan uzaktır. Beynin fonksiyonlarını düzenleyen ruh'tur.

3. Dağların konuşması ve kuşların dili

İnsanı konuşturan Allah, her şeyi konuşturur. Zira, "... her şeyi konuşturan Allah(dır)." (Fussilet: 21) Meselâ, dağların ve kuşların kendilerine has birer dili olduğuna işaret eden ayetlere bakalım:

"Doğrusu Biz, akşam sabah onunla (Davud Aleyhisselam'la) beraber tesbih eden dağları, kuşları da toplu halde onun buyruğu altına vermiştik." (Sad:18-19)

" 'Ey dağlar ve kuşlar! Davud tesbih ettikçe siz de onu tekrarlayın,' diyerek and olsun ki, ona katımızdan lütufta bulunduk." (Sebe' :10)

"Süleyman (as), Davud (as)'a varis oldu: 'Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden bolca verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur,' dedi." (Neml: 16)

Bilindiği gibi mağaralı her dağ, insanlarla, onların diliyle papağan gibi konuşabilir. Meselâ, bir dağın önünde "Elhamdulillah" denilse, dağ da yankı vasıtasıyla "ELHAMDULİLLAH" der. Madem Cenab-ı Hak dağlara bu kabiliyeti ihsan etmiştir, elbette o kabiliyeti geliştirmek mümkündür. Hem bazı kuş ve hayvanların istidat dili bilinirse, bunlar, kardeşleri olan ehil hayvanlar gibi, önemli işlerde kullanılabilir. Meselâ, çekirge afetinin istilasına karşı çekirgeyi yemeden mahveden sığırcık kuşlarının dili bilinse ve hareketleri bir düzene konulsa, çok faydalı bir hizmette ücretsiz olarak kullanılabilirler.

Burada önemli bir nokta daha vardır: Hayvanların, bilhassa kuşların söyleşme ve cıvıldaşmaları, ancak Allah'ın söyletmesiyle olur. Çünkü, hayret verir bir tarzda, birbirlerine o seslerle hislerini aktarmakta ve maksatlarını ifade etmektedirler. Bu iş için, kendi kendilerine, biraraya gelerek "anlaştıklarını", kendilerine göre bir "iletişim sistemi" kurduklarını her halde kimse iddia edemez.

4. Dil, marifet ve muhabbet

Dil, tecrübe ve marifetle doğrudan ilişki içindedir. Birçok insan için enfüsî ve âfâkî tecrübe ve marifet, bir çeşit "kavramlaştırma"yla muhabbete dönüşür. Bir başka ifadeyle, sevilen bir şeyin bir sembolü olmalıdır. Bilinemeyen, ifade edilemeyen şeyler sevilebilir mi? Vatanın sembolü olan bayrak olmasa, vatan sevgisi bu kadar renkli olabilir miydi acaba? "Gül"ün hemen hemen her dilde güzel kokmasının sebebi bu dillerin kendilerine has bir "gül"ü olmasıdır. Hatta bu yüzden bazı naturalistler, rengârenk çiçeklerin isimlerini öğrendikçe tabiata karşı olan sevgilerinin arttığını söylerler. Ancak karşılıksız sevgi onları kurutur gider. Hakikatta, İlâhî isimleri ve bu isimlerin binbir cilvesini öğrenen insanın sevgisi artar, fakat kör tabiata değil Allah'a...

5. Dil ve düşünce

Dil ruhun aynasıdır. Fikirlerimiz bu aynadan kelimeler şeklinde yansır. Yani, (genellikle) kelimeler yardımıyla düşünürüz. "... dil, bir taraftan düşünce neticesi meydana gelirken bizzat kendisi de düşünceyi hasıl etmektedir. Dilsiz düşünce, sadece birtakım eşya hayallerinin zihinde canlandırıl-

masından ibaret kalır [bir yerin adresinin hayal edilmesi gibi] ki bu, son derece kısıtlı, şekillere bağlı, görebildiğimiz dünya ile sınırlı bir müşahhas dil olur." (Songar, 1986: 29)

Zihnimizdeki düşünceleri, kelimeler olmadan, doğrudan doğruya birbirimize aktarmamız mümkün değildir. Düşüncelerin doğrudan kelime karşılıkları yoktur. Düşüncelerden kelimelere geçiş mana yoluyla olur. İfade etmek istediğimiz düşünce önce manaya, sonra da sözlü veya yazılı olarak kelimelere bürünür. Konuşmamızda her zaman düşüncelerimiz saklıdır. Düşünceden kelimelere doğrudan geçiş olmadığı için düşüncelerin ifade edilemediğine dair birçok şiir yazılmıştır:

Ağlarım ağlatamam; hissederim söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!

Mehmet Akif

Kalp kendisini nasıl ifade etsin?
Başkası onu nasıl idrak etsin?

F. Tjutchev

Şu halde zihinler arasında doğrudan bir iletişim, imkansız gibi bir şeydir. İletişim, ancak birtakım süreçlerin izlenmesiyle gerçekleşir. Düşünce önce manalara, sonra da kelimelere dönüşür. İrademiz kalbimizin karanlık köşelerinde yatan elbisesiz manaları uyandırıp suret ve şekillerin verildiği yer olan kalbe gönderir. Hayal ne kadar zenginse, mananın giyeceği elbiseler de o kadar zinetli olur. Hayalin zenginliği de tecrübe ve bilgi birikimiyle doğru orantılıdır. Zihnimizde bir mana, bir anda oluşur, fakat konuşurken veya yazarken bu mana, belirli kelime dizilerini takip etmek zorundadır. Mana, yüklü bir bu-

lut gibidir. Bu buluttan ayrılan kelime damlaları, muhatabımızın göz veya kulaklarına yağar. (Vygotsky, 1974: 150)

Demek ki bir kelâm veya beyan şu safhâlârdan geçmektedir:

1. Niyet
2. Tahayyül
3. Tasavvur
4. Taakkul
5. Telaffuz

Söylemek veya yazmak istenilen bir söz önce hayal edilmekte, sonra ana hatlarıyla zihinde oluşmakta, daha sonra akıl yardımıyla organize edilmekte ve en sonunda da sesler veya yazılar halinde vücut bulmaktadır. Hemen hemen bütün beşerî kelâmlarda, bu safhâlârda, birtakım tenakuz ve eksikliklere rastlanır. İnsanlar mükemmel bir beyanda bulunmaktan acizdirler. Bu noktada Kur'an'ın mucizeliği parıldar. Ondaki beşerin, meleğin, cinnin ve hatta şeytanın sözleri bile, hissedilip de söylenemeyen ifadeler şeklinde mükemmel ve mucizevî beyanlardır.

Her an kıymetini koruyagelen dil nimeti, bilhassa günümüzde çok daha fazla bir önem kazanmıştır. İnsanların birbirlerini etkilemesinde, hakikatin keşfedilmesinde dil, özellikle belağatlı dil, artık çok etkili bir unsur olmuştur. İnsanlık her şeyiyle ilme ve fenne yönelmiş ve bütün kuvvetini ilimden almaktadır. Hüküm ve kuvvet bir kere daha ilmin eline geçmiş ve ilimlerin geniş halk kitlelerine kabul ettirilmesinde fesahat, belâgat ve ifade üstünlüğü de herkesin alâka duyduğu bir mevzu haline gelmiştir. Kısacası, yeniden bir ilim ve beyan devri doğmuştur. (Yeni Ümit: 23)

Beyan Kabiliyeti

"Allah insana beyanı (anlamayı ve anlatmayı) öğretti" *(Rahman: 4)*

Sözlü veya yazılı olarak fikir ve hislerimizi ifade ve bize nakledilen duygu ve düşünceleri idrak etmek, farkında olmadan yaptığımız sıradan bir işmiş gibi gözükse de, aslında ibretle tahkik edilmesi gereken mucizevî bir hâdisedir.

İnsandaki beyan kabiliyeti, iletişim kurma melekesi fıtrî bir istidattır. (Bu hakikate Chomsky gibi meşhur dilbilimciler de işaret eder). Doğuştan sahip olduğumuz anlatma ve başkalarını anlama hususunda, insanı diğer birçok canlıdan farklı kılan bir özellik mevcuttur: "Sembolleri kullanabilmek". Gerçi bazı hayvanların da, daha çok hareketlere dayalı remizlerle anlaştığı bilinse de bu, zekâ, şuur ve ruhtan çok, sevk-i İlâhî ve ilham ile alâkalı mahdut bir melekedir.

İnsana has beyan kabiliyeti, ondaki diğer his ve istidatlar misüllü, sınırsızmış gibi gözükmektedir. Asırlardır, had ve hesaba gelmez fikirlerin ve duyguların, bütün kayıplara rağmen, intikal, neşr ve nakledilmesi, paylaşılması ve benlik-

lere maledilmesi bu iddiayı ispatlar. Peki nasıl oluyor da, en girift hislerimizi bile ifade, en kompleks fikirleri bile idrak edebiliyoruz? Öncelikle fıtrî bir aklı selime, yani doğuştan gelen bir sağduyuya sahibiz. Ruhumuzdaki bu hissi selim sayesinde sözlü veya yazılı dilde bir cümleyi kurmamız veya anlamamız çok kolaylaşıyor. Eğer böyle bir istidat bize Rahman tarafından verilmiş olmasaydı, en basit cümleleri bile gerçek manada anlayamayan bilgisayarlardan fark ımız kalmazdı. Zira bir cümleyi kurmak ve anlamak için dilbilgisi ve sözlük yeterli değildir. (Yoksa iletişim kurma kabiliyeti açısından bilgisayarlar ve insanlar arasında bir fark olmazdı).

Beyan için dil ötesi unsurlara da ihtiyaç vardır. Mefhumları inşa ve idrak etme melekesi ile kültür, bu unsurlardan birkaçını oluşturur. Mefhumlar, zihnimizde, lügâtlarda olduğu gibi bire bir kelime karşılığı şeklinde tarif ve tasniflerden değil, ansiklopedilerde görüldüğü gibi uzun ve detaylı açıklamalardan, birbiriyle alâkalı hâdise ve hakikatlerin irtibatlı ve insicamlı bir şekilde telif edilmesinden meydana gelir. Karşılaştığımız bir cümlede yer alan mefhumlar, kesbî olarak bilgi ve tecrübe birikimlerimizle, vehbî olarak da hads (sezgi) ve ilhamlarla oluşan zihnimizdeki mefhum kümeleriyle mukayese edilir. Akıl yürütmelerden sonra muhtemel aksaklıklar bertaraf edilerek cümleye bir mana verilmeye çalışılır. Meselâ, “Kalem, kutunun içindedir. Cümlesini idrak etmede bir problem çıkmazken, “Kutu, kalemin içindedir”. cümlesi, ancak siyak u sibak, makam ve mevzu gibi unsurların yardımıyla zihinde gerekli telifler yapılarak, “Acaba casusların sahip olduğu tipte kalemlerden mi bahsediliyor?” şeklinde yorumlanabilir. Aksi takdirde, cümlenin taşıdığı hüküm ile gerçek dünyadaki hâdiseler tenakuz teşkil

ettiği için kabul edilmesi imkansızdır. (Zaten bir kaziyenin (önerme) doğruluğu, hâdiselere tetabuku nisbetindedir. Bu noktada Kur'ân misilsizdir. Kâinatta cereyan eden her şey, Kur'ân'daki hükümleri tasdik eder, hiçbir zaman yalanlamaz. Zira her ikisi de Allah'ın elinden çıkmıştır).

Sahip olduğumuz bu tefsir kabiliyeti yardımıyla muğlak gibi gözüken bazı cümleleri de idrak edebiliriz. Meselâ "Maymunlar muzları yediler, çünkü onlar açtılar". Cümlesindeki "onlar" zamirinin muzlara değil, maymunlara ait olduğunu çocuklar bile anlar. Çocuk oyuncağı gibi görülen bu meselenin aslında ne kadar ibretler ve hikmetler taşıdığını, ancak sunî zekâ programları üzerinde çalışıp da bilgisayarlara "zekâvet" aşılamaya uğraşan mütehassıslar ile enfüsî ve afakî tefekküre müptela muhakkikler idrak etmektedir.

Cümlelerin idrakinde, mefhumların oluşmasına vasıta olan kültür de rol oynar. Kültür, edindiğimiz dünya görüşü ve onu algılama ve yorumlama şeklimiz olarak ele alınabilir. İçinde yaşadığımız cemiyetin ve irtibat halinde olduğumuz anlayışların bizlere sunduğu kültür, pek de farkında olmadığımız, derinden derine ve sessizce iktisap ettiğimiz malumatı, genel olarak kabul edilen hakikatleri ve içtimaî şuuru da ihtiva eder. Bütün bu unsurlar sayesinde anlaşmak, bir problem olmaktan (nispeten de olsa) çıkar. Müphem cümlelerin, şahıslara göre farklı olsa da, idraki temin edilmiş olur. Meselâ, "Yağmurluk banyodaydı. Islanmıştı" ifadesindeki "ıslaklık", yağmurluğa mı banyoya mı aittir? Cevap genelikle "yağmurluk" olmakla birlikte, banyonun da "ıslak" olabileceği, mantıksız olarak kabul edilemez. (Haugeland, 1979: 619) Böyle durumlarda yapılan yorumların şöyle bir vetire takip

ettiği görülmektedir: İnsanlar, karşılaştıkları cümlelerdeki mefhumları, kültürlerinin tesiriyle ve hususî durumlara göre zihinlerinde tecsim etmekte, yani kendilerini bizzat o durumun içinde hayal ederek ne gibi muhtemel bir tavır takınacağını tespit, olup biten hâdiseleri de idrak etmektedirler. Bunun nasıl gerçekleştiği, çoğu batılı bilim adamı için hâlâ bir muamma olarak gözükmektedir. Halbuki ruhun, kendisine verilen istidatları inkişaf ettirerek, eşya ve hâdiselere mana vermesi çok makul bir hakikat olarak ortadadır.

Niyet ederek hayalde canlandırılan fikirlerin, akılda tanzimden sonra telaffuz edilmesi veya yazılması sonucu ortaya çıkan eserlerin, muhataplar tarafından kendi seviyelerine göre anlaşılması, şahsî farklılıklardan doğan tevil ve tefsirlere rağmen ferdî ve içtimaî gayelerin tahakkuk etmesini sağlayan bir anlaşmanın vuku bulması, insanlara verilen İlâhî bir mevhibedir. Bu ihsan sayesinde insanlar, farklı farklı lisanlarla da olsa ve çoğu zaman şuurları taalluk etmese de, kendilerine yapılan ilhamları feraset ve dirayetleriyle tespit edip zekâvet ve talâkatlarını kullanarak fasih ve beliğ mesajlar sunmakta, tahkik ve tetkik ehli olanlar da kiyaset ve nekahetlerinin yardımıyla irad edilen kelâmları, telif edilen nesirleri ve tanzim edilen nazımları tetebbu etmekte ve feyz almaktadırlar.

İletişim kurma kabiliyeti güdük kalmış milyonlar ise ne okumakta, ne dinlemekte ne de anlamaktadır. Bu içtimaî ve tarihî bir trajedidir. Daha da acısı ise nefsindeki ve kâinattaki mesajları okuyamayan, Allah'ın kendisine verdiği beyan kabiliyetini inkişaf ettirip etrafında olup bitenlere bir mana veremeyen, tahkikî imandan nasibi olmayan insanların bulunmasıdır.

Kompozisyon Kabiliyeti ve Eğitim

"Yazmak, insanı,
bütün bildiklerini ve düşündüklerini,
insicamlı bir şekilde aktarmaya zorlar."

İnsan taklit ederek öğrenir. Bir öğrenci temel kompozisyon kaidelerini başlangıçta bu şekilde tahsil eder. Fakat daha sonra orijinal fikirler geliştirmek, tenkit edebilmek, yeni terkiplere ulaşmak için taklit yetersiz kalır. Fasih ve beliğ olduğu kadar tesirli ve doyurucu yazmak hiç de kolay değildir.

Evet, "açık" yazmak çok zordur. Bilhassa mevzu yeni ve muhteva kompleks ise, iyi bir kompozisyon hazırlamak çetin bir iştir. Çünkü yazmak, insanı, bütün bildiklerini ve düşündüklerini, insicamlı bir şekilde aktarmaya zorlar. Bütün bu zorluklar düşünülürse bir öğrenciden hatasız ve mükemmel bir kompozisyon yazmasını beklemek gerçeklere terstir.

Gerçekten de hatalar, insan olmanın getirdiği gayet tabiî neticelerdir. (Norman ve Shallice, 1980; Norman, 1981; Neisser, 1982; Beaugrande, 1984: 17) Bir talebenin hatasını hoşgörmeyen öğretmen, onun insan olmasını hoşgörmüyor demektir. Hata yap-

mak fıtrî bir gerçek olunca, kesinlikle bir kabiliyetsizlik veya zekâ geriliğine delil olmaz. Zaten önemli olan basit konularda, ezberlenen kompozisyon kaidelerine körü körüne uyarak "hatasız" (ama hiçbir orijinalliği olmayan) yazılar yazmak değil, ağır mevzularda bile selis ve tesirli eserler ortaya koymaktır. İlk plânda yanlışlıklar olsa bile neticede mevzuya hakim olup hataları azaltmanın bir zaman meselesi olduğu unutulmamalıdır. (Bereiter, 1980: 76; Elbow, 1981: 100; Keech, 1981: 59)

Talebeler öğrenme faaliyetlerinin yönlendirilmesine muhtaçtırlar. Şevklerini kıracak tahkir edici tenkitler yerine kendilerine yol göstermek yeterli olacaktır. Bu yol gösterme, sadece hatalarını göstererek yapılmaz. Sürekli olarak öğretmenin tashih ettiği hatalar öğrenciye çok şey kazandırmaz. Bu yaklaşım, talebenin kendi başına hatalarını keşfedip bunlara çare bulmasına da mani olabilir.

Kesin kaideler, tahsili kolaylaştırmaktan ziyade aksatmaktadır, (Rose, 1981) zira öğrenci farklı hocalardan aldığı farklı "doğru-yanlış" cetveli yüzünden bocalamakta, bunlara uymak uğruna hiçbir zaman yapmadığı hataları bile yapmaktadır. (Harris, 1979; Shaughnessy, 1977) Bu şekilde kararsız ve çekingen bir hale gelen öğrencinin tesirli, esnek ve orijinal yazması mümkün değildir. (O halde dilimizde, akademik format ve imla kaideleri hakkında müsamahalı bir mütabakatın, esnek bir konsensusun oluşması için çalışmalıdır).

Bir kompozisyon kağıdı üzerindeki "kırmızı işaretler", öğrencinin yazdıklarının "ne kadar doğru" olduğunu değil, tam olarak "yanlış" olduğunu gösterir. Bu işaretlere bakıp nereye kadar hangi ifadenin dilde kabul edilebilir olduğu

kestirilemez, yani talebe dil kullanımındaki esneklik ve tolerans sınırına bu metotla vâkıf olamaz. (Zoellner, 1969: 280) Böyle bir durumda zevkli yazı yazmak işi, sıkıcı bir yük olur. Minik hatalarla zihni meşgul olan öğrenci asıl mesajları veremeyecek hale gelir.

Öte yandan fikir ve beyan hürriyetinin ve esnekliğinin bulunması gereken bir saha olan edebiyat, çoğu zaman iktibaslar, hayat hikâyeleri ve eserlerdeki kurgulardan bahsedilerek işlenir. "Kendi üslûbunu ve beyan ufkunu bulma" demek olan kompozisyon derslerinde, kuru ve gereksiz kaidelere (cümle "ve" ile başlamaz, bir paragraf en az 3, en fazla 5 cümle olur, bir cümlede 30'dan, bir paragrafta da 150'den fazla kelime bulunmaz gibi) riayetten ve sathî yapıya sıkı sıkı bağlanmaktan muhteva ve mesaj gözardı edilir.

Talebeyi bekleyen muhtemel tuzaklar bu kadar değildir. Çoğu okulda, talebenin serdettiği hükümler, hocanın zihnindeki inançlara tekabül etmezse, talebe "hatalı neticeleri" yüzünden düşük not almaya mahkumdur. (Fishman vd., 1967: 161) Öğretmenin inançlarını öğrendikten sonra bunlara uygun şeyler yazmak da çok tesirli olmaz, zira inanılmayan bir mevzuda konuşup yazmak hataları artırır. (Mehrabian, 1971) Her talebenin ilgi duyduğu sahada yazması başarıyı artırabilir. Gereksiz bir mevzu, manasız bir yazı doğurur. (Booth, 1975: 75) Çünkü "sıkıntı", idrak ve beyan kabiliyetinin tam olarak kullanılmasını engeller. Talebeyi motive eden konular, yazıyı akıcı hale getirirler. (Graves, 1973; Keeney, 1975) ve tecrübesiz yazarların çoğu zaman maruz kaldıkları "aşırı zihnî yükü" hafifletirler.

Talebelerin artık, eskisi kadar çalışkan olmadığı, isteseler de bu işi öğrenemeyecekleri, yazı yazmanın bir sanat olup öğ-

retilemeyeceği gibi mübalağalara da aldanmamak gerekir. Sistemli, hoşgörülü, zengin kaynaklarla desteklenmiş, hususî ilgi ve zevklere hitap edebilen bir çalışma ortamında, kompozisyon sanatkârlarının yetiştirilmesi hiç de zor değildir.

Yazı yazma kabiliyeti kültür, teknoloji ve medeniyet açısından en çok ihtiyaç duyulan kabiliyetlerdendir. (Faigley vd., 1981) Zira bilimlerdeki gelişmeler ancak fasih ve beliğ bir beyanla hızlanıp tesirli bir hale gelir. Bir gün yazı yazmak işi bir angarya olarak görülüp de bilgisayarlara yaptırılmaya kalkışılırsa, insan bilgisinin kemale ermesi ve eşsiz üsluplara ulaşmak konusunda büyük bir hata yapılmış olacaktır.

Dil ve Kültür

"O'nun ayetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için ibretler vardır." (Rum: 22)

Kelimelerin olmadığı bir dünyada yaşasaydık, insanlar, beyinlerinden, ruhlarından, kalplerinden süzülüp gelen duygu ve düşünceleri birbirlerine nasıl aktarırlardı kimbilir? Kelimesiz, sözsüz, yazısız, kısacası dilsiz bir dünya... Hayali bile sıkıntı veren renksiz bir dünya...

Hayata renk katan dil, her toplumun ruhunun aynasıdır. Bir toplumun kültür seviyesini ve dünya görüşünü tespit etmek isteyenlerin, o toplumun kullandığı dili incelemeleri yeterlidir. (Aksan, 1987) Meselâ, bir Kızılderili kabilesi olan Siouxlar'ın dilinde hiçbir "küfür" kelimesi yoktur. (Pei, 1965) Kızılderililere vahşi diyen beyaz adamın yüzünü kızartacak bir tablo!

Dil ile kültürün ve toplumun ilişkisine diğer bir örnek de arşivlerimizdeki belgelerdir. Arşivlere bir göz atsak, belgeler bize şunları fısıldar: "Kağıdımızdan mürekkebimize,

yazı türümüzden kullanılan kaleme kadar uzanan unsurlardaki estetiğe bakın. Her şahsın makamına göre kullanılan lâkablar, hitaplar, dua cümleleri, o devrin insanının, sizin cedlerinizin ruh inceliklerini yansıtmıyor mu? Şu muhteşem fermanların arkasındaki muhteşem devleti nasıl görmemezlikten gelebilirsiniz?"

Gerçekten bu belgelerin sadece şekilleriyle değil, içlerinde geçen kalıplaşmış ifadelerle de devirlerinin kültür birikimi ve hayat görüşlerine nasıl işaret ettikleri incelenmeye değer. Meselâ, bir belgede bir bayan ismi geçtiği zaman hemen ardından, çoğu zaman, "Allah iffetini artırsın", bir âlimin ismi geçtiği zaman "Allah ilmini artırsın" şeklinde bir dua cümlesi gelirdi. Sadrazam, defterdar, müftü, kazasker, beylerbeyi, sancakbeyi ve kadı gibi makam sahibi şahsiyetlerin senâsı birkaç satır sürüyordu. (Eminoğlu, 1989)

Dil ve kültür ilişkisine dair başka bir misal de atasözleri ve deyimlerdir. Günümüzde, mevcut dillerdeki kalıplaşmış ifadelerin, bilhassa atasözlerinin, millî ruhu yansıttığı görülmektedir. Hatta bu atasözlerinden bazılarının farklı milletlerde, kelimeler farklı olsa bile, aynı manayı taşıdıkları tespit edilmiştir. Zira bazı cihanşümul (evrensel) hakikatler, bütün insanlar tarafından tartışmasız kabul edilir. Bir köyde iki muhtar, bir şehirde iki vali, bir ülkede iki devlet başkanının olamayacağı, olursa işlerin karışacağı, yani hakimiyetin en önemli esasının müdahaleyi reddetmek olduğu, cihanşümul bir hakikattir. Bu hakikata İngilizler şöyle işaret eder: "Aşçılar çoğaldı mı çorba tatsız olur", İtalyanlar; "Çok horozun öttüğü yerde güneş doğmaz", İranlılar; "İki kaptan gemiyi batırır", Ruslar; "Yedi ebenin olduğu yerde bebek kör do-

ğar”. Bizdeki atasözleri de şöyle: “Horozu çok olan köyün sabahı geç olur”, “İki arslan bir posta sığmaz”. (Pei,1965)

Atasözleri ve deyimlerin kültürümüze nasıl ayna oldukları şu misallerden açıkça görülebilir:

– Allah dağına göre kar verir.

– Allah doğrunun yardımcısıdır.

– Allah gümüş kapıyı kaparsa altın kapıyı açar.

– Allah sabırlı kulunu sever.

– Allah’tan umut kesilmez.

– Almadan vermek Allah’a mahsustur (yaraşır).

– Allaha ısmarladık.

– Allah bağışlasın.

– Allah bilir.

– Allah etmesin.

– Allah utandırmasın.

Dil-kültür ilişkisi bazen çok garip misallerle tezahür etmektedir. Meselâ, ülkemizdeki bazı lokantaların ismi “ASPAVA” şeklinde bir “akronim”, yani birkaç kelimenin baş harflerinin veya ilk hecelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir kelimedir. Bu kelimenin anlamı ise şu şekildedir: “Allahım sıhhat, para, afiyet ver, amin”.

Bir başka misal de ihtiyaca binaen ortaya çıkan bir gariplik. Kaldırımda yürürken sirenlerini çalıştırmış bir ambülansın hızla yanınızda geçtiğini görmüşşünüzdür. “AMBÜLANS” kelimesinin de ters yazıldığını fark etmişsinizdir. Bunun sebebi, önde giden araçların aynalarında bu ters ambülans yazısını düz olarak görmesini ve böylelikle daha çabuk

yol vermesini temin etmektir. (Muhataba göre bir dil kullanmak gerektiğine güzel bir misal).

“Çalım Kültürü”nün doğurduğu gariplikler de hatırlanmaya değer. Arabalara yapıştırılan çıkartmalar nedense daha çok İngilizce ve İngilizlerin “white lie” (zararsız yalan) (!) dedikleri cinsten. Meselâ: “My other car is a Ferrari” (Benim diğer arabam bir Ferrari’dir). Ya arabaların arka camlarında taşınan sahte Amerikan plakalarına ne demeli! Bu plakaları takanlar, Amerika’yı görüp geldiğini mi ima ediyorlar acaba? Bir de kolu, bacağı kırılanların alçılarına yazdırdıkları imza sirküleri var. “Ne çok arkadaşı varmış” mı denmek isteniyor yoksa? Kısacası “hava atmak”, kültürümüzü ve dilimizi maalesef oldukça etkiliyor.

Şimdi dil, kültür ve toplum ilişkisinde, hassas bir husus üzerinde duracağız. Kitle iletişim araçlarıyla insanların zihinlerini kontrol etmek mümkün müdür?

İnsanların aynı hadiseye, farklı isimler vermeleri ne garip! Bir insan dinini değiştirir; yeni dinine mensup insanlar için o bir “mühtedi” (hidayete eren)’dir; eski dindaşları için ise, “mürted” (dinden dönen). “Şehit olmak isteyen mücahitler”, bazıları için “İntihar saldırısında bulunan bir grup fanatiktir”. (Hatim ve Mason, 1990)

Özellikle basın-yayın organlarında bu tür “dil oyunlarına” veya daha resmî bir ifadeyle “diplomatik üsluba” çok rastlanır. Meselâ, “Teröristler ölü olarak ele geçirildi”, “Göstericiler hayatını kaybetti” haberlerinde, özneden çok hadise vurgulanmış, halkın yanlış anlamalarının (veya gereksiz su-i zanlarının) (!) önüne geçilmiştir. Bu şekilde, aktif fiil cümlesi yerine, pasif cümleler ve isim cümleleri kullan-

mak, basının "tarafsız" kalmak için uyguladığı bir metottur. Batılı strateji uzmanlarının tavsiye ettikleri "güzel adlandırmalar" (!) da, insanlarda infiale sebep olabilecek bazı hadiselerin yumuşatılmasında kullanılır. Gaye, mevcut statükoya zarar gelmesini önlemektir. "Soykırımı" veya "katliam" yerine "etnik temizleme"; "kumar" yerine "talih oyunu"; "bebek katliamı" veya "sinsi soykırım" yerine "aile plânlaması" terimlerini kullanmak gibi.

Ya "şeker bayramı" tabirine ne demeli? Kulluk dairesinde bulunan âciz ve fakir insanın, Allah'ın azamet, kudret, şefkat ve merhamet gibi yüzlerce isim ve sıfatını idrak edip bunları "Sübhan'Allah", "Elhamdülillah", "Allahuekber" senalarıyla görünen ve görünmeyen âlemlere ilân ettiğimiz "Ramazan Bayramı"nda, "şeker" ve "tatlılar" dışındaki başka bir şeyle uğraşmayan ve insanları uğraştırmak istemeyenler de kimler? Düşünmek gerek.

Nezaket isteyen başka tabirler de var. "Kara kışta", karla ve tabiatla "mücadele" edildiği söyleniyor. Halbuki ne kış "kara"dır, ne de insan onunla "mücadele" eder. "Hava muhalefeti" de aynı şekilde yanlış kullanılan deyimlerden birisidir. Tabiatta kötü ve çirkinmiş gibi gözüken şeylerin altında güzellikler yatar. Güzel düşünemeyen insanlar, güzel göremezler; Rabb'e, kendilerine ve yaratılanlara yabancılaştıkları için, "hayat"ı bir "cidal" olarak görürler.

İnsanı daha büyük bir vartaya düşüren bir tabir de şöyle: "İşimiz Allah'a kaldı". Acaba hangi iş Allah'ın iradesi dışında gerçekleşir ki? Bundan başka, "Üzümünü ye bağını sorma" gibi ifadeleri duydukça, ister istemez insanın aklına, bunların "bizden olmayanlar" dan südûr ettiği geliyor.

Batılılar bu konuda oldukça işgüzar. Ortaya attıkları tabirlerin ardında kendi hayat görüşleri okunuyor. Aldanmamak için çok dikkatli olmak gerekiyor. Söz gelimi, iddia ettikleri gibi hayvanlarda bir "instinct" (içgüdü) mü vardır, yoksa bu bir "sevk-i İlâhî" midir? "Natural language" (doğal dil) dedikleri insanların kullandıkları dil, onların ima ettikleri gibi mevhum bir tabiatın icadı mıdır, yoksa "ihsan-ı İlâhî olan lisan" Allah'ın bizlere bir hediyesi midir? Allah'a dayandıkları için cihanı sarsan, fazilet ve medeniyet üstadı Osmanlılar; emperyalizm, sömürgecilik gibi kavramları tedai ettirecek şekilde bir "imparatorluk" mudur, yoksa "cihad-ı fî sebîlillah" mefkûresiyle yaşayan o şanlı ecdadımız, "Devlet-i Aliye-i Osmaniye" midir? İşte; kullanırken düşünülmesi gereken mefhumlardan sadece birkaçı.

O halde ne yapmalıyız? Kendimize ait mefhumlarla düşünmenin yolları nelerdir? Aslında çare basit. Kaynağı Kur'an ve hadisler olan eserleri sürekli okuyup yaşayan insanlarda öyle bir "dünya görüşü" oluşur ki, sahip oldukları ferasetle eşya ve hadiseleri tahlil, bünyelerine yabancı olan unsurları teşhis, bilgileri hikmete, "kültür"ü de "irfan"a tebdil ederler. Öyle bir "lisan" kullanmaya başlarlar ki, sanki yaşadıkları şeyler kelimeleşir, zihinleri ve hayatları aydınlık ve dupduru olur.

Lisan ve İnsan

"Beyan Çağı'ndaki bilgi toplumları, hâkim güç olmak istiyorlarsa, önce dillere hâkim olmalıdırlar."

Dil insanı ele verir. Bir insanın kullandığı dile dikkat ederek onun dünya görüşü, inanç, eğilim ve hatta zaaflarını tespit etmek mümkündür. Gerçekten de, eskimeyen ifadelerle, "üslub-u beyan, ayniyle insandır."

Dilde bir çok hassas husus mevcuttur, fakat pek çoğumuz bunların farkına varmadan, soluk alır verir gibi bir ülfet içinde, her gün onu kullanırız. Herkes farkına varmasa da belli çevreler bu hassas hususları çok iyi tespit ederler ve gerekli tedbirleri alarak hedeflerine ulaşmaya çalışırlar. Dilin, tabir yerindeyse, ideolojik gayelerle kullanımı buna misal olarak gösterilebilir. Siyaset adamları kendi dünya görüşlerine göre bir üslup kullanmaya dikkat ederler. Seçtikleri kelimeler, söz arasında yapılan atıflar, verilen misaller ve hitap şekli hep hayat felsefelerine paraleldir. Muhalif fikirlere ve eserlere kapalıdırlar. Lügatlerinde "yasak kelimelere" yer yoktur. Bu hususta o kadar çok ihtimam gösterirler ki bazen

ifrata kaçarak "anlaşılmaz" duruma düşerler, bazen de hiç tabiî olmayan bir beyanda bulunurlar. Gerçekten de normal hayatlarında rahatlıkla kullandıkları kelimelere, basın toplantıları ve mitinglerde vize uygulayan siyasetçilerin pek samimi gözükmediklerine oldukça sık rastlanır.

Dimağları kontrol eden, zihinleri yönlendiren, beyinleri yıkayan diplomatik mesajlar, propaganda ve reklamlar karizmatik bir üslupla hazırlanırlar. Ağına düşen hemen herkesi hipnoz edercesine uyuşturur, büyülercesine sözlerini dinlettirirler. İşin garibi, belli çevrelerin emir eri haline gelen fertlerin, meftun edildiklerinden bîhaber olmalarıdır.

Diplomatik ifadeler o kadar yuvarlak kullanılır ki herkes neticede kendisine göre bir şeyler anlar. Böylelikle sözün sahibi ileride, sorumlu tutulmaktan kendisini kurtarabilecek yorumlar yapabilir. Buna "genelleme taktiği" denir. Bilhassa bürokratların ve muhalefetin itiraz edebileceği bölümler havalı bir soyutlukla maskelenir. Diplomatik mesajlar bunun örnekleriyle doludur. Bunların, çoğu zaman beyni uyuşturan bir üslupla yazılmalarının sebebi de budur. (Toffler, 1992: 287)

Batılı popüler dergilerdeki ideolojik dil kullanımları da oldukça bârizdir. Meselâ, eşya ve hâdiselerin varlık sebeplerini "tabiat", "tesadüf", "bilinmeyen güçler", "evrensel kanunlar" şeklinde mevhum mefhumlarla açıklamaya çalışan dergilerin bir kısmının, bu cehaleti örtbas etmek için artık, "şüphecilik" ve "bilinmezcilik" ima eden bir kelime olan "somehow" (her nasılsa) ifadesini kullandıkları görülmektedir. "Her nasılsa oluyor işte" tabiri de "nasıl"dan atlayıp "niçin" de çuvallayan bilim adamlarının kendilerini ve insanları kandırmak için buldukları bir ifadedir.

Öyle bir devirde yaşıyoruz ki anlaşılmaz olmak meziyet sanki. Çoğu entelektüel, mürekkep yalamış gibi gözükmek için, pot kırma riskine aldırmadan, her sahada söz sahibi olduğunu ima etmekten zevk alıyor. Birkaç yabancı terimle süslenmiş muğlak ve müphem tabirlerin, insicamdan mahrum birtakım felsefî ifadelerin onları "aydın" göstermeye yeterli olduğu zannediliyor. Halbuki asıl meziyet, anlaşılır olmaktır. Güç olan şey, meseleleri bulanık takdim etmek değil, çoğunluğun anlayabileceği bir üslup kullanmaktır. Muğlaklık bir çeşit ruh hastalığıdır. Ruhu kararan ve karmakarış hale gelen insanlar duru beyanlarda bulunamazlar. Bunların hali, bazı doktorların reçete yazarken ilaç isimlerini "geçiştirmelerine" benziyor. İlaçların uzun ve karışık isimlerini ezberleyemeyen bazı hekimlerin yazılarının bu yüzden meşhur olduğu söyleniyor. (İşin hakkını veren uzman hekimlerimize sözümüz yok). Demek ki bilen insan, bilgiçlik taslamak için müphem ve yaldızlı rötuşlara tevessüle tenezzül etmiyor.

Muğlaklık genelde arzu edilmeyen bir durumdur. Fakat bazen kasten muğlak olmaya çalışan kesimler de mevcuttur. Meselâ, hukuk dili hiç de açık değildir. Meşhur dilbilimcilerden Robert de Beaugrande ve Dressler'e göre, ABD'deki vergi kanunları kasten muğlak hazırlanmaktadır. Sebep, sıradan vatandaşların kanun metinlerini rahatlıkla anlayıp haklarını daha titiz bir şekilde aramalarını önlemektir. Gerçekten de her şey ayan beyan olsaydı avukatlar işsiz kalırdı, değil mi? (Beaugrande ve Dressler, 1981: 121)

Bir dilbilimci olan Noam Chomsky de ABD gibi kapitalist ülkelerin çıkarları doğrultusunda dille nasıl oynadıklarına misaller verir. Siyasi görüşleri göz önünde tutulduğunda

Chomsky'nin bu çalışmaları da dildeki ideolojik kullanımlara bir misaldir.

Aslında her bir hükümetin, inandığı ilkeler doğrultusunda bir dil politikasına sahip olmasını garipsememek gerekir. Hemen hemen her seçimden sonra cadde, sokak, park ve meydan isimlerinin değiştiğini, her hükümetin kendisine göre "büyük" gördüğü insanların isimlerini buralara verdiğini ve bu faaliyetlerin arkasında yatan emelleri fark etmemek mümkün değildir.

Bazen ülke güvenliğini sağlamak ve yanlış fikirlere veya su-i zanlara meydan vermemek için çok garip ama yerinde sansürler yapılır. Meselâ, İstanbul, Ankara gibi büyük illerdeki üç harfli plaka taşıyan araçlara CIA, KGB, PKK gibi harfler veya müstehcen kelimeler taşıyan plakaların verilmesi yasaktır.

Dildeki hassas bir husus da isimlerdir. İnsanlara verilen isimlerin onların hayatlarındaki rolü çok büyüktür. Efendimiz (s.a.s.), babanın vazifelerinden birinin, çocuğuna güzel bir isim vermek olduğunu buyurur. Ülkemizdeki insan isimlerinin son yüzyıl içinde bir istatiği çıkarılacak olsa, geçirdiğimiz devrelere göre isimlerin de nasıl değiştiği görülecektir. 20-30 sene önceki soğuk isimlerin yerini Mus'abların, Muazların, Hubeyblerin, Rümeysaların, Sümeyyelerin ve İffetlerin aldığını ve bu isimlerle müsemma şahsiyetlerin etrafımızda boy attığını görmek, bizi Asr-ı Saadet'de yaşıyormuş gibi mesrur kılmaktadır.

Bir cemiyette, bir kelimenin, kültürel bir kimlik kazanması, yıllar boyunca ona yüklenen mana ve muhtevayla gerçekleşir. Eskiden beri Türkçe'mizde yer alan "hizmet" keli-

mesinin son yıllarda kazandığı hususi mana, buna güzel bir misaldir.

Kültürel kimliği yansıtan ifadelere her dilde rastlamak mümkündür. İngilizce'deki "White man's burden" tabiri bu tür bir ifadedir. Beyaz adamın taşıması gereken bir yük anlamındaki bu tabir, beyaz ırkın diğer ırklara yol göstermesi gerektiğini, yani beyazların medenî, diğerlerinin ise ilkel ve geri olduğunu ima eden bir ukalalık örneğidir.

Dilde mesajları sadece kelimeler taşımaz. Resim ve fotoğrafların da eşlik ettiği reklam veya propaganda gayesiyle kullanılan mesajlar da gerçekten çok ilgi çekicidir. Meselâ, "Col. Sanders Kentucky Fried Chicken", bir "fast food" reklam spotudur. Bu tabirin çağrıştırdığı şeyler şunlardır: "Col.", "colonel"in kısaltılmış şeklidir. Askerî bir rütbeye (albay) tekabül eder. "Sanders", bir Anglo-Sakson soyismidir. "Kentucky", ABD'nin bir eyaletidir. "Fried Chicken" ise kızarmış tavuk demektir. Amerikan hayali, mutluluk getirecek yeni bir tecrübe, güvenilirlik, ağzının tadını bilen bir insanın hayatı ve nar gibi kızarmış bir tavuğun 'mistik' lezzeti, bu reklamın telkin ettiği sembollerden sadece bir kısmıdır. (Hatim ve Mason, 1990: 113)

Son olarak vermek istediğimiz misal basın-yayın dünyasından. Bilindiği gibi her bir sembol, insan zihninde semantik bir alan oluşturur. Belli bir kültürde yer alan insanlar bu semantik alanlar veya kavram çerçevelerini kullanarak düşünürler. Kültür de bu şekilde gelişir veya geriler. Bu kavram çerçevelerinin farklı kültürlerde nasıl değiştiği aşağıdaki misalde açıkça görülebilir: (Hatim ve Mason, 1990:114)

(İhtar: Tabloda yer alan semantik alanların "ortada" bulunması, Hatim ve Mason'un akademik olma uğruna tarafsızlık tarafını tuttuğuna işarettir!).

Özetle, dil, düşünce, kültür ve medeniyet arasında o kadar hassas ve güçlü bir ilişki vardır ki insanların kullandıkları dile hakim olmak, onların düşüncelerine hakim olmak demektir. Bir milletin dilini ele geçirenler, o milletin geleceğine de yön vereceklerdir.

Dil Plânlaması ve Sosyal Değişim

"Bir dili plânlamak bir cemiyeti plânlamak demektir."

Dil, sadece insanlar arası iletişimi temin eden bir sistem değildir. İnsanın zihnî, kalbî ve ruhî melekelerinin de çalışmasına vesile olan bir vasıtadır. Mefhum üretme, düşünme, tefekkür, mantık, değerlendirme, tahlil, terkip gibi birçok zihnî faaliyet dil aracılığıyla yapılır.

İletişimin şekli ve muhtevası kültürel ve sosyal gelişmelerle birlikte değişiklik gösterir. Ekonomik, teknolojik ve kültürel yönden hızlı bir gelişim içinde olan milletlerin dilleri de hızlı bir değişim geçirir. Bir ülkenin dil ve iletişim anlayışına göre de o ülkenin vatandaşlarının ekserisinin düşünce vetireleri (süreç) ve dünya görüşleri şekillenir. Zira okuduklarımıza veya dinlediklerimize mana veya değerleri, hafızamızdaki tedailer yoluyla veririz. Dildeki değişim, tedâilerdeki, dolayısıyla manalardaki, davranış ve tutumlardaki, kısacası hayattaki değişiklikleri doğurur.

Bir dildeki değişim sebeplerini şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1. Yeni terminolojilerin ortaya çıkması

Bunlar:

a. İlmî keşifler
b. Teknolojik gelişmeler
c. Kültürel değişiklikler
ç. Üretim ve hizmetlerdeki, bürokratik işlemlerdeki gelişmeler yoluyla olabilir.

2. Yeni dil kalıplarının ortaya çıkması

Bunlar da şu yollarla olabilir:

a. Milletler arası ticaret
b. Kültürlerarası mübadeleler (turizm, göç)
c. Miletlerarası toplantılar
ç. Diplomatik ve diğer resmî ilişkiler
d. Uluslararası ilişkiler (ittifaklar, mübadeleler, husumetler)
e. İletişim kurma kabiliyetlerini geliştirmek gayesiyle verilen eğitim
f. Nüfus içindeki kültürel, sosyal, ekonomik ve eğitimle ilgili farklılıklar.

3. Yeni fikirlerin ve düşünce şekillerinin ortaya çıkması:

a. Siyasî değişim
b. Felsefî, mânevî ve dinî gelişmeler
c. Sanat ve edebiyat alanındaki gelişmeler

ç. Liderler ve yenilikçiler tarafından belirlenen modeller ve misaller
d. Medyanın ortaya attığı misaller
e. İletişim sürecinin tahsili konusunda ileri seviyede yapılan akademik çalışmalar.

4. İletişimle ilgili teknolojideki gelişmeler:

a. Bilgisayarda kullanılabilecek sözel, nümerik veya grafik dilleri için hazırlanan donanım ve yazılımlardaki gelişmeler
b. Nakletme ve neşretme konusundaki yenilikler
c. Bilgisayar destekli ileşitimin yaygın hale gelmesi.

5. Dilbilimindeki ve ilişkili olduğu bilimlerdeki gelişmeler:

a. Bilgisayarlar, robotlar ve otomasyon aletleri için geliştirilen diller
b. İletişim teorisindeki gelişmeler
c. Zihnî, sözel ve sentaktik (sözdizimine ait) süreçlerin daha iyi anlaşılır hale gelmesi
ç. Dil ve davranışlardaki ahengi ve kararlılığı artırmaya yönelik beyan tahlili (discourse analysis), mana ilmi (semantics), metindilbilim (textlinguistics) ve tefsir ilmi (her meneutics) gibi alanlarda yapılan araştırmalar
d. Yeni bilgiler ve anlayışlardan istifade etmek ve dili mücmel (az ve öz), kesin ve tesirli bir ferdî ve içtimaî iletişim vasıtası haline getirmek için yapılan plânlı değişiklikler. (Exton, 1982)

Bir cemiyetin dilindeki değişmeler bir anda ortaya çıkmaz ve bunlar öylesine sessiz devam eder ki her değişiklik safhası için bir "siren" çalan olmadığı için, çoğu insan nelerin olup bittiğinin farkına bile varmaz. (Cooper, 1989) Bu derinden derine olan değişim, ancak toplumun benimsemesine göre şekillenir, fakat siyasî ve entelektüel çevrelerce bu vetirenin yönlendirilmesi ve hızlandırılması da mümkündür.

Yazı dili, orijinal haliyle zaman geçse de muhafaza edilebilir, ama bir dil ancak "kullanıldığı" zaman hayatını devam ettirir. Onu kullananların eğilimleriyle de bir kalıba girer. Şartlar, kullanımı değiştirdikçe, dil de değişikliğe uğrar. Şu halde kendi lisanımızı takviye, tespit ve takrir etmek istiyorsak, sürekli olarak kendi terminolojimizi, hem de her türlü iletişim vasıtasıyla kullanmamız elzemdir.

Her ülkenin kendine has dil politikası yoluyla, kültürel, ekonomik ve siyasî mevcudiyetini devam ettirmeye çalıştığı bilinen bir gerçektir. Amerikalılar'ın kültür dernekleri ve kütüphaneleri, İngilizler'in "British Council"ı, Almanlar'ın "Goethe Institute"leri ve Fransızlar'ın "Alliance Française"si hep bu gaye için, bilhassa yabancı ülkelerde kurulan müesseselerdir. Bu tür kurumlar, kendi dillerinin yaygınlaşması için kütüphaneler açar, ortak çalışmalar yürütmek için akademisyen mübadelesi yaparlar.

Hemen hemen her ülkede, yazılı, sözlü veya görüntülü yayınlarda kullanılan dili kontrol eden uzmanlar mevcuttur. Bunlar o ülkedeki dil kullanımına bile yön verebilirler. Meselâ, ABD'deki feminist dergilerin editörleri, cinsiyet ayrımı yapan ifadelerin yeraldığı makaleleri neşretmeyeceklerini söylemektedirler. BBC, CNN gibi meşhur TV kanallarının

programlarındaki diplomatik dil ise, suya sabuna dokunmadan insanların zihinlerini kontrol etmede uzman olan dilbilimciler tarafından tespit edilir. İsrail'de ise radyo yayınlarının metinlerini tashih eden İbranice uzmanları bulunur. Şu halde mevcut yayınlarımızı ve ileride yapmayı plânladıklarımızı, kendi anlayış eleğimizden geçirecek, kalburüstü editörlere ihtiyaç olduğu açıktır.

Dil plânlaması ile sosyal değişimin birbiriyle ne kadar yakından ilişkili olduğunu gördük. Şimdi de isterseniz, 10 milyon m2'lik bir alanda, lehçeleriyle de olsa 160 milyon kişinin konuştuğu dilimizin kıymetinin artırılması adına neler yapabileceğimizden bahsedelim. (Korkmaz, 1992)

1. Yabancı ülkelerde Türkçe öğretim merkezleri açılabilir.
2. Türkçe'yi inceleyen kurum ve bilim adamları ile irtibat kurulabilir. Ortak seminer, konferans, panel ve toplantılar tertip edilebilir.
3. Akademisyen ve talebe mübadelesi yapılabilir.
4. Gramer kitapları ve sözlükler hazırlanabilir.
   Bu sözlükler:
   a. Her sahanın kendisine has teknik terimlerini,
   b. Kendi eserlerimizden iktibasları,
   c. Yanlış kullanımları ihtiva edebilir.

Bu lügatlerden bir kısmının, mefhumların çerçevesini çizecek şekilde hazırlanmalarına dikkat edilmelidir. İngilizce Collins Cobuild sözlüğünde olduğu gibi bilgisayar destekli hazırlanmasında büyük fayda vardır. Yine İngilizce The BBI Combinatory Dictionary' de olduğu gibi birlikte kullanımların, yani hangi isimlerle veya fiillerle hangi nesne veya edat-

ların kullanıldığından bahseden sözlüklerin de hazırlanması gerekmektedir. Ansiklopedik lügatler, "güzel adlandırmalardan", deyim ve atasözlerinden, edebî sanatlardan bahseden sözlükler de büyük bir ihtiyaçtır. Bu sözlüklerin sadece kitap halinde değil, bilgisayarlarda da kullanılabilecek mahiyette olmasına dikkat edilmelidir. Metinlerin dilbilgisi ve imlasını kontrol eden bilgisayar programlarının geliştirilmesi de unutulmamalıdır.

Dil bir toplumun temel kurumudur demek mübalağa olmaz. Çünkü bir ferdin toplum içinde tecrübe ettiği ilk kurum dildir ve diğer bütün müesseseler bu kurumun düzenli kalıpları üzerine bina edilir. Unutmayalım, bir dili plânlamak bir cemiyeti plânlamak demektir.

Yabancı Dil Tahsili

"İnsan, ancak kullanabileceği
kadar dil öğrenebilir."

Dil tahsili temelde şahsî gayrete dayanır. İnsanların bu konuda yapabilecekleri belki de tek şey "metot" tavsiyesi olacaktır. Çünkü bir bakıma dil "öğretilmez","öğrenilir". Bu yüzden bir öğrenciye, bilgi yığınlarını ezberletmek yerine, dille ilgili doğuştan gelen kabiliyetlerini geliştirmesi için yollar göstermek, keşfederek öğrenmesi için metotlar tavsiye etmek, çok daha yerinde olacaktır.

Dil tahsilinde önce hedef belirlenmelidir. "Bu dili niçin öğreniyorsun?" sorusuna bir cevap veremeyen öğrenciden ne beklenebilir ki? Evet, şu nokta unutulmamalıdır: Dil, gerçek dünyadaki belli hedeflere ulaşmak, belli plânları gerçekleştirmek için kullanılır. Bu yüzden dil öğrenirken mutlaka bir gayeye yönelik çalışılmalıdır. Aksi takdirde ezberleyip unutmaktan başka bir iş yapmamış oluruz. (Richard ve Rodgers, 1986: 35)

O halde bizim hedefimiz ne olmalıdır? Tercüme faaliyetleri, milletlerarası ilişkiler, teknoloji transferi, tebliğ ve irşad için dil öğrenmek, yabancılaşmak için yabancı dillerin cazibesine kapılmaktan daha iyi değil midir? Yabancı diller gaye mi yoksa pörsümeyen hakikatleri anlama ve anlatmada birer vasıta mıdırlar? Yabancı bir dil öğrenirken, dilden çok "kültür"le uğraşmak doğru mudur? Evet, dil kültürden tecrit edilerek öğrenilemez, fakat kültür emperyalizmine maruz kalmanın da gereği var mıdır? İşte daha işin başında sorulması ve bunlara tatmin edici cevapların bulunması gereken bazı sorular...

Yabancı dil tahsili ile yabancı dille ilim tahsili birbirinden ayrılmalıdır. Hususî durumlar hariç tutulursa, yabancı dille talebeleri ilim tahsiline zorlamak, bardakla su taşımak varken delikli bir kova ile su taşımaya benzer. (Başkan, 1988) Bu angaryadan kurtulmanın çaresi, tercüme faaliyetlerine daha çok önem vermektir.

Yabancı dil tahsilinde başarı, büyük ölçüde, anadili iyi bilmeye bağlıdır. (Fakat, maalesef, ülkemizde yabancı diller, kendi dilimizden daha iyi öğretilmeye çalışılmaktadır). Bir öğrenci anadilindeki bilgileri, yeni öğrendiği dildeki bilgilere ekler. Bunun tersi de mümkündür. Yabancı bir dil, anadili anlamayı kolaylaştırır. Öğrenci, anadilinin diğer diller arasında bir dil olduğunu görür ve böylelikle dille ilgili faaliyetleri daha şuurlu olur. Goethe'nin de dediği gibi, "Yabancı bir dil bilmeyen, kendi dilini de tam olarak bilemez." (Vygotstsky, 1974: 110)

Kullanılan, tekrar edilen şey öğrenilir ve unutulmaz. İhtiyaç duyulan bir şeyin öğrenilmesi de daha kolaydır. O halde,"hedef dil"i öğrenmeyi bir ihtiyaç olarak hissetmek ve

şevkle çalışmak için gerekli olan "motivasyon" gözardı edilmemelidir.

Bir dil, bitmez gibi görünen kurallar yığınıdır, fakat bunların hepsini bilmek de gerekmez. Bir kere öğrenilen temel kuralların yardımıyla, karşılaşılan çoğu kalıbın analizi yapılabilir. Zaten önemli olan, bir dilin bütün kaidelerini ezberlemek değil, genel olarak, nerede ve nasıl kullanıldıklarının farkına varmaktır. Bir dili yeterli bir şekilde kullanabilmek, o dil hakkında yığınlarca malumatı bilmekten daha önemlidir.

Yabancı bir dili öğrenmek, bilginin yanında beceri de gerektirir. Beceri ise ancak tekrarla kazanılır. Bir arabanın nasıl kullanılacağını biliyor olabilirsiniz, fakat iyi bir sürücü olabilmeniz için alıştırma yapmanız gerekmektedir.

Basit misallerle dil pratiği yapmak yersizdir. Bir dilde yeterli ve hızlı bir düşünme ve ifade etme kabiliyeti kazanmak için herkes, özellikle kendi alanında, hedef dili olabildiğince kompleks kullanmaya çalışmalıdır. (Başkan, 1988)

Hafıza

"Repititio est mater studiorum." (Tekrar talimin temelidir).

Dikkat edilen şey hatırlanır. Unutmamak için de tekrar etmek şarttır. Bizler için değeri büyük olan hadiseleri yıllar geçse bile unutmamamızın sırrı tekrardadır. Yaşadığımız bu hadiselerin benzerleriyle karşılaştıkça, hayalimizde eski hatıralar canlanır. Sürüp giden bu tekrarlar da hafızamızı canlı tutar.

Öğrenilen bir şey hakkında ne kadar çok şey bilinirse, hatırlama o kadar kolay olur. Meselâ, yeni tanıştığınız birisinin ismini, onun hakkında ne kadar çok şey bilirseniz

(memleketi, okulu veya mesleği, ailesi, vs.) o kadar kolay hatırlarsınız. İsmiyle kendisine birkaç kere hitap etme, ismini veya diğer özelliklerinden birkaçını, daha önce tanıdıklarınızın özellikleriyle irtibatlandırma da hatırlamayı kolaylaştırır. Çünkü, yeni öğrenilenler, eskiler üzerine bina edilirlerse, çabuk unutulmazlar.

Yeni bir kelime öğrenmek de yeni biriyle tanışmaya benzer. Bu kelime hakkında detaylı bilgiler edinmek (yazılış, telaffuz, kelime çeşidi, kök ve ekler, vs.), onu birkaç kere sözlü veya yazılı olarak kullanmak, geçmiş bilgilerimizle yeni kelime arasında irtibatlar kurmak hatırlamayı kolaylaştırır. Şu gerçek unutulmamalıdır: Bir şeyi hatırlamak için, o şeyle ilgili, cüzî de olsa, hislerimizi canlandıracak bir ipucunu hatırlamamız gereklidir.

Bir sistem dahilinde düzenlenmiş bilgiler daha rahat öğrenilir. Çünkü bu sayede, düzenlenmiş ayrı ayrı bölümler arasında kıyas yapma imkanı, metnin taşıdığı mesaj ve anlama kuvvet verir. Hatırlanan şeyler de ancak anlamlı olanlardır.

Bir öğrencinin önündeki engellerden biri, kendisine yabancı gelen bilgilere zamanla aşina olup onları hazmetmektir. Manasız gibi görünen bilgi yığınlarını, manalı bölümlere ayırarak öğrenciye takdim etmek de öğretmenin vazifesidir.

Dille ilgili bilgileri temelde üç grupta toplamak mümkündür:

1. Kelime bilgisi

Bir hedef dildeki kelimeleri iki gruba ayırabiliriz:

a. İdrak ettiğimiz kelimeler: Bunlar, okurken veya dinlerken, pasif olarak, adeta kodlarını çözerek tanıdığımız kelimelerdir.

b. Kullandığımız kelimeler: Yazarken veya konuşurken, aktif olarak, adeta kodlayarak ürettiğimiz kelimelerdir.

(Bir ihtar: İletişim, böyle bir kodlama ve kod çözme şeklinde basite irca edilemez. Zihindeki kavram ağları birbiriyle çok kompleks ilişki içindedir). (Bkz. Beaugrande, 1980: 30-69)

İdrakte, ses ve şekillerden anlamlara doğru giden bir yol takip ederiz. Yazılı veya sözlü kullanımda ise bu yol, anlamlardan şekil ve seslere doğrudur. İdrak; tahlil, hatırlama ve ezbere dayanır. Kullanım ise, terkip ve yeniden üretmekle ilgilidir. (Carter ve McCarthy, 1988: 80) Dil tahsilinde idrak, kullanımdan önce gelmelidir. (Asher, 1969; Postovsky, 1974) Eğer çalışmalar hedef dilde yazı yazmaya yönelikse, öğrenim, kaynak dildeki bir kelimeden hedef dildeki karşılığına doğru; okumaya yönelikse, hedef dildeki bir kelimeden kaynak dildeki karşılığına doğru olmalıdır. (Nation, 1982: 20)

Hafızayla ilgili araştırmalar, kelimelerin çağrışımlar yoluyla ezberlendiğini göstermiştir. (Stevick, 1976: 18) "İdrak derinliği", yani bir kelimeyi farklı metinlerde rahatlıkla tanıyabilme ile "o kelimeyi hazmedip yeterli bir şekilde kullanma" arasında da çok sıkı bir ilişki vardır. (Craik ve Lockharf, 1972) Bu yüzden, bir kelimeyi hazmedebilmek için, bu kelimenin, önceki bilgilerden örülmüş sağlam bir çağrışımlar ağının ortasına oturması gereklidir.

Hafızamızdaki kelimeler, sadece ses, kelime çeşidi, anlam bakımından değil, şekil bakımından da birbiriyle ilişki içindedir. Zihnimizde, şekil olarak benzer kelimeleri birbirine bağlarız. Bu bağ, yazılı bir metindeki kelimeler arasında da vardır. Edebî bir metindeki insicam, yani kavramlar ara-

sındaki irtibat (tutarlılık), kelimeler arasındaki anlam ilişkisini kuvvetlendirir. Bu yüzden, belirli bir mevzu dahilinde, sistemli, yani bir hedefe yönelik bir okuma, kelime bilgisini artırır. (Connolly, 1973; Donley, 1974)

Fries (1945: 39), kelime bilgisini dört sınıfa ayırmaktadır:

1. Dilin yapısını idrak etmek için gerekli olan temel kelimeler
2. Türetme için gerekli olan kelimeler
3. Okurken veya dinlerken idrak için gerekli kelimeler
4. Özel alanlar için gerekli kelimeler

Ezberlemek için kelime seçerken dikkat edilmesi gereken noktalar da şu şekildedir:

1. Sıklık
2. Yaygınlık
3. İşe yararlılık
4. Öğrenmeye uygunluk

Kelime hazinesini geliştirmenin en iyi yolu sürekli okumak ve dinlemektir. Çünkü dildeki kelimeler soyutlanarak kullanılmazlar. Yani, her kelime bir mevzu ve makam içinde geçer. Yeni bir kelimeyle, ne kadar çok ve farklı mebhaslarda karşılaşılırsa, o kelime o kadar kolay, çabuk ve verimli bir şekilde hazmedilir. Bununla birlikte, bu yoğun okuma safhasına geçmeden önce bir kısım metotlardan istifade etmek de mümkündür.

Kelime ezberlemekle ilgili aşağıdaki metotlardan size uygun olanları deneyerek bulabilirsiniz:

a. Yeni öğrendiğiniz bir kelimeyi sadece bir cümlede değil, birkaç cümleden oluşan bir mebhasta kullanma-

ya çalışın. Birkaç yeni kelimeyi bir arada kullanabilir, hatta bunlarla küçük bir hikâye yazabilirsiniz. Böylelikle "çağrışımlar ağı"-nızdaki bağların sayısı artacaktır. Bu çağrışımlar ağı, iletişim kabiliyetinin geliştirilmesinde tam bir nirengi noktasıdır.

Bilindiği gibi insanlar kavram çerçeveleri yardımıyla düşünürler. Meselâ, bir ABD'linin zihninde Lincoln'e ait zihnî bir çerçeve mevcuttur ve bu çerçevenin içi, bilgi kümeleriyle doludur. Sözgelimi, Lincoln erkek olduğu için ondan bahsederken zamir olarak "he" kullanılır, kendisi 16. Başkan'dır, bir suikast sonucu öldürülmüştür, vs. Bu bilgi kümeleri tecrübelere göre farklılık arzeder. İngilizce öğrenen bir yabancının zihnindeki çerçeveler, başlangıçta pek dolu değildir. Daha sonra, tecrübeleri arttıkça, çerçevelerin içi bilgi kümeleriyle dolmaya başlar. Bu çerçeveler tesbih taneleri gibi ard arda sıralı değildir, çok yönlü ve kompleks bir ağ halindedirler. Birbirleriyle irtibat halinde olan kavram çerçevelerinden teşekkül etmiş bu kompleks ağ, metinlerdeki çok yönlü ve ince manaların idrakinde büyük bir rol oynar. (Stoddard, 1991: 24)

b. Kelimeleri ve karşılıklarını bir kasede kaydedip dinleyin.

c. Dikkatinizi çekmesi için size zorluk çıkaran kelimeleri renkli bir kalemle yazın.

ç. Kelime bilgisinde en önemli problemlerden birisi, soyut kelimelerin ezberlenmesidir. Bu yüzden somuttan soyuta doğru giden bir sıra takip edin.

d. Hedef dilden alınan kelimelerden faydalanın. (İngilizce'den aldığımız "system", "method","handicap" gibi). Yalnız bazı kelimelerdeki anlam değişmelerine dikkat edin. (İngilizce'den alınan"sympathy" kelimesinde olduğu gibi).

e. Kelimeleri, anadilinizdeki ses benzerlikleriyle hatırlamaya çalışın. ("tell" [tel],"bell" [bel] kelimelerinde olduğu gibi).

f. Kelimeleri belirli sınıflara ayırarak ezberleyin. (Renkler, meyveler, aletler gibi).

g. Yazılışları birbirine benzeyen, anlamları farklı kelimeleri bir arada ezberlemek de çağrışımları artırır. ("Sabit" anlamındaki "stationary" ve "kırtasiye" anlamındaki "stationery" kelimelerinde olduğu gibi).

ğ. Çok teferruatlı olmamak şartıyla, kelime ezberlerken bazı "mnemonikler"i (hafızaya yardımcı olan ip uçları) kullanabilirsiniz.

Teferruatlı bir mnemoniğe örnek: Yukarıdaki "stationary" ve "stationery" kelimelerinde,"sabit" anlamındaki birinci kelime sıfattır (İng. adjective). İki kelime arasındaki tek fark sondan üçüncü harftedir. Bu harfi "a" olan, (a)djective' dir.

h. Aynı harflerle (veya seslerle) başlayan kelimeler birlikte ezberlenebilir. (Wh ile başlayan, soru zamir ve zarfları olan, "who", "which", "when", "wher e" gibi).

ı. Bir kelimeyle renk, koku, ses gibi fizikî özellikler arasında irtibat kurulursa, hatırlama daha kolay olur. (Meyve isimlerini renk, koku ve tadlarıyla ilişki kurarak hatırlamaya çalışmak gibi).

i. Kelimelerle fonksiyonlar arasında da ilişkiler kurulabilir. (Mobilyaları yatmak, oturmak vs. için kullanılanlar şeklinde ezberlemek gibi).

j. Kelimeleri telaffuzlarıyla birlikte ezberlemek hatırlamayı kolaylaştırır.

k. Kökleri aynı olan kelimeler birlikte ezberlenebilir ("white","whiten","whitish" gibi).

l. Kelimelerle metinler arasında irtibat kurulabilir. Bir kelimeyi hatırlamak için, hangi metinde geçtiğini hatırlamak yeterli olabilir.

m. Bir kısım kelimelerin çıkartıldığı bir metin üzerinde çalışmak, yazılmamış veya kısmen yazılmış bu kelimeleri tahmin etmek de mevzu ve makam dahilinde yeni kelimeler öğrenmek için güzel bir metottur.

Kelimeler arasında çağrışıma sebep olan unsurları da şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Eş anlam: flower = blossom
b. Zıt anlam: wet x dry
c. Alt kümelere ait sınıflandırma: Plant > rose
ç. Üst kümelere ait sınıflandırma: spinach < vegetable

Ayrıca; giving x receiving	= taking
old x new	= young
good x bad	= poor

şeklinde, bir kelimeye karşılık iki kelimelik bağlar da kurmak mümkündür.

Bir kelimenin anlamını, kullanıldığı mebhastan tahmin etmeye yardımcı olacak ipuçları şunlardır:

a. Başlık: Konuyu belirlediği için, o konuyla ilgili kelimeleri çağrıştırır.
b. Tekrar: farklı cümlelerde tekrarlanan kelimenin anlamını tahmin etmek daha kolaydır.
c. Mantıkî bağlar: Bir kelimenin anlamını tahmin etmek için, diğer kelimelerle olan sebep-sonuç ilişkisi gibi mantıkî bağlar araştırılabilir.
ç. Tarifler
d. Misaller
e. Benzetmeler
f. Eş ve zıt anlamlı kelimeler
g. Özet: Bir metnin özeti, bir bakıma tekrar olduğu için söz konusu kelimelerin anlamlarıyla ilgili ip uçları taşıyabilir.

2. Telaffuz

a. Bir kelimeyi işittikten sonra dikkatlice tekrarlayın.
b. Sesinizi bir kasede kaydederek o dili konuşan birisinin sesiyle karşılaştırın.
c. Bir sesi önce tek başına, sonra da kelimelerde, hatta tekerlemelerde kullanmaya çalışın.
ç. Size zorluk çıkaran kelimelerin bir listesini yapıp bunlara daha çok dikkat ederek çalışın.
d. Kendinize bir sözlük seçerek verdiği telaffuz şekline alışın.

3. Dilbilgisi

a. Cümlelerde zaman değişikliği yapma, boşlukları doldurma, tercüme, soru cevaplama, komposizyon yaz-

ma gibi çalışmalardan hangilerinde daha başarılı olduğunuzu tespit edin.

b. Zamanları, farklı cümlelerde değil, aynı cümlede değişiklik yaparak kullanın.

c. Yazılı ve sözlü alıştırmalardan hangisinin daha faydalı olduğunu belirleyin.

ç. Bir alıştırmanın size kural verildikten önce mi, yoksa sonra mı daha yararlı olduğunu tespit edin.

d. En iyi anladığınız gramer tablolarını kullanın.

e. Öğrendiğiniz her yeni kuralı boş bir gramer tablosuna sırayla yerleştirirseniz, istisnaları fark edebilirsiniz. Bu kuralları tekrar ederken anlaşılmayan yerlere yeni bilgiler eklemeyi unutmayın.

Temel kabiliyetler

1. Dinleme

Bir kişi, hedef dili anlayıp konuşmayı, anadili o dil olan birisini dinleyip taklit ederek öğrenir. (Bloomfield, 1945) Hedef dili dinlemeniz, sadece muhakemenizi geliştirmekle kalmaz, telaffuz ve konuşmanıza da yardımcı olur.

Dinleyeceğiniz materyali hedefinize göre seçin. Eğer yeni başlamışsanız, bir metne ait kasetleri dinleyerek hafızanızı, duyduklarınızı tekrar ederek telaffuzunuzu geliştirebilirsiniz. Daha sonra konferans, hikâye ve röportajlara ait kasetleri dinleyerek idrak ve dilbilginizi geliştirip kelime bilginizi artırabilirsiniz.

Hedef dilde bir şeyi dinlerken karşılaşılan güçlükler şunlardır:

a. Uzun pasajları hatırlayamama
b. Hızlı konuşma
c. Yabancı kelimeler

Hedef dili dinleyen bir öğrencinin en büyük hatası, her bir kelimeyi anlamaya çalışmasıdır. Oysa, anadilimizde de olduğugibi, karşımızdakini, genellikle, söylediklerine göre değil, söylemek istediklerine göre anlarız. (Bunun için kasdetmediği halde yanlış bir şey söyleyen insanı, hiçbir şey olmamış gibi dinlemeye devam ederiz). Onun niyetini anladıktan sonra, söylediği her kelimeye dikkat etmeyiz. Bu yüzden, bir bakıma, duymayı ümit ettiğimiz şeyleri duyarız. Çünkü, devamlı surette, âşina olduğumuz tabir ve kalıplarla yüz yüzeyizdir. (İşittiğimizde şaşırdığımız ifadeler bile bir âşinalık sınırı içindedir. Ancak bu sınır aşıldığı zaman tepkide bulunuruz. Meselâ, çocuklardan büyükçe, büyüklerden de çocukça bir söz işitince güleriz). Eğer duyduğumuz her kelimeye dikkat etmeye çalışırsak, aşırı yüklenen zihin "idrak"ten uzaklaşır. İdrak ise, "önemli" olanı seçebilmeyi gerektirir. Cümlelerin özünü yakalamak için fazlalıklara önem vermemek, sadece anahtar kelimelere dikkat etmeyi öğrenmek de bir alışkanlık meselesidir. (Miller, 1973: 193)

Başarılı iletişim, muhatabın söyledikleri yardımıyla akıl yürütmeler yaparak onun niyetini anlamaya bağlıdır. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 132) Ayrıca iletişim kabiliyeti, sadece dilde uzmanlaşmayla değil, insanî ilişkiler yardımıyla tecrübelerin artmasıyla gelişir. (Bell, 1991: 112) Yabancı bir dilde dinlenilen şeyleri akılda tutmak, anadile göre daha zor olduğu için,

bahsedilen meseleleri az ve öz bir şekilde sınıflandırak hatırlamaya çalışmak çok daha yerinde olacaktır.

Dinlenilen şeyi tekrarlamak, hem hafızayı kuvvetlendirir, hem de o dilin mantığını kavramaya yardımcı olur. Daha sonra anlatmak üzere bir şeyi dinlemek de, dikkati toplamaya vesile olur. Konuşan kişideki jest ve mimikler, anlamayı kolaylaştırmaktadır. Vücut hareketleri, yüz ifadeleri, soluk alıp vermedeki anî değişiklikler, vurgu ve duraklama uzunluğu, bu tür "dil ötesi" ipuçlarındandır.

2. Konuşma

Bir konu hakkında konuşma, birkaç şartı gerektirir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. Anlam
b. Düzgün bir dilbilgisi
c. Düzgün bir telaffuz
d. Uygun kelimeler

Yazıya göre daha çabuk ifade mecburiyeti olduğu için, konuşmada daha fazla hata görülür. Genellikle anlam önemli olduğu için diğer şartlara pek dikkat edilmez. Konuşmada yapılan ufak tefek hatalar mazur görülür, çünkü karşınızdaki, söylediğiniz her cümlenin tahlilini yapacak durumda değildir. Önemli olan tekrar edilen hataların farkına varabilmektir. Her dilin kendine has bir "hata toleransı" vardır. Bu tolerans sınırını bilmeniz, daha rahat konuşmanızı temin edebilir.

Karşılaşma ve vedalaşmalarda kullanılan tabirlerle (How do you do; see you later gibi) tepkinizi gösteren ifadeleri de (I agree; you are right gibi) öğrenmek, yeterli ve akıcı bir konuşma için gereklidir.

Karşılıklı konuşmada hafızanın önemli bir rolü vardır. Muhataba karşılık verme, büyük ölçüde, hafızayı sağlıklı bir şekilde kullanmaya bağlıdır. Muhatabın bir sorusuna cevap verme, onun niyetini anlayıp imalarını tahmin etmeye dayanır. Bundan sonra cevap verme âdetâ otomatikleşir. (Palmer, 1969: 49)

Akıcı bir konuşmada kelime bilgisinin önemi tartışılamaz. Fakat, karşılaşılan her kelimeyi ezberlemeye çalışmak yerine, arzu ettiğimiz şeyi az ve öz ifade edebilecek bir seviyeye gelmek daha akıllıca olacaktır. Çünkü, dil, iletişim kurmak içindir. (Richard ve Rodgers, 1986: 66) Bir papağan, kelimeleri tekrarlayabilir, fakat konuşamaz.

3. Okuma

Okuyacağınız metni seçerken sizi lügate bağlamamasına dikkat edin. Ancak birkaç defa okuduktan sonra anlamadığınız kelimelere bakın. Tahmin edebildiklerinizle vakit kaybetmeyin. Sayfa sayısını ve yazının seviyesini gün geçtikçe artırın. İlgi duyduğunuz konuları seçin. Kitapların yanında, gazete ve dergileri de incelemeyi unutmayın. Resimli materyaller, taşıdıkları ipuçları yardımıyla daha rahat anlaşılırlar.

Bir pasajı okurken "kim", "nerede", "nasıl" sorularını sorarak konu ve anafikir üzerinde odaklaştırılan dikkat, tutarlı tahminler yapmanızı ve olayların akışını yakalamanızı sağlar.

Bir metni okurken bütün kelimeleri anlamaya çalışmayın. Konunun özünü yakalamanız çok defa yeterli olacaktır. Zaten biraz muğlaklık anadilimizde de vardır. Bir şeyler okurken belirsiz yerler olsa bile okumaya devam eder, neticede konunun

aydınlanacağını ümit ederiz. Aynı şey yabancı bir dilde de geçerlidir.

Diyaloglar, konuşmanın sosyal bir birimi oldukları, insanlar arasındaki gerçek iletişimi ifade ettikleri için, paragraflara göre hatırlanmaları daha kolaydır. Bu yüzden, bilhassa okuma ve dinlemede, bunlara oldukça fazla yer verilmelidir. Yalnız şu noktayı hatırlatmakta yarar var: Sadece kitap okumakla elde edilen bilgi, beyan ortamına, yani yazılı bir metnin oluşturduğu anlam çerçevesine dayanır. Oysa, fizikî bir ortam yardımıyla, yani yaşayarak, tecrübe ederek, çok daha fazla şey öğrenilebilir. Tabii bunun en güzel yolu, hedef dilin konuşulduğu ülkede kalmaktır.

4. Yazma

Yazmak, hedef dilde öğrendiğimiz ifadeleri daha canlı bir şekilde hafızamıza yerleştirip hatırlamamıza yardımcı olur. Günlük tutmak, küçük bir hikâye yazmak, günlük haberleri özetlemek yazma alışkanlığı kazandırabilir. Okunan bir kitap hakkındaki düşünceleri yazmak, birtakım alıntılar yapmak, bazı vecizeleri not etmek de faydalı olabilir.

5. Tercüme

Tercümeye dayalı dilbilgisi yoluyla yabancı dil öğretimi, artık modası geçmiş bir metot olarak görülse de çeviri yardımıyla öğrencilerin anadillerinde ve yabancı dillerde temel kabiliyetlerini (okuma, yazma, konuşma, dinleme) geliştirmeleri mümkündür. Özellikle dilbilimin yeni alanlarından birisi olan ve yazılı veya sözlü bir metni metin yapan unsurlarla iletişimde rol oynayan faktörleri inceyen metindilbilimin tespitleri yardımıyla öğrencilere genel bir dil şuuru ka-

zandırmak, kuru dilbilgisi kurallarını mekanik alıştırmalarla vermekten çok daha kolay ve verimlidir. Ayrıca çeviriyle edinilen bilgilerin, öğrencilerin genel kültürünü artıracağı, böylelikle eşya ve hadiselere daha geniş ve çok yönlü bakmaya başlayacakları, öğrendikleri her yeni kelime ve kavram yardımıyla düşüncelerinin daha kompleks, tahlillerinin daha derin ve tutarlı olacağı ve iletişim kurma kabiliyetlerinin geometrik bir şekilde artarak gelişeceği bir gerçektir.

İngilizce derslerinde çeviri yapmak, müfredat içinde yardımcı bir metot olarak ele alınabilir. Ortaokulda, yabancı dil mantığını mümkün mertebe o yabancı dili kullanarak geliştirdikten sonra lisede çeviri yoluyla, özellikle kelime bilgisini artıracak çalışmalar yapmak mümkündür. Tercüme çalışmalarını konularına göre şu şekilde sınıflandırabiliriz:

Edebî tercüme

"İyilik, güzellik, doğruluk ve fazilet dünyanın esas mayasıdır. Ne olursa olsun, dünya ergeç kayıp bu çizgiye gelecektir ve bunu engellemeye de kimsenin gücü yetmeyecektir" gibi edebî bir metin İngilizce'ye nasıl çevrilir? Çeviride izlenilecek belirli bir süreç var mıdır? Ne tür sözlükleri, nasıl kullanmak gerekir?

İster edebî çeviride, isterse diğerlerinde olsun her an hatırlanması gereken en önemli kıstas tabiîliktir, yani okunabilirliktir. Bu da çok okumak ve daima hitap ettiğimiz okur kitlesini akılda tutmakla olur. Çok okumak, bize yapacağımız çevirinin, o alanda yazılmış diğer metinler arasında kendine özgü bir yer almasını sağlar; çünkü okuyarak, fark ında olmadan sindirdiğimiz kelimeler, kalıplar, birlikte kulla-

nımlar bizim yapacağımız çeviriye de yansır, böylelikle çevirimiz anlaşılmaz olmaktan kurtulur. Öte yandan, muhataplarımızı sürekli olarak akılda tutmamız, yine çevirinin anlaşılırlığını artırır, zira muğlak noktalar, mümkün olduğunca duru ve akıcı bir hale getirilmeye çalışılır, çünkü bu çevirinin bir hedef okur tarafından okunacağı hatırımızdadır.

Yukarıdaki kısa, ama çok uzun şeyler anlatan edebî metni İngilizce'ye çevirirken şöyle bir metot takip etmek mümkündür. Metin birkaç kez okunur. Anlaşılmayan yerler istişare edilerek açığa kavuşturulur. Bilinmeyen kelimeler, bir Türkçe-İngilizce sözlükten bulunur. Bu kelimelerden hareket ederek, eş anlamlı kelimeler sözlüğünden o kelimenin semantik alanını çizen bütün kelimelere ulaşılır. Kelimenin bu kavram çerçevesi öğrenildikten sonra karşılık olarak kullanılabilecek kelimeler, İngilizce'den İngilizce'ye bir sözlükte (ki bunun Collin's Cobuild English Dictionary gibi kelimenin mefhumî alanlarını ve kullanım şeklini gösteren tipte olmasında yarar vardır) kontrol edilir. Sezgilerin yardımıyla en uygun kelime seçilir. (Bilgisayarla yapılan çevirilerin en büyük eksikliği bu noktadadır). Kelimenin hangi fiiller veya nesneler veya edatlarla kullanıldığı da The BBI Combinatory Dictionary of English gibi bir sözlükten kontrol edilebilir.

Teknik tercüme

Öğrencileri motive etmek bakımından edebiyat şubelerinde edebî çeviri ağırlıklı çalışmalar, fen veya matematik şubelerinde de teknik çeviriler yapmak yerinde olur. Burada önemli olan nokta, belli bir derste, "bilgisayarlar", "uydular", "savaş teknolojisi" gibi belli bir konu hakkında çeviri çalışması yapmak ve böylelikle bu konunun terminolojisini

bir arada vererek öğrencinin bu kelimeleri ezberlemede kullandığı çağrışımlar ağını güçlendirmektir.

Basın dili

Basının kendisine has terminolojisi, özellikle gazetelerden alınan manşet, makale, reklam ve haber örnekleriyle verilebilir. Bu tür bir çeviri çalışmasında kısaltmaların, farklı dilbilgisi yapılarının, az ve öz ifade etme ihtiyacından doğan sözdizimine ait veya semantik değişikliklerin altı çizilmelidir.

Şiir tercümesi

Özellikle edebiyat şubelerinde,"estetik bir düşünce" taşıyan öğrencilerle yelken açılabilecek sürprizlerle dolu bir denizdir şiir çevirisi. Dilin billurlaştığı yerler olan şiirlerdeki ses unsuru, anlam sürekliliği, kavramlar merdiveni, kafiye elbiseleri, alliterasyon, yansıma gibi estetik faktörleri ve edebî sanatları başka bir dile aktarmaya çalışmak, şâirin niyetini anlamak için kafa yormak, bilmece çözmek gibi heyecan vericidir.

Alıştırma yapmak şarttır

Dil, bir kurallar yığını olmaktan çıkıp bir meleke haline gelmelidir. (Kocaman, 1978: 12) Aşağıdakiler, hedef dilde yapılabilecek alıştırmalara misal teşkil edebilir:

a. Dilbilgisi kurallarıyla yapılan alıştırmalar

   Öğrenciler, çoğu zaman, öğrendikleri bir kuralı, olduğu gibi kabul ederek farklı şekillerde kullanmayı denemezler. Kurallar, sınırları elverdiği ölçüde, esnek olarak kullanılmalıdır.

b. Kelimelerle yapılan alıştırmalar

   Bir fiil öğrendiğinizde, bunu farklı nesnelerle kullanmaya çalışın (to finish; to finish a school, to finish a work, gibi).

c. Eklerle yapılan alıştırmalar

   Kelime türetmede kullanılan ekleri bilirseniz, çok daha kolay bir şekilde kelime ezberleyebilirsiniz. (Meselâ, İngilizce'deki "-er" eki, bir meslek sahibini veya bir işi yapanı ifade eder. Reader: okuyucu; rider: binici, gibi).

d. Konuşmayla ilgili alıştırmalar

   Pratik yapmanın en kolay yolu sessizce tekrarlar yapmaktır, çünkü belirli bir yer, zaman ve kitaba gerek yoktur. Meselâ, çevrenizdeki eşyaların isimlerini söylemeye veya bir alış verişte geçen konuşmaları hedef dile çevirmeye çalışabilirsiniz.

e. Kelime oyunları, bulmacalar gibi şeylerden de istifade edebilirsiniz.

Netice

Bir dili anlama ve onu kullanma kabiliyeti, sadece kelimelerin anlamlarını öğrenmekle değil, sosyal tecrübeler, farklı durumlarda farklı insanlarla kurulan ilişkiler ve sürekli olarak devam edilen mütâlaalar yardımıyla gelişir. (Hayakawa, 1978: 71) Kabiliyetleriniz geliştikçe yabancı dilde düşünmeye başlayacaksınız. Bu meyanda hedef dildeki nükteleri anlamanız, o dilde rüya görmeniz, seviye katettiğinizin birer delilidir.

Başarılı bir öğrenci, bir dili öğrenirken, o dil hakkında hiçbir şey bilmediğini iddia etmez. Aksine, kelime bilgisi, telaffuz, dilbilgisi gibi konularda, kaynak dil ve hedef dil arasındaki benzer ve farklı yönleri ortaya çıkarıp zamandan kazanmaya çalışır. Devamlı pratikle, o dilde sağlam bir düşünme melekesi ve etkili bir iletişim kurma kabiliyeti kazanır. (Şahin, 1978) Unutmayın, "practice makes perfect "; (meşk kemale erdirir).

Mnemonistler

"Harikulade hafızalarıyla mnemonistler, hardal tanesi kadar bir çekirdekte dağ gibi bir ağacın programını saklayan Kudreti Sonsuz'un, hikmetinin farklı bir cilvesini ibretle gösteriyor insanlara."

Tatlılarla kaplı bir çöl hayal edin. Şimdi de bir otobüsün tepesine oturmuş bir patron. ne kadar olağandışı iki hayal değil mi?

Bu tasavvurlarda birer "mnemonik" saklı. Yani, yeni bir şey öğrenirken hafızaya yardımcı olacak ip uçları var. İngilizce'deki "desert" (çöl) ve "dessert" (tatlı) kelimelerini, birinci örnekteki mnemonikle çok daha rahat öğrenip hatırlayabiliyoruz. "Bus" (otobüs) ve "boss" (patron) da ikinci mnemonik.

Örneklere dikkat ettiyseniz hatırlama, zihnî görüntülere ve ilişkilere dayalı bir kodlamayla kolaylaştırılıyor. Âdeta zihnimize bir film kaydediyoruz ve hatırlama işleminde filmi geri sarmamız yeterli oluyor. İşte bu tür mnemonikleri

kullanma kabiliyeti çok gelişmiş olan insanlar "mnemonist" olarak adlandırılıyor.

Mnemonistlik doğuştan gelen bir özellik. Ancak, isteyen herkesin, birtakım mnemonikler kullanarak, yani mnemonistleri taklit ederek, hafızasını geliştirmesi de mümkün.

A.R. Luria isminde bir psikolog, 1920 yılında, bir Rus mnemonist üzerinde çalışmaya başlıyor. İsmini tasrih etmeyip sadece S. dediği bu insanın zihnî ve ruhî yapısını tahlil etmek için birtakım deneyler yapıyor. Şimdi isterseniz bu çalışmalar ve tespitlerden bahsedelim. (Luria, 1968):

S.'nin hatırlamada kullandığı iki temel metot var: Kendisine sunulan harf veya rakam serilerini ya bizzat zihninde görüyor veya bunları anlamlı görüntülere, imajlara çeviriyor. Meselâ, yirmi rakamdan oluşmuş bir tabloyu hafızasına kaydetmesi için 35-40 saniye yeterli oluyor. Daha sonra bu tablodan herhangi bir rakamı hatırlayıp söylemesi, kendisine hiç de zor gelmiyor, zira tablonun tamamını zihninde görebiliyor.

S. için sesler birer renk, şekil ve koku taşıyor. Meşhur psikologlardan L.S. Vygotsky ile birlikte oldukları bir zaman ona: "Ne kadar sarı bir sesiniz var" demiş. Küçüklükte duyduğu İbranice bir duanın kendisine anlamsız gelmesine rağmen zihninde esintiler, lekeler, bulutumsu şekiller oluşturduğunu söylüyor. Öte yandan, bir harfi hatırlarken onun sadece şeklini değil, ağırlığını, rengini hatta tadını düşünüp hissedebildiğinden bahsediyor.

Duyduğu kelimeleri ise somut görüntülere dönüştürüyor. Meselâ, "yeşil" kelimesini duyduğunda zihninde bir saksı beliriyor, "kırmızı" kelimesi, kırmızı gömlekli bir ada-

mın kendisine doğru geldiği imajını uyarıyor. Bir metindeki kelimeleri hatırlarken her bir kelime için bulduğu bu tür imajları zihninde canlandırdığı bir cadde boyunca belirli yerlere yerleştiriyor. Bu cadde, genellikle çocukluğunda en çok gezip dolaştığı bir mekan oluyor. Gördüğü veya duyduğu kelimeleri hatırlarken de bu hayalî caddede bir gezinti yapması yeterli oluyor.

Bazen kendisine verilen kelimelerden birkaçını tayyettiği (silmek, kaldırmak) oluyor. Meselâ bir keresinde, 20-30 kelimeden oluşan bir serideki "kalem" ve "yumurta" kelimelerini atlamış. Atlamış diyoruz, çünkü bu hatırlamayla değil, dikkatle ilgili başka bir konu. Bu kelimeleri tayyetmesinin sebebini şu şekilde anlatıyor: *"Kalemi bir çitin yanına koymuştum. Fakat çitin görüntüsüyle kaleminki karıştığı için oradan geçerken kalemi fark edemedim. Yumurtayı da beyaz bir duvarın üstüne koymuştum. Onu da fark edemedim."*

Bu eksikliğini hisseden S. daha sonra bu imajları daha belirgin ve mübalağalı, yani olduğundan büyük kaydetmeye başlıyor ve sonuç tabii ki başarılı oluyor. Şöyle ki: "Bu eksikliğimi gidermek için bir çare bulmam gerektiğini biliyordum. Ben de imajları daha büyük kaydetmeye başladım. Meselâ, küçücük bir yumurtayı görmem hiç de kolay olmuyordu. Ben de kocaman bir yumurta hayal ettim. Artık eşyaları karanlık yerlere değil, sokak lambasının aydınlattığı yerlere koymayı tercih ediyorum."

S.'nin başka bir özelliği de anlamsız kelimeleri anlamlı imajlara çevirerek kaydetmesi. Meselâ, İtalyanca bir manzumenin ilk birkaç kıtasını bu şekilde çok rahat ezberlemiş. Bir

fikir vermek için eserin ilk mısrasını nasıl ezberlediğine bakalım:

“Nel mezzo del cammin di nostra vita”

Bu mısradaki kelimeleri kullanarak oluşturduğu “ zihnî imajlar hikâyesi” şöyle:

(Nel): Bir koridorda üyelik aidatımı yatırırken Nel’skaya isminde bir balerin görüyorum.

(Mezzo): Ben de onunla birlikte (Rusça’da “birlikte” “vmeste” demek) violin çalıyordum.

(Del): Yan tarafta bir paket Deli marka sigara var.

(Cammin): Bir de şömine (Rusça “ kamin”).

(Di): Bir kapıyı gösteren bir el görüyorum (Rusça “ dver”).

(Nostra): Bir adam burnunu (Rusça “nos”) bu kapıya sıkıştırmıştır.

(Vita): Orada bir de çocuk uzanmış yatıyor ve ara sıra bacağını hareket ettiriyor, yani bir hayat emaresi var (vitalism).

Dikkat ettiyseniz ilişkileri hep anadilindeki kelimelerle kuruyor. Kendisine başlangıçta hiçbir mana ifade etmeyen İtalyanca kelimeleri bu şekilde anlamlı imajlara çevirerek zihninde çevirdiği filmi geri alması, her şeyi hatırlaması için yeterli oluyor. İşin garip tarafı kendisine hiçbir ikazda bulunulmadan 15 sene sonra, ondan aynı metni hatırlaması istendiğinde bir harf hatası bile yapmadan her şeyi hatırlayabilmesi.

Yalnız S.’nin bir eksikliği var. Kendisine bir metin hızlı bir şekilde okunduğunda her bir kelime ve ses, bir imaj oluş-

turduğu için dayanamıyor, kafası allak bullak oluyor. Bu yüzden özellikle şiirleri anlayamıyor, çünkü metaforların gerisinde yatan manalara nüfuz edemiyor; kelimelere, seslere, şekillere takılıp kalıyor.

Hemen hepimiz hafızamızı nasıl geliştirebileceğimiz konusunda kafa yorarız. S. ise, nasıl unutabileceğini tesbit etmek için oldukça uğraşıyor. Önce yazmayı deniyor. Evet, biz unutmamak istediğimiz şeyleri yazarız. O ise unutmak istediği şeyleri yazıyor, çünkü hatırlamak istediklerini zaten zihin kamerasına kaydediyor, yazdıklarını ise gereksiz şeyler olarak gördüğü için belki de unutacağını düşünüyor. Fakat nâfile. Bu sefer de yazdıkları şeylerin tamamını zihninde görüyor. Sonra bunları aynı kağıda, aynı kalemle yazmaya başlıyor; tâ karıştırsın da hatırlayamasın. Tahmin ettiğiniz gibi faydası yok. Sonra bu kağıtları yakıyor, üstündekileri unutmak için. Bakıyor ki zihninde, yazılar, yanmış kağıtların üstünde izler halinde kalakalmış. Artık ümitsizliğe düşüyor. Fakat bir süre sonra iradesini kullanarak, istemediği şeyler hakkında imajlardan oluşan tablolar çizmemeyi, yani hatırlamamayı başarabiliyor.

İnsanlar bir metni okurken "düşünüyorlar", o ise, "görüyor". Her bir kelime, bir imaj canlandırıyor, bunlar birbirine eklene eklene bir silsile oluşturuyor. Bu yüzden, bazen çok basit bir metni bile anlamada güçlük çekiyor."Sadece zihnimde canlandırabildiğim şeyleri anlayabiliyorum" diyor.

S.'nin hayali o kadar kuvvetli ki görmek istediği bir şeyi hayal etmesi yeterli oluyor. Hatta bu kabiliyeti bedenine de tesir edebiliyor. Sağ elini bir sobaya değdirdiğini hayal et-

tiğinde eli ateş gibi, sol eliyle de bir buz parçası tuttuğunu hayal ettiği zaman da eli gerçekten buz gibi olabiliyor.

Dünyada şimdiye kadar tesbit edilen S. gibi mnemonistler ancak 5-10 kişi. Rain Man (Yağmur Adam) filminde olduğu gibi bunların çoğu, otistik derecesinde içine kapanık insanlar. Filmde olduğu gibi, canları sıkılınca New York telefon rehberini ezberleyiveriyorlar (!). Tabii bu tür haller olağanüstü olmasına rağmen pek istenilen durumlar olmasa gerek. Unutma nimetinden mahrum olmayı hangimiz ister ki?

Mnemonist olmadığı halde fevkalâde bir zekâ ve hafızaya sahip insanlardan da bahsetmekte fayda var. Meselâ, İmam Şafiî Hazretleri'nin kitap okurken, kitabın bir sayfasını bir eliyle kapattığı söylenir. Çünkü idraki o kadar geniş ve kodlaması o kadar hızlıdır ki tıpkı bir "scanner" gibi, gördüğü şeyleri bir anda hafızasına kaydedebilmektedir. Bediüzzaman Hazretleri'nin de 80 kitabı ezberlediği mâlumdur. Tabii bu ezber, bilgisayarın yaptığı gibi kuru bir bilgi kodlama değil, her üç ayda bir tekrarla takviye edilen, tahlil, terkip, ilham ve sünuhatla desteklenen harikulade bir haldir.

Harikulade hafızalarıyla mnemonistler, hardal tanesi kadar bir çekirdekte dağ gibi bir ağacın programını saklayan Kudreti Sonsuz'un, hikmetinin farklı bir cilvesini ibretle gösteriyor insanlara.

Dilbilim

"Beyan Çağı'nda, büyüleyici bir bilim olan dilbiliminden bigâne kalınamaz."

"Napolyon'un ayak baş parmağı var mıydı, yok muydu?" Dilbilim, mantık kaidelerini kullanarak bu soruya nasıl bir cevap getirir biliyor musunuz? "Tabii ki vardı. Çünkü, eğer olmasaydı, tarih bu olağandışı durumdan mutlaka bahsedecekti."

Dilbilim, her gün kullandığımız dili, ilmî metotlarla inceleyen bir bilimdir. Araştırma sahası çok geniştir, zira dilin kullanılmadığı saha yok gibidir. Bütün ilimler, şöyle veya böyle, belirli bir dille ifade edildikleri için (matematikte bile manalı semboller, yani bir dil kullanıldığını hatırlayın) bir manada dilbilim, hepsinin dayandığı, araştırma sonuçlarından istifade ettikleri bir bilim olarak görülmektedir. Dilbilimin tarihçesini merak edenleri kaynaklara havale ederek, ilginizi çekeceğini umduğumuz bazı misallerle, dilbilimin birkaç önemli alt dalı üzerinde durmak istiyoruz.

Toplumdilbilim

Dil ve toplum ilişkisini inceleyen toplumdilbilim, dille ilgili bütün faaliyetlerin belirli bir toplum içinde mana kazandığını, yani insanların, birtakım sosyal gelenekler, töreler ve ortak tasavvurlar dediğimiz mefhumlar yardımıyla aralarında iletişim kurabildiklerini söyler.

Prof. Dr. Doğan Aksan, Anlambilimi ve Türk Anlambilimi isimli kitabında, dil ile toplum arasındaki ilişkiden şu şekilde bahseder: "Dilimizdeki kavramların nitelikleri ve anlatım yolu özellikleri, deyim aktarmaları, benzetmeler ve çeşitli anlam değişmelerinin incelenmesi dille kültürün sıkı ilişkisini bir kere daha ortaya koymuştur. Bir toplumun yaşayışı, inançları, gelenekleri, hatta nüktedanlığı, Türkçe'de olduğu gibi, onun diline yansımaktadır."

Aksan, bu görüşünü desteklemek için tabiattan ilham alınarak yapılan benzetmelerle ortaya çıkan renk isimlerini (kavun içi, vişne çürüğü, cam göbeği) örnek verir. Halkın bazı mefhumları daha canlı, daha kestirme yollardan, müşahhaslaştırarak anlatmaya yöneldiğinden bahseder (iftihar etmek, gururlanmak yerine göğsü kabarmak, koltukları kabarmak, burnu büyümek gibi). "Zıvanadan çıkmak, ayağını kaydırmak, etekleri zil çalmak, diş geçirmek, saman altından su yürütmek, Müslüman mahallesinde salyangoz satmak" gibi deyimlerin, dünyanın her yerinde rastlanan, fakat anlatımı güç olan durumları son derece güçlü, canlı imajlar çizerek anlattığını ve bunların, insanımızın kıvrak zekâsının ve estetik anlayışının birer eseri olduğunu belirtir. "Kabadayı", "kaynanadili" gibi kelimelerin, insanımızın nükte gücüne işaret ettiğini, "evlen-

mek" fiilinin başlı başına, kıvrak, kısa yoldan ve güçlü bir anlatımın belirtisi olduğunu da ifade eder.

Öte yandan, insanımız garip bir kültür içinde yaşadığı için dilimizin de birçok garipliklerle dolduğunu hatırlatalım. Meselâ, "kuaför" Fransızca bir kelime olup sadece bayanların saçlarını kesenler için kullanılır. Bizde, "berber" sanki yetersiz, renksiz, albenisi olmayan bir kelimeymiş gibi, artık taşrada kullanılmaya mahkum edilmiş, süslü yazılarla bezenmiş "Erkek Kuaförü" tabelaları her tarafı kaplamıştır. Şuur altında yatan düşünceleri, etrafınızda gördüğünüz saç stillerinden okuyun artık.

"İhtiyaç, icatların anasıdır", bir İngiliz atasözüdür. Bizde de bir ihtiyaç eseri olarak icad edilen kelimeler ve tamlamalar oldukça çoktur. "Oto kuaförü" bunun küçük bir misalidir.

Bir öğrencime tükenmez kalemimi gösterip sormuştum: "Bu kalem tükenir mi, yoksa tükenmez mi?" Yüzündeki ifadeyi görmenizi isterdim. Evet, dilde bir kaide vardır. "Galat-ı meşhur, lisan-ı fasihe müreccahtır." Yani, halkın çoğunluğu tarafından benimsenip kullanılmakta olan yanlış bir ifade, doğrusuna tercih edilir. Meselâ, "uçak" kelimesi ilk önce, "tayyare" nin yerine değil, "hava limanı"nın yerine tavsiye edilmişti. Fakat, halkın bu kelimeyi anlayış ve kullanış şekli yüzünden kelime, farklı bir manada yerleşmiş oldu. Tıpkı "seyretmek" yerine kullanılan "izlemek" (televizyon takip eder misiniz?) "sebep" yerine kullanılan "neden" (bir işin niçini, nasılı demediğimiz halde bir işin nedeni demenizin sebebi nedir?) kelimelerinde olduğu gibi. Dilimizdeki bazı gariplikler de işgüzarlığımızdan kaynaklanmaktadır. Zaten dolambaçlı yollarla bir şey söylemeye çalışmak, bir meseleyi vurgulamak isterken gülünç bir

duruma düşmek maalesef çok sık görülmektedir. “Kadın doğum”, “ful dolu”, “nüans fark ı” buna yalnızca birkaç misaldir.

Şimdi size bir konuyu hatırlatmak istiyoruz. Batılıların hayat felsefelerinden biri de “saçmacılık”tır (absurdism). “Bir araba yağmurda sular saçarak gidiyormuş. Durmuş, tekerlerden hâlâ sular saçılmaya devam etmiş.” Bu tip, nüktedeki estetiği katleden fıkralarla dolu filmler, çizgi filmler, resimli romanlar batılıların bu “saçmacılık” felsefesinden kaynaklanmaktadır. Gençlerimizin ağzından, hızla etrafa yayılan argo kelimeler de, bu hayat anlayışının taklidinden, özentisinden başka bir şey değildir. Hayatı hoyratlaşanın, dili de hoyratlaşır.

Ruhdilbilim

Bir gün otobüste gidiyordum. Arkamda oturan bir bayan, 4-5 yaşındaki oğluyla konuşuyordu. Çocuk, annesine masum masum şöyle dedi: “Anne, ben çok lezzetli bir adam gördüm.” Annesi gülüp: “Oğlum saçmalama, adam lezzetli olur mu hiç .” diye cevap verdi. Biraz sonra otobüs bir durakta durdu. Gereğinden fazla bekleyince bayan: “Niye bu kadar bekliyor, yürüse de gitsek, eve geç kalacağız” dedi. Bunun üzerine çocuk: “Ama otobüs yürümez ki anne!” diye çıkıştı.

Bu diyaloglardan da görülebileceği gibi çocuklar ve yetişkinlerin zihinlerindeki mefhumlar değişik olabilmektedir. Zihindeki mefhum değişiklikleri insanlar arasındaki iletişim kopukluğunun en mühim sebebidir. Ruhdilbilim, bu ve benzeri konuları (çocuğun anadilini edinmesi, yabancı bir dil öğrenme, ruhî durum ve kullanılan dil) inceler.

İnsanların birbiriyle anlaşamamasının sebebinin mefhumlardaki farklılıklar olduğunu belirtmiştik. Batılılar bu noktayı çok iyi bildikleri için, insanımızı şaşkın hale getir-

mek üzere yepyeni mefhumlar üretmektedir. Meselâ, saf halkımız, öğrendiği "İslamcı" kavramı yüzünden, "Müslüman" bir vatandaşa ters ters bakabilmektedir.

Bu badireden kurtulmanın bir yolu şudur: İnsanlar, "atıf çerçeveleri" (frames of reference) yardımıyla düşünür. Yani ele aldığı bir konuyu, daha önce zihninde oluşturduğu bir kıstasla karşılaştırarak inceler. Zihnindeki bu mikyas, bu çerçeve, bu şema; duyduklarından, gördüklerinden, öğrendiklerinden, kısacası bilgi ve tecrübe birikiminden oluşur. Meselâ "kıskançlık" kelimesini duyan bazı insanlar, zihinlerindeki "kıskançlık" mefhumunun çerçevesini çizen batılı anlayışlar yüzünden, sanki kıskanmamak meziyetmiş gibi, garip garip gülerek: "O da neymiş?" diyebilirler. Fakat bazıları da, aynı kelimeyi duydukları zaman, burnu yerde, garip sesler çıkaran yaratıklara benzemek korkusuyla ürperirler.

İşte eğer biz insanımızın düşünce bozukluklarını gidermek istiyorsak, onun zihnindeki mefhum çerçevelerini tamir etmemiz, semantik sahâlârı yeniden çizmemiz gereklidir. Bunu çok iyi idrak etmiş olan Asrın Beyin ve Ruh Mimarı ile Zamanın Altın Diliminin Mihmandarı, paramparça olmuş mefhum çerçevelerini tamir etmektedirler. Hatta bu mümtaz şahsiyetlerden ilkinin hazırlamayı düşündüğü, fakat şimdiki nesile bıraktığı, kelime ve mefhumların semantik sahâlârına ait bir lügat yazma vazifesi de, ağır bir yük olarak kaldırılmayı beklemektedir.

Metindilbilim

Yazılı veya sözlü bir metni, metin yapan özellikler nelerdir? "Modern belâgat" veya "kompozisyon bilimi" diyebileceğimiz metindilbilim bu soruya cevap bulmaya çalışır.

Metindilbilimin tespitlerine göre, metni oluşturan bazı prensipler vardır. Meselâ, metindeki cümleler birbiriyle, atıflar, bağlama edatları, tekrarlar yoluyla bağlanmış olmalıdır. Sathî yapıdaki bu irtibat, derin yapıda yatan manalar, mefhumlar arasında da bulunmalıdır. Yani, hem cümleler merdiveninde bir basamak bile eksik olmamalı, hem de mefhumlar zincirinde bir halka bile kopmuş olmamalıdır. Yazar, anlatmak istediklerini mukteza-yı hal ve makama uygun olarak, yani yerinde, belirli bir plân dahilinde ve okuyucuyu yormadan, ona bıkkınlık vermeden anlatmalıdır. Yazılı veya sözlü metin, hem çok kolay okunabilmeli, hem de yeni, orijinal, bilinmeyen şeylerle dolu olmalıdır. Yani, ifade su gibi akıcı, muhteva kurşun kadar ağır. Fakat bu iki özellik birbirine zıt gibi görünür. Meselâ çocuk hikâyeleri çok rahat okunur, fakat bir yetişkine öğreteceği şey yok gibidir, çünkü içinde tahmin edilemeyen bir şey yoktur ki insanda merak uyandırsın. Öte yandan, bir ilaç prospektüsü bilgiyle dopdoludur, fakat hiç de kolay okunmaz. İşte bu birbirine zıt iki özelliği bağrında toplayan eserler, şaheserdir. Zira, okur, sanki kelimeleri görmeden yazarla sohbet etmekte, zihninde oluşan yeni ufukların şevkiyle kendinden geçmektedir. Bu noktada Kur'ân eşsizdir. Seher yeli kadar pürüzsüz, ciltler dolusu bilgileri birkaç kelimede ifade edecek kadar bilgi yüklüdür.

Dilbilim, bütün dünyada giderek önemini artırmakta olduğu halde, ülkemizde hâlâ bâkir bir alan olarak durmaktadır. Bu sahaya ciddî bir şekilde eğilmek ve öncelikle bir dilbilim terimleri sözlüğü hazırlayarak dilimizle ilgili detaylı araştırmalar yapmak bizlere düşmektedir.

Dil ve Mantık

"Akıl, ilim ve fennin hükmettiği istikbalde, elbette bürhan-ı akliye istinad eden ve bütün hükümlerini akla tesbit ettiren Kur'an hükmedecek."
(Emirdağ Lahikası: 117).

Sözlü ve yazılı dilde mantığın oynadığı önemli rolü birkaç başlık altında inceleyelim:

1. Mantık hataları

a. Sınırsız genelleme

"Bütün", "her", "asla", "daima", "herkes" gibi kelimelerin geçtiği hükümlerin yanlış oldukları, birkaç istisna gösterilerek ispatlanabileceği için, bunları kullanırken çok dikkatli olmak gerekir. Meselâ, aşağıdaki iki hükümde bariz bir mantık hatası vardır:

"Bütün kuşlar uçar."

"Avukatlar asla gerçeği söylemezler."

b. Aceleci, düşüncesiz genelleme

Bir kümenin sadece birkaç elemanına ait delillerden hareket ederek, küme genelinde hükümlere varmak mantıksız neticeler doğurabilir:

"Şu okulda üç kişiyi sigara içiyorken gördüm, demek ki okuldaki herkes sigara içiyor."

c. Peşin fikirlere dayalı hatalar

"Ben görmediğime inanmam!" (Halbuki görmemek olmamaya delil değildir).

ç. Acındırmak

Hisleri istismar etmekten doğan hatalardır.

"Şu adam başkan olsun, çünkü annesi yaşlıdır, eşini de yeni kaybetti."

d. Hakikata zıt faraziye

"Adama gösterilen ilgiye, hürmete bak; kimbilir ne kadarzengindir!"

e. Yanlış sebep-sonuç ilişkisi

"Ne zaman şemsiyemi unutsam yağmur yağıyor, demek yağmurun yağmasına şemsiyemi unutmam sebep oluyor."

f. Yanlış benzetme

Birbirine benzemeyen şeyler arasında yapılan kıyastır. Meselâ, İslamiyeti Hristiyanlığa benzetmek yanlış bir benzetmedir. Çünkü, Avrupa, dininde mutaassıp olduğu zaman medenî değildi; taassubu terk etti, medenileşti. Bizde ise bunun tam tersi geçerlidir.

g. Sadece iki alternatif üzerine kurulu hükümler

"A, B'den ya büyüktür veya küçüktür."

(Halbuki, eşit de olabilir).

Fakat bazı hükümlerin grisi olmaz. Meselâ, bir şey ya vardır veya yoktur. Ortası olmaz. Kur'an-ı Kerim'in bir beşer kelâmı veya Allah'ın (cc) kelâmı olması meselesi de böyledir. Bu meselenin ortası yoktur. Zira, bu kadar kıymetli bir eser sahipsiz kalamaz. Kur'an'a bir beşer kelâmı diyenler, eğer onun Allah'ın kelâmı olduğuna dair bütün delilleri birer birer çürütebilirlerse, ellerini ona uzatabilirler, yoksa uzatamazlar. Binlerce kat'i bürhanların mıhlarıyla Arş-ı A'zam'a çakılan bu muazzam pırlantayı hangi el, bütün o mıhları söküp o direkleri kesip onu düşürebilir ki?

ğ. Söyleyenin niyetini anlayamama

Bir sözün mutlak manasından çok o sözü söyleyenin niyeti önemlidir. Niyet bilinmezse söz de yanlış anlaşılabilir. (Harrison, 1979: 167) Bu yüzden meselâ, Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın bir sıfatı olarak kullanılan ve kelime kelime tercümesi "Yaratanların en güzeli" olan "Ahsenü'l-Halıkın" ifadesi, maksat bilinmezse, -hâşâ- "başka yaratıcılar da mı var?" şeklinde yorumlanabilir. Halbuki böyle bir yorum yukarıdaki açıklamadan dolayı bâriz bir mantık hatasıdır.

Bu konuda Bediüzzaman Hazretleri şöyle der: "Cenab-ı Hakk'ın 'A'lem, Ekber, Erham, Ahsen' gibi esma ve sıfat ve ef'alinde kullanılan ism-i tafdil tevhide naks değildir. Çünki maksat, bizzat ve hakiki bir mevsufu gayr-i hakiki veya aklî bir imkanla veya vehmî bir mevsufa tafdil etmektir. Ve keza, izzet-i İlâhiyyeye de münafi değildir. Çünkü maksat, sıfat ve ahval-

i İlâhiye ile mahlukatın sıfat ve ef'ali arasında bir muvazene yapmak değildir. Yani ikisini bir seviyede tuttuktan sonra, bunu ona tafdil etmek değildir ki, sıfat-ı İlâhiyeye bir naks olsun. Evet, masnuattaki kemalat, Cenab-ı Hakk'ın kemalinden in'ikas eden bir gölge olduğuna nazaran, masnuat, sıfat-ı İlâhiye ile muvazene hakkına mâlik değildir." (Mesnevî-i Nuriye: 229)

"Sözdeki niyet" hususunda biraz daha durmak istiyoruz. Münafikun suresinin birinci ayetinin meali şu şekildedir: "Münafıklar sana geldiklerinde: 'Şahadet ederiz ki şüphesiz sen Allah'ın resulüsün' dediler. Allah bilir ki sen elbette O'nun Resulüsün. Münafıkların yalancı olduklarına da Allah şahittir." Bu ayette, münafıkların sözüne değil niyetine bakılması gerektiği açıktır. Yani, söylenilen şeyler sadece ağızdan çıkan şeylerdir. (Tevbe: 9) Kalplerinde olmayan şeyleri söylemektedirler. (Al-i İmran: 167)

Ayetteki başka bir özellik de takdim ve tehir ile okurun yönlendirilmesidir. Ayetteki ikinci ve üçüncü cümleler eğer yer değiştirecek olsaydı yanlış anlamalar olabilirdi.

Başka bir misal de şöyle: "Cenab-ı Hak, senin ibadetine, belki hiçbir şeye muhtaç değil. Fakat sen ibadete muhtaçsın, manen hastasın." (Lem'alar: 190) Bu iktibastaki "belki" kelimesi, Türkçe'deki ihtimal bildiren anlamıyla değil, Arapça'daki "bilakis" manasıyla kullanılmıştır. Görüldüğü gibi, müellifin niyetini anlamamak yanlış tevillere sebep olabilmektedir. Yazarın maksadını anlamak için mutlaka siyaku sibak göz önünde bulundurulmalıdır.

Meselâ, "Baktık ölü cansız" (Mektubat: 155); "Hatta körler de görebilir" (Mektubat: 182); "Daha Cehennem'e gitmeden Cehennem'e gider" (Mektubat: 288); "... büyük, bir küçük ale-

mi gördüm" (Mektubat: 394); "Hem var, hem yok" (Mektubat: 452) cümlelerini anlamak için bunların geçtikleri mebhaslara bakmak gereklidir.

Niyetle ilgili son olarak üzerinde durmak istediğimiz konuayetlerin tefsiriyle ilgilidir. Kur'an-ı Kerim'de "müteşabih" birtakım ayetler vardır ki bunların çok derin manaları vardır. Muhkemat (manası açık olanlar) gibi tefsir edilmez ve herkes bilemez. Belki tefsir yerinde te'vil ederler. "O (müteşabih) ayetlerin te'vilini Allah'tan başkası bilemez. İlimde derinlik ve istikamet sahibi olanlar ise, 'Biz buna inandık. Muhkem ayetler de müteşabih ayetler de, hepsi Rabbimizin katından indirilmiştir' derler." (Al-i İmran: 7)

Şu halde Cenab-ı Hakk'ın bu ayetlerden muradı ancak, ilimde râsihun olan, Efendimiz'in (sav) taliminde bulunan ve ilhama açık kalpler taşıyan gönül insanları tarafından anlaşılır. Bize düşen de bu insanların tevillerine itiraz etmemektir.

h. Yanlış muhakeme

Başlangıçtaki prensiplerin hatalı olması, neticenin de hatalı olmasına sebep olur. Bu tür muhakemelerde insanı aldatan şey genellikle "vehim"dir. Meselâ, "... insan, bir şeyin ahvalini muhakeme ettiği zaman, o şeyin rabıtalarını, esbabını, esaslarını evvela kendi nefsinde, sonra ebna-yı cinsinde, sonra etraftaki mümkinatta taharri eder. Hatta hiçbir surette mümkinata müşabeheti olmayan Cenab-ı Hakk'ı düşünecek olursa, kuvve-i vâhimesi ile bir insanın mekayisini, esasatını, ahvalini mikyas yaparak Cenab-ı Hakk'ı düşünmeye başlar. Halbuki, Cenab-ı Hakk'a bu gibi mikyaslar ile bakılamaz. Zira, sıfatı inhisar altında değildir (İşârâtü'l-İ'caz: 83)

İşte bu noktada, "Allah kaldıramayacağı taşı yaratabilir mi" şeklindeki soru mantıksız bir sorudur. Zira, "kaldırmak" fiili, insanların fiiline benzetilmek istenmektedir. Hem, önce "Allah" deyip sonra "kaldıramamak" gibi bir acziyet ifadesi kullanmak tutarsızdır. Ayrıca, soruda cerbeze vardır. "Yaratabilir" cevabını alıp "demek ki o taşı kaldıramaz, yani -hâşâ- her şeye gücü yetmez"; "yaratamaz" cevabını alıp "demek ki Allah -hâşâ- her istediğini yapamaz" denilmeye çalışılmaktadır. Halbuki Allah'ın gücü her şeye yeter ve o her türlü kusurdan münezzeh, her türlü noksandan müberradır. O Vâcibü'l-Vücûddur. Yani yokluğu düşünülemez. Zatı'nın herhangi bir şekilde değişime, zarara uğraması imkansızdır. İşte bu hakikatlar, kalp ve vicdanla idrak edilmedikçe, cerbezeli akıl, aldatıcı vehim ve kayıtsız hayal insanın içine bu tür sorularla vesvese atmaya devam edecektir.

Burada "vehmin" yanında "hayal"den de bahsetmekte yarar var. İnsan hayali, akıldan daha "esnek" olduğu için onun, mevhum bir şeyi hakikat gibi telakki etmesine sebep olabilir. Meselâ, şimdi kendinizi bir kuş gibi kanatlanmış uçuyor gibi hayal edin. Ne kadar kolay şey hayal etmek, değil mi? İşte bu yüzden evrim masalları, hakikatmiş gibi takdim edilebilmektedir. Çünkü insan, genellikle, hayal ettiği şeyi mâkul ve kabul edilebilir gibi görmektedir.

1. Dava bilâ delil (petitio principii)

Delilsiz hükümlere varmaktır ki böyle hükümlerin peri masallarından daha tutarlı olduğunu kimse iddia edemez. Bu tür mantık hatalarına işaret eden bir ayet meali: "... insanlardan öylesi vardır ki hiçbir bilgisi yokken Allah hakkında münakaşa eder..." (Hac: 3)

2. Muhakeme

Muhatapta istediğimiz tesiri gerçekleştirmek için sözlü veya yazılı dilde yapılan genellemeleri delillerle desteklemek gereklidir. Bunun için, “muhakeme” başlığı altında talil (dedüksiyon) ve temsil (analoji) üzerinde durmamız yerinde olur:

a. Tâlil

Kanunlardan hadiselerine, sebeplerden neticelerine ve eseri meydana getirenden esere olan delildir. Ateşin dumana delil olması gibi.

Tâlil kıyasa dayanır. Kıyas önermelerden oluşmuş bir delildir. Bu önermeler kabul edilince, diğer bir önermenin kabul edilmesi gerekir.

Meselâ:

“Her cisim değişkendir.”

“Her değişken sonradan olmadır.”

Bu önermeler kabul edilince, mecburen şu önerme ortaya çıkar: “Her cisim sonradan olmadır.”

Bir başka misal ve bir hakikat da şöyle:

“Güneş doğduysa gündüzdür. Şu an gündüz değildir. Demek ki güneş doğmamıştır.”

“Eğer Allah’a muhabbetiniz varsa, HABİBULLAH’a ittibaedilecek. İttiba edilmezse netice veriyor ki ALLAH’a muhabbetiniz yoktur.” (Lem’alar: 52)

Kıyasın bir çeşidi, kıyas-ı mukassim (ikilem)’dir. Bu, iki şıkkı bulunan ve her iki şıkkın neticesi aynı olan bir kıyas türüdür. Meselâ, Fatih Sultan Mehmed’in, babasına gönderdiği haber mâlumdur:

"Padişah sen isen ordunun başına geç; yok padişah ben isem, sana emrediyorum ordunun başına geç."

Bu kıyasa başka bir misal:

"Cenab-ı Hakk, ahireti getirmeyi vaadetmiştir. Vaadinden dönmesi imkansızdır. Çünkü, bir vaadden dönmek, ya acizlikten veya cahillikten ileri gelir. Halbuki Allah'ın mutlak bir kudreti ve muhit bir ilmi vardır."

Kıyasın bir çeşiti de Latince Reductio Ad Absurdum diye adlandırılan kıyastır. Bu, bir şeyin tersinin muhal olduğunu göstererek o şeyin hakikatini tespit etmek demektir. Meselâ, ahiretin vuku bulacağı katidir. Çünkü, eğer vuku bulmazsa, Allah'ın Âdil, Rahman, Rahim, Alîm gibi isim ve sıfatlarının manalarının tersine dönmesi gerekir ki bu da muhaldir. Zira hakikatlerin zıtlarına inkılâbı imkansızdır. Yani, bir şey aynı anda hem kendisi hem de başka bir şey olamaz. (Aynı anda trafik lambalarının hem kırmızı hem de yeşil yanmasının anlamsızlığı buna bir misaldir). O halde azgın kavimlere bu dünyada da cezalarını vermekle adaleti, masum bebekleri umulmadık yerden beslemekle rahmeti, dağ gibi çam ağacının programını küçücük bir çekirdekte saklamakla ilmi müşahede edilen Cenab-ı Hakk'ın, ahireti getirmemekle -hâşâ- zâlim, acımasız ve câhil olması imkansızdır.

Reductio ad absurdum, Kur'an-ı Kerim'de oldukça sık geçen bir ispatlama metodudur. Meselâ, "Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ikisi de harap olup giderdi" (Enbiya: 21-22) ayeti, ülfeti kırmak, ünsiyeti yırtmak ve hikmetleri göstermek için zıtlıkları hatırlatan bir ayettir.

Bir başka kıyas türü de matvi kıyastır. Bu, ifadede eksik, fakat zihinde tam bir kıyas türüdür (Öner, 1986: 144). Me-

selâ, “Düşünüyorum, öyleyse varım” hükmünün içinde şu hükümler saklıdır:

“Bütün düşünenler vardır.”

“Ben düşünüyorum.”

“O halde varım.”

Bu kıyasın belki de en güzel misali şu cümledir:

“Madem Allah var, her şey var.”

b. Temsil

Temsil, bir akıl yürütme yolu olarak iki şey arasında benzerliğe dayanıp birisi hakkında verilen bir hükmü diğeri hakkında da vermektir. (Öner, 1986: 172)

Temsil, tasviri ve tasavvuru kolaylaştırır. Zira insanlar bilmediklerini ancak bildikleri yardımıyla öğrenebilirler. “Çıplak hakikatleri herkes aynı seviyede anlayamadığından tecrit yolu terk edilerek, teşhis ve temsil yolu seçilmiştir.” (Şahin, 1992: 5)

Meselâ, “Nasıl bir nefer (asker), yüz muhtelif adamın idaresine verilse, yüz müşkülat olur ve yüz nefer, bir zabitin idaresine verilse, bir nefer hükmünde kolay olur. Öyle de: Çok muhtelif esbabın (hava, su gibi sebeplerin) bir tek şeyin icadında ittifakları, yüz derece müşkilatlı olur ve pek çok eşyanın icadı, bir tek zata verilse, yüz derece kolay olur.” (Sözler: 662)

3. Beş sanat

Bürhan, cedel, hitabet, safsata, şiir olarak sınıflandırılan beş sanatta kullanılan öncüllerdeki (mukaddem) önerme (kaziye) çeşitlerinden birkaçı üzerinde duralım:

a. Yakîniyyat

Kesin bilgi veren önermelerdir. Meselâ, bu önermelerin “evveliyat” diye isimlendirilen kısmında zihin, önermeyi, hiçbir vasıtaya müracaat etmeden, doğrudan doğruya kabul eder. “Bütün, parçalardan büyüktür,” kaziyesinde olduğu gibi. Diğer birkaç misal de şöyle:

“Bir iğne ustasız olmaz.”

“Bir harf katipsiz olmaz.”

“Bir köy muhtarsız olmaz.”

b. Meşhurat

İnsanlar tarafından doğruluğu kabul edilmiş kaziyelerdir.

Misaller:

“İnsan, bilmediğine ve yetişmediğine düşmandır.” (Sözler: 51)

“Zarara rızasıyla girene merhamet edilmez ve layık değildir.” (Sözler: 147)

“Bir şey tamamiyle elde edilemediği takdirde, o şeyi tamamiyle terk etmek câiz değildir.” (İşârâtü'l-İ'caz: 8)

“Akıl gözünü kapasa da vicdanın gözü daima açıktır.” (Asarü'l-Bediyye: 18)

c. Makbulat

Otorite prensibidir. herhangi bir konuda otorite olarak tanınan kişinin sözleri makbulattandır. Bir hükmü ispatlamanın en sağlıklı yollarından biri de, bu hükümle ilgili sahada söz sahibi şahısların fikirlerini delil göstermektir. Zira,”iki ehl-i ihtisas, binler başkasına müreccahtır.” (Sözler: 512).

Buraya kadar bahsettiğimiz konular dışında “tevatür”

üzerinde de durmak istiyoruz. Tevatür, şayianın aksine, yakîni ifade eden, yalan ihtimali olmayan kuvvetli ihbardır. Tevatür iki kısımdır. Birincisi, "sarih tevatür" (yorum gerektirmeyecek kadar açık ve net bir şekilde, bir hadiseyi veya hakikati, farklı insanların aynı biçimde haber vermesi meselâ, bir otobüste bulunan değişik insanlara, bir durağın yerini sorduğunuzda aynı cevabı alırsanız bu sarih bir tevatür olur) ikincisi ise "manevî tevatür"dür. Manevî tevatür de iki kısımdır. Birincisi "sükûtî"dir, yani sükût (susma) ile kabul edilmiş. Meselâ, bir cemaat içinde bir adam, o cemaatin nazarı altında bir hadiseyi haber verse, cemaat onu tekzip etmezse, yani yalanlamazsa, sükût ile mukabele etse, kabul etmiş gibi olur. Hususan haber verdiği hadisede cemaat onunla alâkadar olsa, hem tenkide müheyya ve hatayı kabul etmez ve yalanı çok çirkin görür bir cemaat olsa, elbette onun sükûtu, o hadisenin vukuuna kuvvetli delalet eder.

İkinci kısım tevatür-ü manevî şudur ki: Bir hadisenin vukuuna, meselâ "Bir kıyye taam, iki yüz adamı tok etmiş" denilse; fakat onu haber verenler, ayrı ayrı surette haber veriyor, biri bir çeşit, biri başka bir surette, diğeri başka bir şekilde beyan eder, fakat umumen, aynı hadisenin vukuuna müttefiktirler. İşte mutlak hadisenin vukuu; mütevatir-i bilmânâdır, kat'idir. İhtilaf-ı suret ise, zarar vermez." (Mektubat: 94)

Tevatürlerdeki akıl yürütme gerçekten çok tesirlidir. Meselâ, "Merhum Özal Japonca bilirdi. Cümlesinin doğru olmadığına karar veririz, çünkü böyle bir şey olmuş olsaydı basının bundan mutlaka bahsetmiş olacağını düşünürüz. İşte bu fıtrî his sayesinde en müşkil meseleleri bile halletmek mümkündür. Meselâ, Kur'an'ın naziresinin yapıldığını iddia

eden birisine tarihin öyle bir şeyden bahsetmediğini, demek ki nazirenin kesinlikle yapılmadığını söyleyebiliriz.

Mantık denizinden verdiğimiz bu birkaç damla misal, sözlü veya yazılı olarak kullandığımız anadilimizi veya yabancı bir dili, çok daha şuurlu bir şekilde kullanmamızı temin edecektir inşa'Allah...

Sözün Gücü ve Güzelliği

"Hissedilerek yazılanlar,
hissedilerek okunurlar"

Şu anda okumakta veya dinlemekte olduğunuz kelimeler sizde bir tesir bırakmaktadır. Gözünüzle ya da kulağınızla algıladığınız işaretleri veya sesleri, dilinizin gramer kurallarına, sözün gelişine, bilgi birikiminize ve tecrübelerinize göre yorumlayarak genellemeler yapmakta, her biriniz farklı şeyler anlamakta, farklı şekilde etkilenmektesiniz.

Çevremizdekilerle kurduğumuz iletişimlerdeki gayemiz, hislerimizi ve düşüncelerimizi aktarmaktır. Bizleri etkileyen fikirler, kavramlar ve anlamların, muhatabımızı da benzer şekilde etkilemesi için gayret sarf ederiz. Fakat bu hiç de kolay değildir. Zira, sözün kaynağı kalptir. Çoğu zaman lisan, kalbin dilinden anlamaz ki tercüman olabilsin. Peki nedir çare? Söze güç veren, renk katan, onu dimağa işleyen, ruha emziren unsurlar nelerdir?

Üslup

Bir söze güzellik veren üsluptur. Çünkü üslup, o söze nakışlı bir elbise giydirir. İlâhî ilhamlara açık bir kalp safvetinin, ruh inceliğinin aksettiği bir üslupla yazılan veya söylenen sözler kalbe kadar işler. İşte birkaç misal:

a. "Tabiatta mimari, semalarla iç içe gibidir. Dağlar, o mehib edalarıyla başlarını semanın eteklerine dayamış gibi görünmeleri, göklerin, bu şiddetli vuslat arzusuna karşı kendilerini salıvermeleri, evet bu mimari bütünüyle ne tatlı bir remzdir! İnsan hayali, çiçeklere konup-kalkan arılar gibi, onun güzelliğinin akislerine kona kalka ufka kadar ilerler. Oraya ulaşınca da, yeniden başlayacak bir seferle, yolların gökler ötesi sonsuza doğru uzayıp gittiğini sanır. Sanır da, ruhunun derinliklerinde ötelere ait nağmeler duymaya başlar. Hülyalarıyla bu alemde, uzun süre kalmayı başaranlar; sevdasıyla yanıp tutuştukları, hasretini vicdanlarında duydukları hakiki sevgilinin vuslatına erer ve bu tatlı rüyadan uyanmak istemezler..." (Sızıntı: 132)

b. "Hayatının saadet içindeki kemali, senin hayatının âyinesinde temessül eden Şems-i Ezeli'nin envarını hissedip sevmektir. Zîşuur olarak O'na şevk göstermektir. O'nun muhabbetiyle kendinden geçmektir. Kalbin göz bebeğinde aks-i nurunu yerleştirmektir." (Sözler: 129)

c. "Ey yeryüzünü ışığıyla yaldızlayan ve bütün çiçeklerin yüzünü güldüren, dünya güzeli ve gök nazdarı olan nazenin güneş." (Sözler:133)

Fesahat

İfadedeki akıcılığı sağlayan şey konu, muhatap ve makama uygun bir üslup kullanmaktır. Ayrıca mana, ahenk ve telaffuz bakımından bir kusurun bulunmaması, yani fesahat da söze güç katan bir unsurdur. Çünkü "kelimeler ne kadar mütenasip(uygun) olurlarsa kelâmın selaseti (akıcılığı) o kadar ziyade olur" (Cevdet, 1990: 13)

Belâgat

Sözün fasih olmakla birlikte beliğ de olabilmesi, yerine göre söylenmesine bağlıdır. Bununla birlikte, sadece makam da yeterli değildir. Kimin, kime, niçin söylediği, sözün güzellik, kuvvet ve ulviyetini artıran unsurlardır. Özellikle mütekellimin, yani sözü söyleyenin rolü çok büyüktür. Zira doğru ve yerinde sözler söylemek yeterli değildir, bu sözlerin uygulanması için uygun bir kişi tarafından söylenmesi gereklidir. (Coulthard, 1977: 12) Meselâ, bir emir cümlesi söyleyenin, yaptırım gücüne sahip olması şarttır. (Ferrara, 1985: 139) Bu meyanda Cenab-ı Hakk'ın emirleri, [meselâ: "Ey Arz, suyunu yut. Ey Sema suyunu tut" (Hûd: 44)] O'nun kudretinin büyüklüğü nisbetinde ulviyet taşır. Aynı sözlerin insanlar tarafından söylenmesi ise, ancak birer hezeyan olarak telakki edilir.

Zihinde tecessüm

Bir sözün hayat bulabilmesi için manasının zihinde âdetâ cisimleşmesi gerekmektedir. Bunun için en güzel yol, yerindebenzetmeler yapmaktır. Benzetmeler dürbün gibidir. Fikirleri, hakikatleri hayal yoluyla akla yakınlaştırır. Hayal edilebilen meseleleri idrak etmek daha kolaydır.

Temsiller (benzetmeler), mühür veya imza gibi tasdik ve ispat içindir. Nasıl ki yazılan bir şey mühürlenmekle tasdik edilmiş olur, söylenilen bir söz de, bir misalle tasdik ve ispat edilmiş olur. Nasıl ki sikke; gümüş ve altına kıymet verir, darb-ı meseller de kelâmlara o nisbette kıymet ve itibar verir.

Bir tabiat tasvirindeki benzetmeler bakın söze nasıl güç ve güzellik veriyor:

"... bir zamanlar bu meşher ve bu kitap, rüyalara sığmayacak kadar baş döndürücü, hülyaları avlamak için kurulan tıpkı bir tuzak... Yelkenlerini aşk ve muhabbet iklimine açmış muhteşem bir gemi ve ışıktan parmaklarıyla öteleri gösteren binbir kandilli bir avize gibiydi." (Sızıntı: 132)

Metaforlarla zihinde yapılan tecessüme başka bir misal:

"Günah iradenin yüzüne atılmış bir tükrük ve ruha içirilmiş bir zakkumdur. Günahdan zevk alan insan, ne sefil; günahla ruhunu dinamitleyen insan ne hoyrattır!.." (Şahin, 1990a: 140)

Temsillerde tabiata talebe olmak, yani ondaki kanunları üslupta yansıtmak, insanların ünsiyet ettiği şeyleri kullanarak kelâmın haşmetini artırmak bakımından önemlidir:

"Yalan ve gösterişler gürültülü, hakikat ve samimiyet sessizdir. Yıldırımlar gök gürültüsünden evvel hedeflerine varırlar." (Sızıntı: 140)

Teşbihin bir türüne de tecsim denir. Manevî şeyleri maddî şeylere benzetmek demektir. Meselâ, "Allah, insanın bağrında iki kalp yaratmamıştır." (Ahzab: 3) Yani, bir bakıma insan, birbirine zıt iki şeye birden gönül veremez.

Hikâye etme

İnsanlardaki "görüntü hafızası" yardımıyla hikâyeler, çok rahat anlaşılan, tesirli unsurlardır.

Bir hadiseyi hikâye etmekle okurun bunu değerlendirecek bir kapasitede olduğu ima edilir. Zira her şey ortadadır, okura empoze edilmeye çalışılan bir şey yoktur. (Couture: 21)

Bu meyanda Seyyid Kutup da şunları söylemektedir: "Kur'an-ı Kerim bir gerçeği direkt öğüt şeklinde anlatmaktansa, edebî metotlar kullanarak dile getirmeyi tercih etmektedir. Hikâyede saf sanatın kullanıldığı her türlü teşvik ve sergileme tekniklerine başvurulmaktadır. Bu husus iki bakımdan uyulması gereken bir sanat hazinesidir: Birincisi, insana bu İlâhî bakış açısının gerisinden göz atmak. Bu bakış, insan gerçeğini Allah'ın yarattığı biçimde temsil etmektedir. İkincisi ise insanlığı hayra, fazilete, temizliğe yönelten öğütte sanat üslubunun kullanılış şeklidir. İstenen bir öğüt veya arzulanan bir ahlâkî davranış, bir edebî hikâye kalıbı içerisinde anlatılabilir ve böylece istenen maksat en güzel biçimde gerçekleşir. Hikâyede ana unsuru teşkil eden öğüt noktası açıktan belirtilmez. Mücerret emirler ve yasaklarla doğabilecek sıkıcı hal ortadan kaldırılır. Emir ve yasaklara bir nev'i canlılık kisvesi verilirse, etki sahası insan hissinde daha çok genişler ve ruhun derinliklerine daha çok sirayet eder." (Kutup, 1979: 334)

Ayrıca hikâyeler gerçek hayata yakınlıkları sebebiyle çok daha rahat idrak edilirler. 50 cümlelik bir hikâyeyi okuyan bir okur, zihninde yaklaşık 100 akıl yürütme yapar. Bir fikir yazısında ise bu sayı nisbeten düşüktür. Hikâyelerde, muhatapların idrakleri arasındaki seviye farkları minumuma düşer. Fikir yazılarında ise bu fark maksimuma çıkar. (Grasser ve Clark, 1985: 15)

Asıl niyet

Söze güç veren diğer bir unsur da sözdizimi, dilbilgisi, makam gibi bir sözü oluşturan unsurların birbirini desteklemesi, her birinin asıl niyet ve asıl manaya parmak basmasıdır.

Bu meyanda mana, bir havuz gibidir. Saydığımız keyfiyetler de bu havuza su taşıyan birer kanal. Asıl niyet ve mana devamlı göz önünde tutulmalı, konu haricinde kalan şeyler iyi tespit edilmeli, akla gelebilecek bütün sorulara cevap verilmeli, âni konu ve üslup değişiklikleri yapılmamalıdır. Kelimelerin birçok anlamından hangisi kasdediliyorsa, o öne sürülmeli, yani diğer kelimeler yardımıyla bu anlam vurgulanmalıdır. Başka bir ifadeyle "lafız manaya tâbi olmalıdır" (Cevdet, 1990: 124) Yoksa ifade haşmetini ve güzelliğini kaybeder.

Noktalar

Bir ressam, yaptığı bir resme öyle bir nokta yerleştirir ki, o nokta birisinin gözü, ötekisinin yüzünün bir parçası, berikisinin burnunun deliği, başkasının ağzı olur. Güçlü bir sözde de bunun gibi noktalar bulunur.

Makamın kaldıramadığı sanatlar metni yıkar

Muhakemât'ta şöyle denir: "Lafız-perestlik nasıl bir hastalıktır, öyle de suret-perestlik ve üslup-perestlik ve teşbih-perestlik ve hayal-perestlik ve kafiye-perestlik şimdi filcümle, ileride ifrat ile tam bir hastalık ve manayı kendine feda edecek derecede bir maraz olacaktır. Hatta bir nükte-i zerafet için veya kafiyenin hatırı için, çok edip edepte edepsizlik etmeye şimdiden başlamışlardır. Evet, lafza zinet verilmeli, fakat tabiat-ı mana istemek şartıyla ve suret-i manaya haş-

met vermeli, fakat mealin iznini almak şartıyla ve üsluba parlaklık vermeli, fakat maksudun istidadı müsaid olmak şartıyla ve teşbihe revnak vermeli, fakat matlubun münasebetini göze almak ve rızasını tahsil etmek şartıyla ve hayale cevelan ve şaşaa vermeli, fakat hakikatı incitmemek ve ağır gelmemek ve hakikata misal olmak ve hakikattan istimdad etmek şartıyla gerektir." (Muhakemât : 88)

Sıfatlar

Sıfatlar hisleri uyandırır, üsluba renk katar, ifadeye canlılık verir. Bu yüzden sıfatlara hâkim bir yazar, okurunu kolayca etkiler. İşte bir misal:

"O çakırkeyf günler, o tülpembe akşamlar, o büyüleyici geceler, o şenşakrak toplanmalar ve o rengarenk halvetlerden en küçük bir eser, en küçük bir emarenin kalmadığı ve her yanı garipliklerin sardığı şu tükeniş döneminde bunlar, hasretle oturup kalkar, hicranla inler ve ümitsizlik içinde yutkunup dururlar." (Sızıntı: 130)

(Yalnız tasvire yeni bir renk katmayan sıfatlar fazlalıktır, kullanmamak gerekir).

Kompleks cümleler

Kompleks fikirler, ancak kompleks ve uzun cümlelerle anlatılabilir. Bu yüzden, asrın zihin ve ruh mimarı şöyle der:

"Kısa cümlelerle söyleyemiyorum, muğlakça oluyor. Zira şu hakaik (hakikatler) her tarafa derin köklerini attıklarından mesele uzunlaşıyor. Suret-i meseleyi bozmak ve parça parça etmek ve hakikati incitmek istemiyorum. Tâ hakikat mahsur kalıp kaçmasın." (Muhakemât : 131)

Soru-cevap

Sorular, okurun dikkatini nasıl çeker, biliyor musunuz? Şöyle ki: Soru sormak, muhatabın zihninde oluşturduğu merak, beklenti ve kavram çerçevesi ile ilgi çekmede, insicamı sağlamada ve okuru ikna etmede etkili bir metottur. (Dijk, 1981: 21; Beaugrande, 1984: 202)

Bir misal:

"Mühim bir sual: Bazı ehl-i tahkik derler ki: Elfaz-ı Kur'aniyye ve zikriyye ve sair tesbihlerin her biri müteahhit cihetlerle insanın letaif-i maneviyesini tenvir eder, manevî gıda verir. Mânâları bilinmezse, yalnız lafız ifade etmiyor, kâfi gelmiyor. Lafız bir libastır; değiştirilirse, her taife kendi lisaniyle o mânâlara elfaz giydirse, daha nafi' olmaz mı?"

Elcevap: Elfaz-i Kur'aniyye ve Tesbihat-ı Nebeviyyenin lafızları câmid libas değil; cesedin hayattar cildi gibidir, belki mürur-u zamanla cild olmuştur. Libas değiştirilir; fakat cild değişse, vücuda zararlıdır. Belki namazda ve ezandaki gibi elfaz-ı mübarekeler, mânâyı örfilerine alem ve nam olmuşlar. Alem ve isim ise değiştirilmez..." (Mektubat: 340)

İstifham

Muhataptan bir cevap almak için değil, onun dikkatini çekmek için sorulan sorulara, "istifham" (retorik sorular) denir. Muhatabı bir iç murakabesine sevk ettiği için etkilidir.

Misaller:

a. "Bilirsin ki: Sigara gibi küçük bir âdeti, küçük bir kavimde, büyük bir hakim, büyük bir himmetle ancak daimî kaldırabilir. Halbuki bak ! Bu Zat (asm), büyük

ve çok âdetleri; hem inatçı, mutaassıp, büyük kavimlerden, zahiri küçük bir kuvvetle, küçük bir himmetle, az bir zamanda ref edip yerlerine öyle secaya-yı aliyeyi ki, dem ve damarlarına karışmış derecede sabit olarak vaz ve tesbit eyliyor. Bunun gibi daha pek çok harika icraatı yapıyor. İşte, şu Asr-ı Saadeti görmeyenlere Ceziretü'l-Arab'ı gözlerine sokuyoruz. Haydi yüzer feylesofu alsınlar, oraya gitsinler. Yüz sene çalışsınlar. O Zat'ın o zamana nisbeten bir senede yaptığının yüzden birisini yapabilirler mi?" (Sözler: 237)

b. "Dünden bugüne bir kısım kimseler, medeniyeti, refaha hizmet eden vasıtaların bolluk ve modernleştirilmesinde aramış ve medenileşme adına kitlelere hep bu noktayı göştermişlerdir. Zâyi edilen bunca zaman ve arkada bırakılan koskaca bir "ömr-ü heder"den sonra olsun o, ruhda, ruhun tekamülünde ve insanın kendini yenilemesinde aranmalı değil miydi? (Şahin, 1990 c: 70)
c. "Gökleri ve yeri yaratan, günahlarınızı bağışlamaya çağıran ve bir süreye kadar sizi erteleyen Allah'tan mı şüphe ediyorsunuz?" (İbrahim: 10)
d. "Şu halde nereye gidiyorsunuz ?" (Tekvir: 26)

Hazf ve merak

Öznenin açıkça ifade edilmediği cümleler de muhatapta merak uyandırır, onu arayışa iter:

"Mesleğimiz tarikat olmadığı belki hakikat olduğu için, burabıtayı ehl-i tarikat gibi farazî ve hayalî suretinde yapmağa mecbur değiliz. Hem meslek-i hakikata uygun gelmiyor. Belki, akıbeti düşünmek suretinde müstakbeli zaman-ı hazı-

ra getirmek değil, belki hakikat noktasında zaman-ı hazırdan istikbale fikren gitmek, nazaran bakmaktır. Evet, hiç hayale, faraza lüzum kalmadan bu kısa ömür ağacının başındaki tek meyvesi olan kendi cenazesine bakabilir." (Lem'alar: 163)

Kim bakabilir? herkesi kendi cenazesine baktıran bir cümle...

Tekrir

Belli bir kelimeyi ölçülü bir şekilde tekrarlayarak manaya kuvvet vermek de mümkündür:

"Nerdesin, yıllarca hasretini çektiğimiz kahraman? Nerdesin, hayallerimizin güvercini, rüyalarımızın üveyki? Nerdesin "ba'su ba'del-mevt"imizin müjdecisi? (Şahin, 1990a: 123)

İştikak

Aynı kökten gelen kelimeleri sıralayarak da mana takviye edilebilir:

a. "Madem bir harf, katibini göstermeksizin olmaz. Sanatlı bir nakış nakkaşını bildirmemek olmaz... Nasıl olur ki: Bir harfte koca bir kitabı yazan, bir nakışta bin nakşı nakşeden nakkaş, kendi kitabıyla ve nakşıyla bilinmesin..." (Sözler: 283)
b. "Cenab-ı Hakk'ın zat ve sıfatında, misil ve misali yok. Fakat, mesel ve temsil ile bir derece şuunatına bakılabilir."(Sözler: 609)

Sondaki kelimeyle başlamak

Bu şekilde yapılan tekrarlar irtibat, insicam ve vurguyu temin ettikleri için gerektiğinde kullanılabilirler:

"Bir mes'ele ilk duyulduğunda canlıdır ve alâka uyarıcıdır; fakat bir müddet geçtikten sonra, kafamızda sadece donuk hatları ve kalıplarıyla bir hikâye olarak kalıverir.. kalıverir de ruhumuzdaki ilk mevcelenmeler, heyecan dalgaları, kalb yumuşamaları ve hatta göz yaşarmaları artık birer hayal olur ve çok ciddi mes'eleler sadece birer formül olarak ifa edilmeye başlanır." (Şahin, 1992 a: 145)

Zıt anlamlı kelimeler

Mana bakımından birbirini tamamlayan kelimeleri veya bunların zıt anlamlarını sıralamak da söze güç verir:

"... bu müthiş zamanda ve dehşetli düşmanlar mukabilinde ve şiddetli tazyikat karşısında ve savletli bid'alar, dalaletler içerisinde bizler gayet az ve zayıf ve fakir ve kuvvetsiz olduğumuz halde, gayet ağır ve büyük ve umumî ve kudsî bir vazifeyi imaniye ve hizmet-i Kur'aniye omuzumuza ihsan-ı İlâhî tarafından konulmuş, elbette herkesten ziyade bütün kuvvetimizle ihlası kazanmaya mecbur ve mükellefiz. Ve ihlasın sırrını kendimizde yerleştirmek için gayet derecede muhtacız." (Lem'alar: 159)

Zıt anlamlı ve simetrik ifadeleri kullanmak da kelâma haşmet katar: "İzzetle mevti (ölümü), zilletle hayata tercih edenlerdeniz."

Benzer kelimeler

Benzer harflere sahip kelimeleri, uygun bir şekilde sıralamak da söze güzellik katan unsurlardandır:

a. "Hem hiç kabil midir ki: O Zat-ı Hakîm, şu insanı bütün mahlukat içinde kendine küllî muhatap ve cami'

bir ayine yapıp bütün hazain-i rahmetinin müştemilatını ona tattırsın, hem tarttırsın, hem tanıttırsın, kendini bütün esmasıyla ona bildirsin, onu sevsin ve sevdirsin; sonra, o bîçare insanı o ebedî memleketine göndermesin? O daimî saadetgâha davet edip mesut etmesin?" (Sözler: 83)

b. "... herkesi zevaliyle ağlatan ve herkesi kendine meftûn ve müştak eden ve günah ve gaflet ile geçen ve geçmiş gençliğime baktım; o güzel süslü çarşafı (elbisesi) içinde, gayet çirkin, sarhoş, sersem bir yüz gördüm. Eğer mahiyetini bilmeseydim birkaç sene beni sarhoş edip güldürmesine bedel, yüz sene dünyada kalsam beni ağlattıracaktı." (Lem'alar: 232)

Sanat-ı tenasüb (sanat-ı telfik)

Birbirini çağrıştıran kelimeler kullanarak manayı kuvvetlendirmektir.

Meselâ: "Bu alemde her şey, ama her şey, merhamet düşünür, merhamet konuşur ve merhamet va'deder. Bu itibarladır ki, kainata bir merhamet senfonizması nazarıyla bakılabilir. Ayrı ayrı ses ve soluklar; tek ve çift bütün nağmeler, öyle bir ritm içinde akıp akıp gider ki, bunu görmemek ve anlamamak kabil değil. Ve sonra bütün şu parça parça acıma ve şefkat etmelerin arkasında, bu esrarlı koroya hükmeden, her şeyi çepeçevre sarmış geniş rahmetin sezilip hissedilmesi..." (Şahin, 1990a: 137)

Diğer bir misal:

"Bir zaman karanlıklı bir gurbette, karanlık bir gecede, zulmetli bir gaflet içinde, hali hazırda olan bu koca kainat

hayalime câmid, ruhsuz, meyyit, boş, hali müthiş bir cenaze göründü. Geçmiş zaman dahi bütün bütün ölü, boş, meyyit, müthiş tahayyül edildi. O hadsiz mekan ve hudutsuz zaman, karanlıklı bir vahşetgâh suretini aldı. Ben o hâletten kurtulmak için namaza iltica ettim." (Şualar: 94)

Garabet

"Dilde kaidelere bağlılık ve sertlik güçlü bir şahsiyetin ifade ihtiyaçlarına yetmez" (Aktaş, 1986: 114) Bu yüzden bazı yazarlar, bazen, ülfet edilmedik tabirler kullanırlar. Gerçekten de yerinde kullanılan, alışılmışın dışında, yani "garip" tabirler, muhatabın dikkatini bir noktada toplayabilir:

"... bu misafirhane-i dünyada, yolcular için, böyle rahmet havuzları bulunması ve insanın seyr-ü seyahatine ve gemisine ve istifadesine musahhar olması işaret eder ki, yolda yapılmış bir handa, bir gece misafirlerine bu kadar deniz hediyeleriyle ikram eden Zat, elbette Makarr-ı Saltanat-ı Ebediyyesinde öyle ebedî rahmet denizleri bulundurmuş ki, bunlar onların fani ve küçük numûneleridirler." (Lem'alar: 364)

Yukarıdaki "deniz" kelimesi, alışılmışın dışında olarak, bir sıfat biçiminde kullanılmış olsa da, makam itibariyle ifadeye bir renk katmaktadır.

Sehl-i mümteni'

Az ve öz olduğu için taklit edilebilir gibi gözüken fakat kelimenin tam manasıyla bir söz şaheseri olan ifadelerdir:

a. "Kar kış olmadan bahar gelmez; gelse de kadri kıymeti bilinmez." (Şahin, 1990b: 84)

b. "Ahmağın kalbi dilinin ucunda, akıllının dili sinesinin en uç burcundadır." (Şahin, 1992: 69)

Ta'riz

Mübalağa, israf-ı kelâmdır (Lem'alar: 72) ve zemm-i zımnîdir (Sözler: 716). Yani, bir insanı gereksiz sözlerden oluşan abartmalarla övmek, aslında onunla gizli bir şekilde alay etmektir. İşte bu şekilde, güzel bir söz söyleyerek övüyormuş gibi yapıp alay etmek, yermek ve itiraz etmek maksadıyla yapılan sanatlara ta'riz sanatı denir. Bu sanatta kasdedilen mana, kullanılan sözün tersidir.

Ta'rizin dokunaklı olanlarına "istihza" (irony), ağır ifadeler taşıyanlarına da "tehekküm" (sarcasm) denir. (Şahiner, 1988: 50)

Meselâ: "Ey tembel nefsim! Beş vakit namazı kılmak, yedi kebairi terk etmek; ne kadar az ve rahat ve hafiftir. Neticesi ve meyvesi ve faidesi ne kadar çok mühim ve büyük olduğunu; aklın varsa, bozulmamış ise anlarsın. Ve fısk ve sefahate seni teşvik eden şeytana ve o adama dersin: Eğer ölümü öldürüp zevali dünyadan izale etmek ve aczi ve fakrı, beşerden kaldırıp kabir kapısını kapamak çaresi varsa, söyle dinleyelim. Yoksa sus. Kainat Mescid-i Kebiri'nde Kur'an kainatı okuyor! Onu dinleyelim." (Sözler: 32)

Bu parçada müellif, "Ey tembel nefsim!" hitabıyla kendi nefsine hitap etmekte, fakat daha çok dünyaya dalan insanlara seslenerek onları gafletten kurtarmaya çalışmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'den bir misal: "Ayetlerimiz o sapık kimseye okunduğu zaman sanki kulaklarında ağırlık var da işitmiyormuş gibi büyüklenerek sırt çevirir. İşte ona can yakıcı azabı müjde et." (Lokman: 7)

Can yakıcı bir azabın müjdelenmesi tam bir istihza, hatta bir tehekkümdür. (Ayrıca bkz. İşârâtü'l-İ'caz: 224)

Yansıma (onomatopoeia)

Bir hâdiseyi, kelimelerdeki ses unsurunu kullanarak zihinde tablolaştırma sanatına "yansıma" denir.

Misaller:

a. "Hz. Musa'nın asasının, yılan haline gelme mucizesiyle alâkalı bir ayette "Hayyetün tes'a" (Taha: 20) ifadesinde, "tes'a" yerine "tecri", "ta'du" gibi kelimeler de kullanılabilirdi. Fakat onun seçilmesi enteresandır, çünkü yılanın bir yayın kıvrılıp büküldükten sonra ileri fırlayışı gibi tıslayarak ilerleyişini (hareketin karakteristik yönleri ile) gözümüz önüne sermektedir." (Senih, 1989: 91)

b. "Musa Aleyhisselam, "Elindeki nedir ya Musa?" sorusuna: "O asam, değneğimdir. Ona dayanırım, onunla davarlarıma yaprak silkerim." (Taha: 18) diye cevap vermiştir. Silkme manasına Kur'an'da seçilen fiil "eheşşü" dür ki, yaprak hışırtılarını ve silkme manasını, nağmesiyle vermektedir." (Senih, 1989: 91)

c. "... kainat bostanında görülen şu mevcudat ve ecram, Halıklarının her şeye Kadîr ve her şeye Alîm olduğuna delalet eden harikalardır. Kezalik, nebatat ve hayvanatta görülen şu mevcudat ve ecram, Sânilerinin her şeye kâdir olduğuna şehadet eden sanat harikalarıdır. Evet kudretine nisbeten zerrat ile şümûs mütesavi olduğu gibi, yaprakların neşriyle beşerin haşri de birdir." (Mesnevî-i Nuriye: 234)

Yukardaki cümlelerde su gibi akıp giden ifadelerdeki selaset, temsil ve kıyasa dayalı güçlü bir mantık ve "ş" sesinin tekrarındaki alliterasyonun yanında, "yaprakların neşriyle beşerin haşri de birdir" cümleciğinin hayalde tasvir ettiği manzara, yani yaprakların bir anda boy vermesi gibi insanların topraktan başlarını uzatarak çıkmaları, ses fırçalarından süzülen "onomatopoeitik" bir tablodur.

Akis

Kelimelerin yerlerini değiştirerek, simetrik ifadelerle manayı kuvvetlendirme sanatıdır.

Misaller:

a. "Rahat zahmette, zahmet rahattadır." (Lem'alar: 125)

(İşsiz, tembel, istirahatla yaşayan ve rahat döşeğinde uzananlar, ekseriyetle çalışanlardan daha ziyade zahmet ve sıkıntı çeker. Çünkü, işsiz daima ömründen şikayet eder; eğlence ile çabuk geçmesini ister. Çalışan ise şükreder, ömrünün geçmesini istemez).

b. " (Cenab-ı Hakk) bir şeyden her şey yapar, hem her şeyden bir şey yapar." (Sözler: 294)

(Bir tarafta basit bir topraktan çıkan binlerce bitki, diğer tarafta yüzlerce çeşit şeyi yiyip içen insanın vücudunda görülen birlik...)

c. "Zeval-i lezzet elem olduğu gibi, zeval-i elem dahi lezzettir." (Sözler: 51)

(İnsan, fani zevkleri hatırladıkça "AH!", geçici elemleri düşündükçe "OH!" der).

d. " (Allah) eğer vermek istemeseydi, istemek vermezdi." (Mektubat: 302)

Akisin bir türü olan aks-i müfret'te (palindrome) bir tabir, hem baştan, hem de sondan aynı şekilde okunur.

a. كُلٌّ فِي فَلَكٍ (Küllün fi felek)

"Aya erişmek güneşe düşmez. Gece de gündüzü geçemez. Her biri bir yörüngede yüzerler." (Yasin: 40)

Ayetteki harfler şöyledir: (K L F Y F L K)

(Harflerin dairevî halde meydana getirdiği yörünge (felek) de çok enteresandır).

b. رَبَّكَ فَكَبِّرْ (Rabbeke fe kebbir)

"Rabbini yücelt" (Müddessir: 3)

Harfler: (R B K F K B R)

Osmanlıca'nın incelikleri

Eskimeyen harflerle yazılmış Türkçe bir metin, sözdeki estetik yönünden kendine has incelikler taşıyabilir.

Meselâ: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 19 harftir. "Bismillah her hayrın başıdır": بِسْمِ اللّٰهِ هر خَيرك باشيدر cümlesi de 19 harftir.

Şimdi de şu paragrafa dikkat edin: "... birbirine benzeyen tohumcuklar, birbirinden temayüz ediyor, ayrılıyor. Meselâ, Bu tohumcuk, bir incir ağacı oldu. Fatır-ı Hakim'in nimetlerini başlarımızın üstünde neşre başladı. Serpiliyor, dallarının elleriyle bizlere uzatıyor." (Lem'alar: 138)

"... dallarının elleriyle" tabiri, eskimeyen harflerle yazıldığında, enteresan bir benzerlik görülür. "Dallar" kelimesinin başındaki "dal" harfi kaldırılırsa, "eller" haline gelir.

"Cinas-ı musahhaf" denilen başka bir misal de şöyle: "Ben bu musibette, Kader-i İlâhî cihetini düşünüyorum. Zahmetim rahmete inkılap eder." (Hizmet Rehberi: 185)

Zaten zahmeti, rahmete çeviren, "zahmet" kelimesinin başındaki "z" (ز) harfinin üstündeki noktayı silivermektir.

Özetle, sadece bir kısmını saydığımız, söze güç ve güzellik veren bu unsurlar ve sanatlar, temelde İlâhî ilhama ve ruh inceliğine dayanır.

"Sözün en müessir ve en içlisini peygamberler, sonra da derecesine göre ilhama açık saf gönüller söylemişlerdir. Söylemiş ve yerinde karanlığın bağrına yağdırdıkları söz oklarıyla zulmetleri delik deşik etmiş, yerinde sinelere saldıkları beyan kıvılcımlarıyla ruhlarda yangınlar meydana getirmiş ve yerinde de rahmet damlaları şeklindeki kelimeleri dört bir yana saçarak her yeri cennetlere çevirmişlerdir." (Sızıntı: 134)

Beyan Tahlili

"Nerede, kime, neyi, nasıl söyleneceğimizi bilmemiz, matlubumuza ulaşmada bize çok yardımcı olacaktır."

Beyan tahlili (discourse analysis), bir dilin fonksiyonu, yani dil ile neler yapılabildiği ve sosyal münasebetlerde dilin ne gibi hususiyetleri olduğunu araştıran bir dilbilim sahasıdır.

Bilindiği gibi insanlar, birbirleriyle, ortaklaşa sahip oldukları bilgiler yardımıyla anlaşırlar. Bizler karşımızdakinin, bildiklerimizi bildiğini tahmin ve ümit ederek derdimizi anlatmaya ve onu anlamaya çalışırız. Başka bir ifadeyle, aynı mefhumlara sahip bir "dil topluluğu"nda yer alırız. Aynı dil topluluğuna ait olmayan insanların anlaşmasında aksamalar görülür. Meselâ, şoförlerin, öğrencilerin, doktorların kendilerine has kullandıkları "tabir"ler vardır. Belli bir dil topluluğundan olmayanların, olup bitenleri anlaması pek kolay değildir (Yngve, 1975: 47-62)

Peki, seviyeleri farklı insanlarla muhatap olduğumuz zaman ne yaparız? Tabiî ki, onların anlayacağı dilden konuşu-

ruz. Bir öğretmenin, öğretmen arkadaşları ve öğrencilerine karşı kullandığı üslup aynı değildir. Hatta muhatap aynı olsa bile, mekândaki değişiklik de üslubu değiştirmektedir. Öğretmenin, öğrencilerine karşı sınıfta veya evinde kullandığı hitap şekli gibi. İşte beyan tahlili kimin, kime, neyi, nerede, ne zaman, nasıl ve niçin söylediğini araştırır. Böyle bir araştırmanın faydası şudur: Nerede, kime, neyi, nasıl söyleneceğimizi bilmemiz, matlubumuza ulaşmada bize çok yardımcı olacaktır. Ayrıca tercüme ve dil öğretiminde de beyan tahlilinin tespitlerinden istifade etmek mümkündür.

Şimdi vereceğimiz misallerle bunu daha açık olarak göreceğiz. İlk olarak üzerinde durmak istediğimiz mevzu, iletişimde dikkat edilmesi gereken hususlardır.

Meşhur dilbilimcilerden Grice, (1975: 45-46) sözlü veya yazılı iletişim kurulurken şu dört unsura dikkat edilmesi gerektiğini söyler: (Doğan 1990: 63-73)

1. Kemiyet
2. Keyfiyet
3. İrtibat
4. Açıklık

Kemiyet unsuruna göre ne gerekiyorsa o söylenmelidir. Yani ne az ne de çok. Dolambaçlı ifadeler kullanmak, bu stratejiye aykırıdır.

Keyfiyet'e göre bir insan inanmadığı, tecrübe etmediği, yaşamadığı veya delil getiremeyeceği şeyleri söylememelidir. Zaten tasannu, riya, yapmacıklık kokan sözler ne kadar tesirli olabilir ki? O halde keyfiyetin "samimi" olmayı gerektirdiğini söyleyebiliriz.

İrtibat'a göre söylenilen şeyler makama uygun olmalıdır. Yani mevzuyla alâkası olmayan şeylerle muhatabın kafası karıştırılmamalıdır. Rastgele çağrışımlarla mevzular arasında kaydırağa binmek, ne yazık ki başka bir çocukluğumuzdur.

Açıklık unsuruna göre de muhatabın zihnini muğlak ifadelerle bulandırmamak gerekir. Yani söylediğimiz şeylerde niyetimiz kolayca anlaşılmalı ve niyet etmediğimiz şeylerin anlaşılmasına fırsat verilmemelidir. Duru konuşup duru yazmak için de dupduru bir hayat yaşamak lazımdır.

Grice, bu tavsiyelerine ek olarak, söylenilen şeylerin, muhtemel bir soru veya cevaba karşılık verecek şekilde düzenlenmesi gerektiğine de dikkat çeker. (Beaugrande, 1980: 245)

Bahsettiğimiz bu düsturlara her zaman uyulmaz. Buna rağmen insanlar birbirleriyle anlaşmaya devam ederler. Çünkü insanlarda şöyle bir temayül vardır: "Bahsedilen şeyleri, birbiriyle irtibatlandırarak idrak etmeye çalışmak." Meselâ, şu iki cümleye dikkat edin: "Meşenin altına uzanmış yatıyordu. Yapraklar vücudunu kaplamaya başladı." İkinci cümledeki "yapraklar" ne yaprağı? "Tabii ki meşe yaprağı", diyeceksiniz. Fakat açık açık "meşe yaprağı" denilmiyor ki? Neyse ki fıtratımızda, karşılaştığımız ifadeleri birbirine bağlayarak, belli bir mevzu ve makam dahilinde tahlîl ve idrak etme meyli var. Bu yüzden "12" ve "el" deki "l" ler aynı olduğu halde birisine "l" (bir), diğerine de "l" (le) diyoruz. Böyle yapmak da insanlığın şe'ni zaten.

Başka bir meyil de konuşanın manalı şeyler söylediğini kabul etmektir. Yani hiç kimse karşısındakinin kasten saçma sapan şeyler söyleyeceğini veya yapacağını düşünmez. Bu yüz-

den trafikte sağdan veya soldan akış genellikle kazasız devam eder. Yani insanlar normal trafik akışı içinde kullandıkları şeritlerinde, aksi yönden üzerlerine doğru araba kullanma saçmalığını yapacak birinin önlerine çıkacağını düşünmezler. Yine bu yüzden trafik işaretlerine genellikle uyarlar. Yani hiç kimse, bu işaretlerin gereksiz yere konulduğunu düşünmez. İnsanlardaki bu fıtrî meyli sömürmesini çok iyi bilen bazı sanatçıların eserleri işte bu yüzden "modern" kabul edilir. Bazı politikacılar da bu yüzden dinlenir ve alkışlanır. Bu gibi insanlarla karşılaştıkça akla şunlar geliyor: "Bir varmış bir yokmuş" cümlesi ne kadar tesirli bir cümle! En olmadık, en saçma şeyleri bile bizlere kabul ettiriyor. (Çocukluğunuzda okuduğunuz masalları hatırlayın). Zaten böyle kişilerin sözlerinin pek anlaşılmamasının sebebi bu. Başına "Bir varmış bir yokmuş" kalıbını koysalar her şey hâllolacak(!)

Karşılıklı konuşmada bir başka dilbilimci olan Lakoff (1973: 292-305) da birtakım kâideler koymuştur. Ona göre bunlar iki maddede toplanabilir:

1. Açık olun
2. Kibar olun

Açık olmanın ehemmiyetinden yukarıda bahsetmiştik. Şimdi isterseniz kibar olmak üzerinde duralım. Birisi size "Saat kaç?" diye sorsa, pek istekli bir cevap vermezsiniz her halde. "Saatiniz var mı acaba?" gibi daha yumuşak ve nazik bir soru, hepimizin beklediği, medenî olmanın gerektirdiği bir nezaket alâmetidir.

Evet, nezaket de bir bakıma evrensel bir hakikattir. İnsan olmanın getirdiği ölçülerle her dilde bir kibarlık anlayışı vardır. Bu yüzden söylenilen şeyler muhataba empoze edi-

lirmişçesine sert olursa, vicdanlarda yankılanmaz. Muhataba tercihler sunmak, ona içtenlikle yaklaşıp arzu edilen şeyi kendisinin kabul etmesi için zemin hazırlamak çok daha yerindedir. Şu ayetler bu hakikata parmak basar:

"İnsanları Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle çağır." (Nahl: 125)

"İnsanlara güzel söz söyleyin." (Bakara: 83)

Kur'ân'ın üslubu "kavl-i leyyin" dir. O'nda doğru-yanlış, kıssadan hisselerle o kadar tatlı ve tesirli gösterilir ki, kabul etmemek için vicdansız olmak gerekir.

Kibarlık konusunda gerçek hayattan bir misal verelim: Okul dergimizi yabancılara tanıtmak gayesiyle, yazıştığımız editörlere, birbirimizi karşılıklı olarak abone yapmayı teklif etmiştik. Gelen cevaplardan iki tanesinin tercümesini, nezaketin önemi konusunda bir karşılaştırma yapmanız için sunuyoruz:

1. Bir derginin gönderdiği, 13 Mayıs 1992 tarihli mektup: "Mektubunuz için teşekkürler. Üzgünüm ama, dergi mübadelesi, politikamıza aykırı. Bizler ihtiyaç hissettiğimiz şeyi satın alırız. [Açıkçası, 'Sizin derginize ihtiyacımız yok. demek istiyor].

2. Liberal Education dergisinden gelen 15 Haziran 1992 tarihli mektup: "Süreli yayınlarımızı değişmemiz hakkındaki nazik teklifiniz için teşekkür ederim. Ne yazık ki bu teklifi kabul edemeyeceğiz. Fakat, kısmen de olsa bunu telafi etmek için ve akademik nezaket gereği size dergimizin son sayısını gönderiyoruz. Eserimize gösterdiğiniz ilgiden dolayı minnettarız. Saygılarımla, David M. Stearman."

[O kadar nazik bir dil kullanmış ki insan ister istemez medyun kalıyor].

Nazik olmak, kaba ifadelerden kaçınmayı da gerektirir. Meselâ, İngilizce'de "bahsedilmesi hoş görülmeyen" şeyler hakkında ya bir "güzel adlandırma" (euphemism) veya "teknik bir terim" kullanılır. (James 1980: 129) Bizde de aynı kâide geçerlidir denilebilir. "Ölmek" yerine "vefat etmek", "kusmak" yerine "istifrağ" etmek bu tür güzel adlandırmalardandır. (Nezaket kâidesini çiğnememek için teknik terimlere misal vermiyoruz).

Güzel adlandırmaya son bir misal de şöyle: "Evliliğin, ferde ait fâide ve menfaati bir ise, millete ait pek çoktur. Bu itibarla, bozuk evlilik gibi hiç evlenmemek de kızları sefil, delikanlıları rezil edip millete su ve kan kaybettiren bir koleradır." (Şahin 1990: 91)

Nezaketin başka bir buudu da imalardır. Bir anne, kızına: "Camları sil" diye emredebileceği gibi, kalbini kırmadan işleri halletmek için "Dışarısı da bugünlerde pek iyi görünmüyor" gibi bir ima kullanabilir.

İmalar o kadar çeşitli ve o kadar incedir ki en güç problemler bile îmâyla çözülebilir. Meselâ, bir tanıdığınız size uğradı. Aksilik, o sırada yapmanız gereken çok iş var. Biraz sohbet ettiniz, fakat dostunuz, sizin işlerinizden haberdar olmadığı için rahat. Siz de onu kırmak istemiyorsunuz. Ne yaparsınız? Bakın Efendimiz (sav) ne yapardı. Bir ara, hiçbir şey söylemeden bulundukları odayı terk eder ve aradan bir müddet geçtikten sonra geri gelirdi. Misafir de ferasetiyle ayrılması gerektiğini sezerdi.

Nezaket anlayışı, dilden dile farklılık arzeder. Bir insana iltifatta bulunmak isteyen bir kişi: "Sen kahvemdeki süt gibisin" dese ve eğer o kültürde sütlü kahve alışkanlığı mevcut de-

ğilse, bu söz hiçbir mana ifade etmeyecektir. Bu yüzden ortak değer yargılarına sahip olmayan kültürler arasında, iletişim kopukluğu ve nezaketsizlik çok görülür. Hatta II. Dünya Savaşı'nda atom bombasının atılmasının sebeplerinden biri olarak da bu kültür farklılığı gösterilir. Şöyleki: Amerikalılara göre bir sorunun cevabı "evet" veya "hayır" dır, yani "gri" cevaplara hiç dayanamazlar. Japonlar ise aşırı derecede halim-selim olmaları yüzünden, sorulara kesin cevaplar vermeyi nezaketsizlik olarak görürler. Tabiî bomba atılmadan önce ikaz mahiyetindeki soruya da bu şekilde cevap vermişler, Amerikalılar da bunu " hayır" diye anlamışlardır.

Dilbilimcilere göre (Brown ve Levinson, 1978) iki türlü kibarlık vardır:

1. Hakikî nezaket
2. Mecazî nezaket

Hakiki nezaket içten, yapmacıktan uzak bir tavırla muhatabımıza nezakette bulunmak, mecazî nezaket ise gayet resmî, zoraki denilebilecek bir kibarlık demektir.

Bu kibarlık çeşitleri bakın nelere sebep oluyor: Fransızlar telefon görüşmelerini mecazî nezaket ile yaparlar. Yani, sanki suçlularmış da bağışlanmalarını diliyorlarmışçasına konuşurlar. Çoğu yönden Fransızlar'a benzedikleri halde Amerikalılar'da böyle bir kibarlık anlayışı yoktur. Onun için telefonu açıp özür dilemekle başlayan bir Fransız'ı garipserler. (Godard, 1977)

Doğrudan hitap şekli bazı dillerde oldukça yaygındır. Ruslar, kendi aralarında o kadar senli-benlidirler ki hiç tanımadıkları birisine bile: "Daite sigaretu!" (Bir sigara versene!) diyebilmektedirler. Tabiî biz, onların bu samimiyetini

"sululuk" olarak karşılarız. Bu yüzden kendince samimi bir şekilde bize yaklaşmaya çalışan bir Rus, farkında olmadan pot kıracaktır. (Thomas, 1983)

İşte beyan tahlilinin, dil öğretimi ve tercümeye katkısı bu noktalardadır. Yani, bahsettiğimiz farklılıklardan beyan tahlilinin yardımıyla haberdar olursak, o dili çok daha iyi kullanıp çok daha anlaşılır ve tesirli tercümeler yapabiliriz.

Özür dileme de bir nezaket alâmetidir ve bu da dilden dile değişiklik arzeder. Cohen ve Olshtein (1981) yaptıkları bir araştırmada şu gerçeği tespit etmişlerdir: İngilizler Ruslar'a göre, Ruslar da İbraniler'e göre daha fazla özür cümlesi kullanıyorlar. İşin garip tarafı, İbranice konuşan bir İngiliz, anadili İbranice olanlardan daha fazla özür cümlesi kullanırken, İngilizce konuşan bir İbrani, anadili İngilizce olanlardan daha az özür cümlesi kullanmaktadır. Daha garibi, bazı hususî olaylarda, diller arasındaki bu karşılaştırmanın geçerliliğini yitirmesidir. Meselâ, İngilizler, araba kazalarında özür dileme üstünlüklerini kaybediyorlar. Zira, sigorta şirketleri, kazalarda kesinlikle suçu yüklenmemeleri, özür dilememeleri hususunda müşterileri ikaz ediyorlar.

Japonların ise özür anlayışları oldukça farklıdır. En ufak bir iyilik karşısında iki büklüm olan Japonlar, eğer yapılan iyiliğe bir karşılık veremiyorlarsa, özür dileyerek rahatsızlıklarını ifade etme gereğini hissediyorlar. (Coulmas, 1981)

Bir dilde kibar olmanın ölçüleri sadece ricalar ve özürler değildir. Selamlaşmalar da hemen hemen her dilde görülen diğer bir unsurdur. (Ferguson, 1981) Batı Hindistan'da neredeyse her karşılaşmada selam verme bir mecburiyettir. ABD'de ise bu davranışa daha az rastlanır. (Reisman, 1974)

Diyaloglarda konuşmayı başlatmak için kullanılan giriş cümleleri dilden dile değişmektedir. Bu cümleler aslında bir sohbet konusu açmak için söylenirler, bu yüzden de üzerlerinde pek fazla durulmaz. Meselâ, "Nasılsınız?", "Ne var ne yok?", "İşleriniz nasıl gidiyor?" bu tür açılış ifadelerindendir (Krş. Cevdet, 1990: 67)

Nezaketten bahsettikten sonra şimdi de dildeki diğer bazı unsurlar üzerinde duralım.

Karşılıklı konuşmada enteresan diğer bir tespit de Alman sosyologları tarafından yapılmıştır. Almanya'da çalışan Türk işçileri, karşılıklı konuşmada, konuşan ve dinleyenin sırasının çok hızlı değiştiği bu kültürde oldukça zorlanmışlardır. Barkowki, Harnisch ve Kumm'a (1976) göre bunun sebebi, Türkiye'nin kırsal kesimlerindeki karşılıklı konuşma geleneğidir. Buralarda yaşayan insanlar, konuşmayı bölebilecek 'soru' veya 'yorum' gibi faktörlere pek dikkat etmeden, yavaş ve uzun uzun konuşmaktadırlar.

Dil ve düşünce ilişkisine ait başka bir enteresan misal de şu şekilde: "Amerikalı askerlerle evlenip İngilizce öğrenen Japon kadınların kendileriyle Japonca mülakat yapılınca başka, İngilizce mülakat yapılınca başka cevap verdikleri tespit edilmiştir. Meselâ, "................ okumaktan hoşlanırım" cümlesini Japonca tamamlarken "Sosyoloji okumaktan hoşlanırım" demişler, İngilizce tamamlarken "Arada sırada çizgi roman okumaktan hoşlanırım, çünkü bu beni bir bakıma rahatlatıyor" gibi cevaplar vermişlerdir." (Çakır, 1991: 14)

Hitap kalıpları da dildeki inceliklerden biridir. Meselâ, tanımadığınız birisinin size, "sen" diye hitap etmesini pek sıcak karşılamazsınız. Evet, insanlar birbirleriyle olan münase-

betlerde yaş, tecrübe ve seviyeye ehemmiyet verirler. Bunun aksi de zaten bedevîliktir. Burada mühim olan nokta, muhataba onun garipsemeyeceği bir dille hitap etmektir. Yani, "muhterem" olmak istemeyen kişilere "sayın" demek daha uygundur. Sosyal münasebetlerde en büyük pot kırmalar da zaten bu yanlış hitaplardan kaynaklanmaktadır.

Dil ötesi unsurlar da beyan tahlilinin araştırma sahasına girmektedir. Bu unsurlarla gülmek, ağlamak, bağırmak, el ve yüz hareketlerinde bulunmak gibi şeyleri kastediyoruz. Meselâ, bağırmak, her kültürde dikkat çekmek için kullanılan bir dil ötesi unsurdur. Fakat konuşurken sesin tonu, dilden dile farklılık gösterir. Bir Amerikalı'nın ses tonu bizim için normal gelirken, Afrika'nın bazı yörelerinde yaşayan insanlara alçak tonda, Uzak Doğu'dakiler için de yüksek tonda gelebilir. (Krş. Applegate 1975) Sebebi, tabiatın bağrında yaşayan Afrikalılar'ın seslerini birbirlerine duyurabilmek için bağırmaya, Uzak Doğulular'ın ise iç derinlik ve hürmete dikkat etmeleri yüzünden alçak tonda konuşmaya alışkın olmalarıdır. Hatta Japonlar için sessizlik bir oturaklılık, olgunluk ifadesidir. Bu yüzden ne zaman neşeli bir Amerikalı görseler, "Birisi şuna susmasını öğretmeli!" diye düşünürler. (Loveday, 1982: 8)

İşaret dilinin de iletişimde oynadığı rol büyüktür. Bu konudaki farklılıklara da dikkat etmek yerinde olur. Meselâ, İngilizce'de "hayır" anlamında baş sağa sola sallanırken, Türkçe'de yukarıya doğru kaldırılır.

Burada işaret diline işaret eden iki ayetten bahsetmeden edemeyeceğiz. Birinci ayet: "Zekeriya, 'Ya Rabbi, bana bir alemet ver ki, hanımımın hamileliğini onunla bileyim' dedi.

Allah buyurdu ki: Senin için alamet, insanlarla üç gün işaretten başka bir şekilde konuşamamandır." (Al-i İmran: 41)

İkincisi, Meryem suresinin 26-29. ayetleri. Burada Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı (as) doğurduktan sonra başına gelen hâdiseler anlatılmaktadır: "Hurmadan ye, dereden iç. Gözün aydın olsun. İnsanlardan birini gördüğünde, 'Ben Rahman için oruç adadım; bu gün hiçbir insanla konuşmayacağım' de. Nihayet onu kucağına alıp kavmine getirdi. 'Ey Meryem' dediler, 'and olsun ki sen çirkin bir şeyle geldin. Ey Harun'un kızkardeşi! Senin baban kötü birisi değildi; annen de iffetsiz değildi.' Meryem çocuğu işaret etti. 'Beşikteki bir çocukla nasıl konuşalım?' dediler."

Hz. Meryem Hz. İsa'yı işaret ettiğinde, nasıl oldular da onlar "Ona sorun" sözünü anladılar? İşte işaret dilini ima ve ihsas eden ayetler hazinesinden iki cevher .

Beyan tahlilini alâkadar eden diğer bir husus da "insicam" dır. (Odlin, 1989: 58) İnsicam, sözlü veya yazılı bir metinde mefhumlar arasında bir mana sürekliliğinin olmasıdır. Başka bir ifadeyle, metinde kopukluğun, mevzudan mevzuya atlamanın bulunmamasıdır. İnsicam eksikliği, genellikle, bahsedilen mevzuya hâkim olmamaktan kaynaklanır. Böyle bir durumda karşımızdaki, nelerden bahsettiğimizi anlayamaz veya yanlış anlar.

İsterseniz başımızdan geçen bir hâdiseyle mevzuya açıklık getirelim. Birgün İngilizce dersinde "To go out of a frying pan into a fire" deyimini anlatıyordum. "Kızgın bir tavadan ateşe düşmek" manasına gelen bu deyim hakkında birkaç misal verdikten sonra deyimin Türkçe karşılığını sordum. "Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak hocam" dedi-

ler. “Peki başınıza hiç böyle bir şey geldi mi?” diye sorunca, 12-13 yaşlarındaki bir öğrencimiz gözleri parlayarak ileri atıldı: “Evet hocam, benim başıma geldi. Birgün yolda yürüyordum, birden yağmur yağmaya başladı. Ben koşmaya başladım. Sonra da böyle böyle dolu yağdı hocam.”

Öğrencinin zekâ yönünden hiçbir eksikliği yoktu, aksine dâhi derecesinde bir zekâya sahipti. Çünkü, “bir kelimenin manasını lügattan ilk kim bulacak” diye yaptığımız sözlük oyunlarında, arkadaşlarını kıskandıracak kadar hızlı bir intikal süratine, sıradan lügatlarda bulunmayan “exophora” kelimesinin manasını, ön ve son ekler yardımıyla bulacak kadar tahlîl kabiliyetine ve annesinin bürosunda çalışan memurlara, bir bilgisayar programı olan PC Tools’un nasıl kullanılacağını öğretecek kadar pratik bir zekâya sahipti. Sadece tecrübe yönünden yetersizdi. Bu deyimdeki insicamı, mevzu bütünlüğünü, metaforları (istiareleri) anlayamayacak kadar küçüktü.

İşte farklı dilleri konuşan insanlarda da, mevzuya yabancı olmanın verdiği böyle bir yetersizlik yüzünden, metnin insicamını idrak edememe veya yanlış idrak etme durumları görülebilmektedir.

Meselâ, Kızılderili ve Amerikalı öğrenciler üzerinde yapılan deneylerde kendilerinden kısa bir hikâye okumaları istenmiştir. Hikâyede, yeni evlenen birisinin, eşiyle kayınpederini ziyaret etmesini Kızılderili öğrenci, bundan sonra orada oturacakları için oraya gidiyorlar şeklinde algılarken, Amerikalı bunu bir “balayı” olarak düşünmüştür. (Steffenson, Joag-Dev ve Anderson, 1979)

Sadece idrakte değil, bir metin yazarken de kültür farklılıkları değişik yönde etkili olabilmektedir. Meselâ, İngiliz-

ce öğrenen İspanyol öğrencilerin, Don Quixote hakkında diğer öğrencilere göre çok daha uzun ve etkili yazdıkları görülmüştür. (Winfield ve Barnes-Felfeli, 1982)

Kısa bir film seyrettikten sonra öğrencilerden filmi özetlemeleri istendiğinde de, Yunan öğrencilerin, karakterlerin ruhî ve sosyal yönleri hakkında detaylı bilgiler verdikleri, Amerikalı öğrencilerin ise karakterlerin yaptıkları işler, filmdeki olaylar üzerinde durdukları tespit edilmiştir. (Tannen, 1984)

Kültür yönünden bize oldukça yakın olan Pakistanlı öğretmen arkadaşların da, Nasrettin Hoca'nın İngilizce'ye tercüme edilmiş fıkralarını okurken, nükteleri anlamakta hiç güçlük çekmediklerini müşahade etmiştik. Bir İngiliz'in bu nükteleri anlaması pek kolay gözükmemektedir. Bu kültür farklılığı yüzünden batılılar, doğulu yazarların konudan konuya, hiçbir işaret vermeden atladıkları hikâyeleri anlamada zorluk çekmektedirler. (Eggington, 1987; Hinds, 1983; 1984)

Hikâye etme konusunda farklı dillerde ortak noktalar tespit etmek mümkündür. Kronolojik sıra, karakterler ve olaylar gibi. Fakat farklılıklar da mevcuttur. Meselâ, İngilizce'deki yazılar, konuyla hep doğrudan ilgili olduğu için, düz bir hat şeklindedir. Rusça'da bu zigzag şeklinde, Doğu dillerinde de genişleyen bir daire gibidir. Ancak tercümeler yoluyla kültürel ve siyasî ilişkilerin artmasıyla İngilizce'nin diğer diller üzerinde bir etkisi görülmekte, bu dillerde de beyanların doğru bir çizgi şeklini almaya başladığı müşahade edilmektedir. (Kaplan, 1966; Kachru, 1983)

Kültürden kaynaklanan üslup farklılıkları da dilden dile değişiklik gösterebilmektedir. Navajo ve Apache dilinde "tekrar", ifadeyi vurgulamak için yaygın olarak kullanılan

bir üslup özelliğidir. İranlı öğrenciler de Farsça'nın etkisiyle "ve" bağlacını, İngilizce makalelerde normalden çok kullanma eğilimindedirler. Bu dillerdeki üslup geleneğinden haberdar olmayan bir öğretmen, öğrencilerin yazdıkları kompozisyonlarda gereksiz tekrarlar bulunduğunu zannedebilir. (Bartelt, 1983; Dehghanpisheh, 1978)

Şimdiye kadar genellikle, kültür farklılıklarından kaynaklanan olumsuz tesirlerden söz ettik. Oysa, müsbet neticeler de görmek mümkündür. Meselâ, belâgat ilminin ve metindilbilimin farklı dillerdeki tespitleri, evrensel gerçekleri ortaya koymuştur. Metinlerin tutarlı, insicamlı, duruma uygun, bilgilendirici, kabuledilebilir olması gerektiği gibi kâideler bu kabildendir. Zaten dillerdeki bu ortak karakter, insan olmanın gerektirdiği bir özelliktir. Bu sayede insanlar tercümelerle birbirlerini anlayabilmekte, daha doğru bir ifadeyle, anlayamayacaklarını pek düşünmemektedirler.

Belâgat mevzuunda, Ahmet Cevdet Paşa'nın yazdığı Belâgat-ı Osmaniye ile Bediüzzaman Hazretleri'nin yazdığı Muhakemât isimli eserin "Unsuru'l-Belâgat" bölümüne dikkat edenler, şu an batılı dilbilimcilerin tespitlerinin hemen hepsinin bu eserlerde mevcut olduğunu göreceklerdir. Batılıların yaptıkları, bu tespitleri yerinde terimlerle kavramlaştırmak, sonra da bu mefhumları misaller yoluyla netleştirip tarif etmek olmuştur. Bizim de bundan sonra yapmamız gerekenler bunlar olmalıdır.

Telif ve İletişim

"Okunması çok kolay ve zevkli olan bir yazının hazırlanması o derece zor ve zahmetlidir."

Yazılı bir metin, ilk plânda, yazarla okur arasında bir işaretler yığınıdır. Bu işaretler, semboller yığınının okur üzerinde beklenen etkiyi yapabilmesi için, yazarla okur arasında sağlıklı bir iletişimin kurulması şarttır. Bu tür bir iletişim için gerekli olan hususların bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz:

Konu

Bir telifte ilk önce konu tespit edilmelidir. Ne hakkında yazacağına karar veremeyen, bir neticeye ulaşamaz. Ayrıca, konu dahilinde akla gelebilecek bütün soruları cevaplamak, başka bir ifadeyle, yazıyı tesirli kılmak için, konunun sınırlandırılması gereklidir. (Bu yüzden, ilmî makalelerde konuyu tespit eden başlıklar çoğu zaman uzun olur).

Başlığın, okurun bu konudaki bilgi birikimi ve tecrübelerini çağrıştıracak, idrakini kolaylaştıracak ve onun birtakım tahminler yapmasını mümkün kılacak nitelikte olmasına dikkat edilmelidir. (Brown ve Yule, 1983: 139; Dressler, 1978: 63)

Anafikir ve plân

Konunun tespitinden sonra sıra "anafikir"e gelir. Anafikir, verilmek istenen mesaj, ispatlanmak istenen düşünce, varılmak istenen neticedir.

Yazıya başlamadan önce, çoğunlukla başlık olarak kullanılan konuyu ve genellikle yazının can alıcı noktasına yerleştirilen anafikri yazmak; yani paragraflar halinde yazılacak fikirlerin altbaşlıklar halinde kısaca gösterilmesini de ihtiva eden bir plân hazırlamak, yazarın insicamlı bir muhakemeyle fikirlerini kağıda dökmesi, okurun da mesajı daha rahat idrak edebilmesi için elzemdir. Zira plân, düşünmeyi organize eder. (Elbow, 1981)

Paragraflar

Paragraflar, uzayıp giden fikirleri küçük birimlere ayırarak okurun bunları daha rahat takip etmesini sağlarlar.

Bir paragraf başı, okura, bir mola yerine geldiğini ima eder. Bu yüzden, paragraf uzunluğuna dikkat edilmeli, yeri gelmedikçe yapılmamalıdır. Yokuş tırmanan bir bisikletlinin durak yeri yokuşun ortası değildir. (Hackett, 1966)

Giriş paragrafı merak uyandırmalı, okurun dikkatini toplayabilmesi için mümkünse kısa olmalıdır. Yoksa okur, yazının devamı ne kadar etkili olursa olsun gerekli ihtimamı göstererek okumaz. Girişte, maksadı gösteren ifadelerle okuru hazırlayıp yönlendirmek gereklidir ki eskiden buna "berâet-i istihlâl" denirdi. (Cevdet, 1990: 143) Berâet-i istihlâl, bir bebeğin doğduğunda ciğerlerine dolan havayla çıkardığı ilk sestir. Bu terim, belâgatta, konunun ipucunu veren nükte ve işaretlerle yapılan bir hüsn-ü iptida, yani güzel bir başlangıç anlamında

kullanılır. (Nar, 1990: 8) Böyle bir başlangıç yardımıyla okurun kafasında oluşan çerçeve ve kıstas, onun anlatılanları daha rahat idrak etmesini sağlar. (Dijk, 1977: 150)

Gelişme paragraflarında genellemeler yapılıp bunlara etkili misaller verilmelidir. Sonuç paragrafı, bitiş hissini vermeli, yani bir konu hakkında tatmin olacağı bir açıklamanın yapıldığı, okura hissettirilmelidir.

Şu durumlarda paragraf yapmakta yarar vardır: konu değişikliği olduğu zaman, sebepten sonuca veya sonuçtan sebebe intikal edildiği zaman, silsile halindeki hadiselerin birinden diğerine geçildiği veya bir hükme ait deliller sıralandığı zaman. (Beaugrande, 1984: 307-311)

Okuru tanımak

Bir filozofun güzel bir sözü vardır: "Zeki adam, bana, kendi muhakemesine ait delilleri sıralayan değil, beni, benim delillerimle ikna edendir." (Exton, 1982: 339)

Bir yazar okurunu ne kadar iyi tanırsa, yazı o kadar tesirli olur. Zira, okurun yapacağı yorumlar, inançları üzerine kurulu muhakemelerdir. Tecrübesiz yazarlar ise okurların neleri bilip neleri bilmediklerini, onların ilgisini nelerin çekeceğini düşünmezler.

Genel manada okur, mükemmel bir insan değil, büyümekte, bilgi ve tecrübeleri artmakta olan bir kişidir. (Adams, 1986: 4)

Metindeki orijinal fikirlerden hoşlanan bir okurun anlatılanları idrak etmek için daha çok gayret sarfedeceği unutulmamalıdır (Beaugrande, 1980: 284). Tıpkı bilmece çözen bir insanın bulduğu cevaplardan zevk alması gibi böyle bir

okur da, karşısında duran yığın yığın kelime ve cümlelerle kendisine bazı mesajlar vermek isteyen yazara karşı “anlayamamak”tan kaynaklanan soğukluğu bir kenara bırakır ve güçlü bir şahsiyetin hissî ve fikrî cezbesine kapılır. (Nash, 1980: 120) Zaten yazarın hedefi de vicdanında hissettiği şeyleri, okurunun, okuya okuya (ve yaşaya yaşaya) hissetmesini temin etmektir.

Okurun beklentileri

Bir okurun, Latin harfleriyle yazılmış bir metinden beklentileri, bir başka ifadeyle, ilk plânda görmeyi ümit ettiği şeyler şunlardır: soldan sağa doğru yazılan, aralarında boşluk bulunan; dilbilgisi ve imla kurallarına uyan, bir mantık silsilesi içinde sıralanmış kelimeler ve bu kelimelerden oluşmuş cümleler, paragraflar.

Okurun bu beklentilerine ket vuran her hata, alışılmadık her kalıp, okumayı aksatacak, dolayısıyla okurun idraki nispeten azalacaktır. (Brada olduğu gibi) (!)

Okurun bilgi seviyesi ve fikir silsilesi

Eğer yazarın aktarmak istediği fikir, genel hatlarıyla okurun zihninde mevcutsa, iletişim kolay ve sağlıklı olur. Öte yandan, bahsedilen konuya yabancı olan okurun muhakemesi oldukça sınırlıdır. Ortak noktalar olmadan iletişim kurulamaz. (Nystrand, 1982) Bu yüzden, okurun mevcut bilgi seviyesini tahmin edip okurla ortak noktalar bulduktan sonra, bu seviye ve bu noktalardan başlayarak, anlatılan her yeni düşünceyi bir öncesi üzerine bina etmek gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, bir düşünce, bir anda verilemeyeceği için,

okurun takip edebileceği bir fikir silsilesi tesis edilmelidir. (Brooks, 1949)

Bu arada, okurun bildiğini tahmin ettiğiniz fikirlerden bahsetmenin gereği yoktur. (Beaugrande, 1980: 243) Eğer yazar, okurun sahip olmadığını düşündüğü afakî malumat (dünya bilgisi) ve enfüsî tecrübelerini aktarmak istiyorsa, başarılı bir iletişim kurmak için hazır demektir. (Dijk, 1977: 219)

Yazarın, yazdığı şeyin nasıl idrak edilmesi gerektiğine ait yaptığı plânlarla, okurun okuma anında zihninde kurduğu idrak plânları her zaman tekabül etmez. Böyle bir durumda yazarın basit olarak gördüğü bir şey, okur tarafından mühim, mühim olarak gördüğü bir şey de basit olarak telakki edilebilir. Demek ki yazarla okur arasında tecrübe, niyet, plân ve beklenti yönünden ne kadar çok farklılık olursa, iletişim o kadar çok aksamakta, ne kadar çok yakınlık olursa da fikir ve his intikali o kadar tesirli ve kolay olmaktadır. (Bell, 1991: 212)

Yazarla okur arasındaki ilişki

Bir metinle okuyucu ve yazar arasında şöyle bir ilişki vardır: (Nystrand, 1982: 82)

YAZAR ☚ İFADE ☚ METİN ☛ İDRAK ☛ OKUR

Bu ilişki şu şekilde açıklanabilir: Yazarın ifadesindeki anlam sınırını, kullandığı dilin dilbilgisi kuralları ve semantiği belirler. Bu da yazarın bilgi birikimi ve tecrübelerine dayalıdır. Okurun idrak sınırı ise, metindeki mevcut nüans ihtimallerini, bilgi birikimi ve tecrübeleri yardımıyla, makam dahilinde yorumlayabilmesine bağlıdır.

Meselâ, şu iktibasa dikkat edin: "Hayatı besleyip sağlamak üzere dağlar arza direk yapılmıştır. Çünki dağlar suların mahzenidir. Havanın tarağıdır, tasfiye ediyor. Toprağın hamisidir, denizin istilasından vikaye ediyor." (Mesnevî-i Nuriye: 190) Dağlar, havanın tarağı nasıl olabilir acaba? Dünya dönerken hareket eden tarak ucu gibi dağlar, hava saçını taramazlar mı?

Okur bir metni okurken önce sathî yapıdan başlar. Yani, gördüğü ibarelerin dilbilgisi yönünden tahlilini yapar. Bu tahlil zihnindeki kavramları uyandırıp aktif hale getirir. Kavramlar da fikirleri aktive eder. Fikirler ise plânları keşfettirir. Bu plânlara ulaşan okur, artık yazarın düşüncelerine paralel aksiyon veya bunlara karşı reaksiyon gösterecek hale gelir. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 42)

Makam

Metin makamı oluşturur, makam da metni. "Mana" metinle makamın kesişiminden meydana gelir. (Halliday ve Hasan, 1989: 47)

Makamla kastettiğimiz şey mebhasın, kültürün, metindekiinsicamın ve diğer metinlerin hatırlattıklarının oluşturduğu zihnî bir yapıdır. Bu yapı metnin ötesindedir. Ona ulaşmak veya onu sağlam bir şekilde kurmak ancak şahsî ve içtimaî tecrübelerin artmasıyla gerçekleşir. Eğer makam çok güçlü olursa, hemen hemen bütün düşünce ve hisleri aktarmak mümkün olur. (Vygotsky, 1974) Çünkü, iyi bir makamda, bir kavram, onu çağrıştıran uygun kelimelerin seçimiyle, zihinde tablolaşacak bir şekilde tasvir edilebilir.

Üslup ve yanlış anlaşılma

Üslup bir tercih ve tanzim meselesidir. (Enkvist, 1964: 16) Her metin aynı üslupla yazılmaz. Mevzuya göre üslup biçilir. Üslup metnin bestesidir. Söze göre ses vermek gerekir.

Konuyu ele alış ve okura hitap şekli olan üslup, yazarın niyetinin anlaşılmasında büyük rol oynar. Zira, üslup, insanın hayat felsefesini ele verir. [“And olsun ki sen onları (münafıkları) konuşma tarzlarından da tanırsın” (Muhammed: 30)].

Başkalarını yanlış anlamamızın sebebi, genellikle, onların niyetlerini bilmememizdir. (Miller, 1973) Yanlış anlaşılmamak için konu ve üslubun paralel olması şarttır. Üslupta yapılacak ani değişiklikler veya birbirinden çok farklı üsluplar kullanmak okurun idrakini azaltır. Çünkü bu durum, onun beklentilerine ters düşen haller doğurur.

Bir başka yanlış anlaşılma sebebi, insanlardaki fıtrî bir temayüldür. İnsanlar yeni bir mevzuyu, eski bilgileri yardımıyla idrak etmeye çalışırlar. Anlatılanlar orijinal bir üslupla takdim edilmezse, bunların gerçekten “orijinal” olduğunu okur fark edemez. (Boyd-Berrett, 1987: 241)

İnsicam

Bir okur, karşılaştığı bir cümlenin anlamıyla hafızasındaki bilgiler arasında bir irtibat kurduğu an, o cümleyi anladığını hissedip onu hafızasına yerleştirir. Ardından bir sonraki cümleyle bu cümle arasında bir ilişki kurmaya çalışır. Eğer ilişki idrak edilmezse, hafıza aşırı yüklendiği için idrak durur, dolayısıyla yazarla okur arasındaki iletişim kopar. Bu yüzden öncelikle, okurun anlatılanları tasnif edip zihninde

"şemalar" (kavram kümeleri) halinde özetleyebileceği bir üslup kullanılmalıdır. (Dijk, 1981:197)

Meşhur dilbilimcilerden Teun van Dijk, bu şemaları "makro-yapılar" (macro structures) şeklinde isimlendirmektedir. Makro-yapıların fonksiyonu, metindeki bilgileri küçük kümeler halinde organize etmektir. Bu da özetleme, seçme ve genelleme yoluyla olur. Bu yapılar sadece idraki kolaylaştırmakla kalmaz, bilgileri hafızada organize ederek hangilerinin önemli, hangilerinin önem vermeye değmez olduğunu gösterir. Demek ki insicamı sağlamak için okurun sağlam makro-yapılar kurması temin edilmelidir. Bunun için de mesajlar, temel ve tâli fikirler metin içinden zihne adeta kare kare yerleşecek kadar açık verilmelidir. (Dressler, 1978: 72)

Okur birtakım ipuçlarıyla mana, mesaj ve muhtevayı özümseyecek şekilde yönlendirilmelidir. Eğer okuyucu, metinle alâkalı yaptığı yorumların, yazarın kastettiği fikirlere tekabül ettiğine inanmazsa iletişim aksar. (Stoddard, 1991: 17)

Kısacası, kelime ve cümleleri peşi peşine dizmek, fikir ve hisleri aktarmak için yeterli değildir. Bu kelime ve cümleleri kullanarak gerekli şemalar, kavram kümeleri ve makro-yapılar zihinlerde çizilemezse iletişim de gerçekleşmez. (Stoddard, 1991: 7) (Tabiî bu kavram ağları, fizikî ağlar değil; zihnî, farazî ve hayalî idrak haritalarıdır).

Okurla iletişim kurulamazsa, kopuk zincir gibi, insicamdan mahrum bir yazının doğurduğu muğlaklık yüzünden okur, mana ve mesajdan ziyade, kelime yığınlarından oluşan metne takılır. Diğer yandan, manayla yüklü bir metin, şeffaf bir metindir. Kelimelerin ardından mana rahatlıkla görülür. Sanki yazarın sesi işitilir. Âdeta kelimelerin değil, manaların

görüldüğü, ruh inceliğinin aksettiği fikirlerle dopdolu böyle şeffaf bir metni okuyan insan, kendini mana ve mesajla hemdem bir halde buluverir.

Demek yazarın parlak zihin ve kalp gözlerinden çıkan tefekkür şualarını, okurun ruhuna aynen yansıtacak bir metin aynası imal edilmelidir. Zaten bütün mesele, kelimelerin aracılığını minumuma indirerek fikirleri ve hisleri aktarabilmektir. Bu yüzden, bir manayı aktarmak için gereğinden fazla kelime kullanmak okura eziyettir.

Gereğinden az kelime kullanmak da mahsurludur. Zira okur istidlal, tevil, tabir veya tefsir yapmaktan yorulursa işin içinden çıkamaz. Yani idraki durur. Bunun sebebi ise, metindeki malumatla muhatabın zihnindeki bilgilerin tekabül etmemesidir. Başka bir ifadeyle metin, okur için gereğinden fazla "mücmel"dir. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 80) Zaten biraz "laf kalabalığı" olmadan iletişim kurmak da mümkün değildir. Tahminlere göre insan dillerinin hemen her birinde, % 50 nisbetinde bu tür fazla malumat verme geleneği mevcuttur. (Nöth, 1990: 137)

Bu arada şu hususu hatırlatmakta fayda var: Bir yazar insicamlı bir metin yazdığı halde, okurlar gerekli bilgi ve tecrübelere sahip değil veya sahip oldukları halde bunları kullanmazlarsa, yani hızlı ve dikkatsiz bir şekilde okurlarsa, metindeki insicamın faydası olmaz. İnsicamın faydası müdakkik okurlar içindir. (Stoddard, 1991: 18)

Metindeki kopukluklar arasında köprü kurmanın iki yolu vardır: eserdeki bilgileri kullanmak veya bunlar yetersiz ise hafızadaki bilgilere müracaat etmek. Bu iki yolda da gidemeyen bir okur için seher yeli kadar pürüzsüz bir metin

bile insicamdan mahrumdur (!). Halbuki "bir kitapla bir kafanın çarpışmasından boş bir ses çıkarsa, her zaman kitapta mıdır suç?" (Göktürk, 1989: 26)

Akıl yürütmeler; cümleler, fikirler, hükümler ve kavramlar arasındaki boşluklar üzerine köprü kurarlar. Bu istidlaller yapılmazsa okur karşı tarafa ya atlamaktan çekinir veya atlayınca hayaller nehrine düşer. Çok az azimli okur karşı tarafa ulaşıp yoluna devam eder. Onlar da mevzuya merak duyan maceracı tiplerdir. (Buraya gelinceye kadar boğulan kaç okur vardır, kimbilir?!).

İnsicam fark edilmesi kolay, fakat tarif edilmesi çok zor bir unsurdur. Ona "metnin hayatı" dense yeridir. Çünkü insicam sayesinde metin, zihinde tecessüm eder. Demek ki insicam, maddî metinlerdeki manaları, manevî zihin alemine ışınlayan sırlı bir vasıtadır.

Monotonluğu önlemek

Müphem ifadeler, klişe tabirler yerine, hisleri uyandıracak canlı kelimeler, monotonluğu önleyecek farklı cümle kalıpları, yani dikkati toplayacak yerinde soru cümleleri ve hitaplar, ayrıca benzetme ve mecazlar kullanmak, yazıyı akıcı ve tesirli hale getirecektir. Tabii bu ifadeler, makamın kaldıramayacağı kadar fazla ve mübalâğalı olmamalıdır.

Benzetmeler

Benzetmelerde bir benzerlik noktası olmasına dikkat edilmelidir, "Kedi, balık gibi ileri atıldı," benzetmesi anlamsızdır. Öte yandan, benzetmelerde bir farklılığın da bulun-

ması gerekmektedir. "Kedi, vahşi bir hayvan gibi ileri atıldı," benzetmesi de yetersizdir. (Brooks, 1949: 381)

Tarifler

Sağlıklı bir iletişim için elzem olan terimlerin tarif edilmesi gerekir. Hünerle kullanılmış, benzetmelere ve spesifik örneklere dayalı bir tarif, bir kelimeyi veya kavramı aydınlatmakla kalmaz, geniş bir görüş açısı da temin eder.

Uzun ve kısa cümleler

Bir fikri vurgulamanın en etkili yollarından biri, uzun cümlelerden sonra kısa bir cümle kullanmaktır. Kısa cümleler, mevzu alışılmadık veya muhatap konuya uzak olduğu zaman veya muhtevanın önemi vurgulanmak istendiğinde kullanılır. Uzun cümleler ise malum bir mevzuda birebirdir. Basit cümleler kolay okunur, fakat muhtevanın getirdiği muhtemel problemlere çözüm getiremez. Demek ki cümlelerin uzunluğu kalıcı tesirlerin oluşması için çok önemli bir unsurdur. (Beaugrande, 1984: 82) Kompleks fikirler ancak kompleks ve uzun cümlelerle ifade edilebilir. Bıkkınlık vermemek için uzun ve kısa cümlelerin harmanına da dikkat etmek gerekir.

Dikkat ve önem sırası

Okur, okuma müddetince dikkat etmeye değer şeylerin ne olduğuna kendisi karar verir ve ardından diğer hususları gözardı eder. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 199) Zaten aksi takdirde, zihinler keşmekeşe dönerdi.

Bilindiği gibi, "dikkat", zihinde en ağır basan mevzuda

yoğunlaşır. Okurun zihnindeki "ağır" mevzulardan daha ağır bir konu, daha cezbedici bir şekilde tasvir ve takdim edilmezse, okur, dimağındaki diğer konuların tesiriyle okuduklarını görse de başka şeyler düşünür, anlatılanlar bir süre sonra onu sıkar.

Okuyucuyu sürüklemek için, temel fikrin metnin sonuna doğru odaklaşmasına dikkat edilmeli, sıralanacak birtakım fikirleri tesirli kılmak için, az önemliden çok önemliye doğru gelişen bir sıra takip edilmelidir.

Neyi kasdetmiyorsunuz?

Neyi kasdetmediğinizi söylemek, okurun neyi kasdettiğinizi merak edip düşünmesini sağlar. Çünkü müphem (belirsiz) bir durum dikkat çeker. (Cevdet, 1990: 86)

Meselâ: "Akıllı insan, yanılmayacağını iddia eden ve başkalarının fikirlerine karşı müstağni kalan insan değildir. Akıllı insan, yanılmanın beşerî olduğunu kabullenerek, işlediği hataları düzelten ve değişik düşünceleri değerlendirip onlardan istifade etmesini bilen insandır." (Ölçü 2: 135)

Bu arada şu noktayı da hatırlatalım: Yazılan her şeyde bir kasıt olmalıdır. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 17) Bir metinde maksadı kasten göstermek lazımdır, tesadüf işe yaramaz (Muhakemât: 101). Plânsız beyan olmaz. (Petöfi, 1979: 472)

İktibaslar

İktibasların makam dahilinde insicamlı olmasına dikkat edilmelidir. Yani, başka bir eserden alınan parçalar, sözün gelişine uygun ve akıcılığı bozmayacak şekilde yerleştirilmelidir.

Anlaşılmaz olmak meziyet değildir

Kur'an-ı Kerim'de meseleler muğlak anlatılmamıştır. Belki sehl-i mümteni' gibidir. Anlatılanlardan kimse nasipsiz kalmaz (vicdansızlar hariç). Evet, maharet herkese, kendi seviyesine göre hitap edebilmektedir. Kur'an'daki bu muhatap kitlenin spekturumu çok geniştir. hiçbir kitap ona bu noktada da yetişemez.

Meseleleri bulanık anlatmak bir "derinlik" ima etmez. Belki bu acziyet, "za'f-ı te'lif"ten kaynaklanır. Azınlığa değil, çoğunluğa hitap edebilen üslup âli üsluptur. Muğlaklık ise bir tür ruh hastalığıdır. Anlaşılmaz olmayı bir tür meziyet görmekten kaynaklanan bir hastalık.

Bu arada bir hususu hatırlatmakta fayda var: "Önce ibham sonra tefsir "evkau binnefsi"dir derler. Yani bir şey evvela müphem olarak söylenip de sonra tefsir edilip açıklandığında daha kuvvetli ve daha sürekli bir te'sir bırakır. Zira nefis kendine kolay geleni ve hemen anladığı bir şeyi hafife alır ve ehemmiyet vermez. Hatta onu ihmal eder ve unutur. Fakat bir şeyi evvela müphem olarak işittiği zaman dikkat kesilir ve onu anlamaya gayret sarf eder... Bu şevk ve merak üzerine müphem olan husus açıklandığında, insanın zihninde iyice yerleşir... Yalnız ibhamda da nazlanmayı veya bilgiçliği andıracak şekilde ifrata gidilmemelidir." (Yıldız, 1993: 52-53)

Nasıl değil, ne yazıyorsunuz

Dile ve mevzuya hakim olmayanlar, konuşurken veya yazarken "ne"yi ifade ettiklerinden çok "nasıl" ifade ettiklerine dikkat ederler. Bu temayül, ifadelerin ruhunu karartır. Fark edilmeyen lafız-perestlik hastalığına sebep olur.

Tolerans sınırları

Hem yazarın hem de okurların bir tolerans sınırı vardır. Yazı yazarken, hangi ihtimalin daha tesirli bir ifade olacağı tahayyül ve tasavvur edilir. Tatmin edici bir tercih yapılırsa bir "eşik değer"e ulaşılmış demektir. Yani yazar, yazdıklarının "kemâle erdiğini" hissettiği an, değişiklik yapmayı bırakır. Yazardaki bu tolerans sınırı ne kadar hassas olursa, ifadeler de o kadar fasih ve beliğ olur. Zira yazılanlara kılı kırk yararcasına dikkat etmek insicamı artırır.

Okurun tolerans sınırı ise metindeki irtibat ve insicam unsurlarıyla alâkalıdır. Okuyucu bu unsurların eksik olması halinde okuduğu şeyi her zaman tutup fırlatmaz. Yazara hissî bir yakınlık duyuyorsa ve iletişim aksamıyorsa çoğu zaman toleranslı davranır. Kırık dökük ifadeleri bile idrak etmek için gayret eder. Ancak ruh haleti, anlatılanları idrak edecek durumda değilse, metin ne kadar fasih ve beliğ olursa olsun, tesirli bir iletişim kurulamaz.

İdrak yönünden tatmin olan bir okur da bir eşik değere ulaşır. Eğer eser, okur için önemliyse bu değer yüksek olur. Normal okurunkinden daha çok bir zihnî çaba sarf eder. Bu yüzden bir edebiyat münekkidi veya tercüman, herkesin fark etmediği incelikleri fark edebilir.

Okurun tolerans sınırlarını tahmin edebilen yazarlar, kendi toleranslarını da sağlıklı bir şekilde ayarlayabilirler (Beaugrande ve Dressler, 1981: 42)

Okuru aciz bırakmak

Vecizeleri vecizelerin takip ettiği bir metin, okuru aciz bırakır. Zaten yazar da böyle bir vecize dizisini bir anda te-

lif etmekten acizdir. O halde okurun zihnî kapasitesini göz önünde tutarak "mola" vermek ihmal edilmemelidir.

Meselâ, şu iki cümleyi olabildiğince hızlı okuyun:

"Yaşadıklarını anlatan birisinden istifade etmeyip anlatılanları yaşamayan ne kadar talihsizdir. Anlattıkları yaşamayan birinden bile istifade edip anlatılanları yaşayan ise ne kadar talihlidir."

Sizi sırtınızdan itmeseydim daha rahat anlayacaktınız değil mi?

Konuşma ve yazma dili

Konuşma dilinde ses tonu, vurgu, jest ve mimikler manayı takviye eder. Yazıda bunlar olmadığı için, seçilen kelimeler ve bunların sıralanışı yardımıyla ifadeyi sürükleyici, üslubu tesirli kılmak yazara düşmektedir. Konuşurken insan ancak düşünceleriyle sınırlıdır, yani ne kadar hızlı düşünebiliyorsa o kadar hızlı konuşabilir.

Burada "konuşma"nın, "düşünce"den pek de geri kalmadığı görülmektedir. Fakat yazıda bunun tam tersi bir durum vardır, yani insan ne kadar hızlı yazabiliyorsa o kadar hızlı bir şekilde düşüncelerini kayıt altına alabilir. Tabii ki düşünce hızı, yazı hızından daha fazladır. Bu yüzden iletilmek istenen bir şey, (genellikle) konuşma hızından az, yazı hızından da daha hızlı bir şekilde bilinir ve düşünülür. (Beaugrande, 1984: 96)

Burada akla ister istemez şöyle bir soru geliyor: "Dikte ettirilen kitaplar, düşünce hızında yazdırıldığı için, bizzat yazılan eserlerden daha akıcı ve etkili olabilir mi?" Eğer müellif istisnaî bir şahsiyet ise, evet.

İmtizaç

Yazıdaki her bir cümlenin, konuyla ve diğer cümlelerle bir irtibatı olması gerektiği unutulmamalıdır. Cümleler arasındaki irtibat gibi, paragraflar arasında da o kadar sağlam bir irtibat olmalıdır ki, okur bu ilişkiyi bulmak için okumasına ara vermemelidir. Bu ilişki, bazı bağlama edatları kullanmak, atıf, özet ve tekrarlar yapmakla sağlanabilir. Yerinde tekrarlar, fikirleri birbirine bağlayarak insicamı sağlamakla kalmaz, vurguyu da gerçekleştirir. Gereksiz tekrar ve geçiş tabirleri ise, okurun düşünme sürecini aksatır.

Mana okurdadır

Cümleler, kendi içlerinde, mutlak anlamlar taşımazlar, okur için bir anlam taşırlar. (Barthes, 1975) Anlam, ancak bir muhatap için anlamdır. (Adams, 1986) Anlam okurdadır, kelimelerde değil. (Elbow, 1981; Dijk, 1985: 118; Hayakawa, 1978: 280)

Berrak düşünce

Kelimeler düşünceleri aktarır. Eğer kullanılan kelimelerde bir karmaşa varsa, düşüncelerin berraklaşması gerekmektedir. (Gowers, 1986)

Mantıkî bağlar

Çıkarıldığında sizin için fark etmeyecek, fakat okurun muhakemesini etkileyebilecek mantıkî bağları çıkarmayın.(Leggett, 1965)

Okuru ikna etmek

Sadece kendinizi değil, okurları da ikna etmeye çalıştı-

ğınızı unutmayın. Okurları ikna etmek için, onların dünya görüşlerine ters düşmeyecek veya bu görüşleri uygun bir şekilde değiştirecek fikirlerin incelikle işlenmesi gereklidir. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 39)

İkna etmek bir sanattır. Bu sanatın en başarılı şekilde icra edildiği anlar ise, muhatapların ikna edildiklerinin farkına varmadıkları anlardır. Zira enaniyet, farkında olarak ikna edilmeye çoğu zaman mâni olur. (Bell, 1991: 194)

Sibernetik sistem

Bir metin sibernetik bir sistemdir. Bu sistemdeki unsurlar sürekli olarak etkileşim halindedir ve devamlı surette düzenlenirler. Metindeki ifadeler ve manalar, okurun dil, mevzu ve muhteva hakkındaki bilgilerine tekabül etmediği an metnin istikrarı bozulur. Bu istikrara tekrar kavuşmak için okurun, sahip olduğu bilgileri değiştirmesi veya bunlara yeni bilgiler ilave etmesi gereklidir. Eğer bunu beceremezse, metinden istifade edemez, çözemediği problemler yüzünden idraki durur.

Normalde her bir manalı ifadeyle mevzu ve makam arasındaki irtibat keşfedilerek idrak devam eder. Bu süreçte bazı yorumlar, diğerlerine tercih edilir, çünkü konuya bakılarak daha mâkul görülür. Bu tercih, belirli bir ortak kültür ve beyan sahasında yer alan insanlar arasında fazla bir farklılık göstermez. Bu tür tercihlerin fark ında olan tecrübeli yazarlar, cemiyetin genel anlayış, eğilim ve tercihlerine mutabık ifadeler kullanmaya dikkat ederler. Aksi takdirde yanlış teviller ortaya çıkabilir.

Herkesin bildiği şeyler (sibernetik ilminin ifadesiyle "tam istikrar") insanlarda merak uyandırmaz. Bu yüzden, bu

istikrarın sürekli olarak bozulup tekrar düzenlenmesi gerekmektedir. Bu da insicamlı ifadelerin düzeninin geçici bir süre için bozulup hemen ardından istikrara ulaşılmasıyla gerçekleşir. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 36)

Demek ki ifrata kaçmadan plânlı olarak muğlak ifadeler kullanmak ve bazı hususları hazfetmek (atlamak) okurun zihni gayretinin azalmasını önlemektedir. Yeter ki bu ifadeler, yeteri kadar "orijinal" olsun. (Hatim ve Mason, 1990: 93)

İpuçları

Okur, bir metni okurken, nerede olduğu ve nereye gideceği hakkında ipuçsuz bırakılmamalıdır. (Both, 1987)

Okur manaya nüfuz etmelidir

Diyelim ki okurla birlikte bir bisiklettesiniz; siz gidonu kullanırken, okur pedalı çevirmeli ve diyelim ki siz bir bestecisiniz; okur sadece notaları okumamalı, müziği de dinlemelidir (Elbow, 1981). Kelimelerdeki ezgiyi bulamayan okurlar sadece gürültü duyarlar. (Boyd-Barrett vd., 1987: 44)

Ya okur, yazardan çok şey biliyorsa?

Eğer konu hakkında okurun bilgi birikimi, yazarınkinden daha fazlaysa, metin okura, yazardan daha fazla şey ifade edebilir! (Nystrand, 1982: 368)

Editöre müracaat

Tercümede olduğu gibi telifte de, ihtisas sahibi birinden yazının editörlüğünü yapmasını istemek unutulmamalıdır.

Bir telifin tetkiki ve tashihinde cevaplanması gereken sorular da şöyledir:

Tetkik

Konu seçimi

1. Konuya karşı yaklaşımımı belirledim mi?

2. Yazının uzunluğu ne kadar olacak?

3. Yazıyı mevcut bilgilerimle mi, yoksa araştırıp öğrenebileceklerimle mi sınırlandırıyorum?

Okur

4. Muhatabım kim ve onunla nasıl bir ilişki içindeyim?

5. Muhatabımın öğrenim, meslek, kariyer vs. durumu nedir?

6. Konu hakkındaki bilgi seviyesi nasıldır?

7. Konu ne kadar ilgisini çekecektir?

8. Yazıyı okumak için ne kadar zaman ayırabilecektir?

9. Ne gibi inanç, peşin hüküm ve beklentileri vardır?

Anafikir

10. Anafikir bir cümle mi?

11. Doğru mu?

12. Somut olmasına dikkat ettim mi?

13. Konuya karşı yaklaşımımı ifade ediyor mu?

14. Muhatabımla aramda bir ilişki kuruyor mu?

Gösterilen delillere ait kaynaklar

a. Şahsî tecrübe

15. Tecrübemi doğru olarak aktarabildim mi?

16. Tecrübem belli bir yer ve zamanla sınırlı mı, yoksa evrensel mi?

b. Uzmanlık

17. Uzman bu konuda söz sahibi mi?

18. Uzmanın muhtemel tarafgirliklerinden haberdar mıyım?

c. Aksiyom

19. Bu hüküm, herkesin bildiği veya bilebileceği evrensel bir hakikat mı?

Genellemeler ve deliller

20. Yaptığım genellemeleri, şahsî tecrübe, uzmanların görüşü ve evrensel hakikatlarla yeterince destekledim mi?

İrtibat

21. Her bir cümle ve paragraf,

a. Ana fikirle ilişki içinde mi?

b. Konuya karşı yaklaşımımı ifade ediyor mu?

c. Okurla aramda bir ilişki kuruyor mu?

Plân

22. Anafikri yansıtıyor mu?

23. Detaylar üzerinde yeterince durulmuş mu?

24. Neticeye kesintisiz götürebiliyor mu?

Kelimeler

25. Konu hakkındaki bilgileri çağrıştıracak özellikte mi?

26. Gerekmedikçe soyut ve çok genel kelimeler kullanmamaya dikkat ettim mi?

27. Benzetmeler ve mecazlar yerinde mi?

28. Klişeler ve gereksiz derecede uzun ve muğlak kelimeler kullanmamaya dikkat ettim mi?

Cümleler

29. Cümlelerde kapalılık veya kelime fazlalığı var mı?

30. Vurgulamak istediğim kelimeleri, cümlede uygun bir şekilde yerleştirdim mi?

31. Edilgen yapıdan çok, etken yapı kullanmaya dikkat ettim mi?

32. Cümlelerin uzunluk kısalık ve cümle türü (soru, olumlu, olumsuz, ünlem vs.) harmanına dikkat ettim mi?

Giriş paragrafı

33. Giriş paragrafı, muhatabımla aramda, istediğim ilişkiyi kurabilmiş mi?

34. Konuya yaklaşımımı ifade ediyor mu?

35. Muhatabın dikkatini çeker mi?

Gelişme paragrafları

36. Her bir gelişme paragrafı, belli bir fikir ihtiva ediyor mu?

37. Her bir paragraf, fikrini destekleyecek somut misallertaşıyor mu?

38. Paragraflar, konuyu bir neticeye doğru götürüyor mu?

39. Yazıya göre uzunlukları normal mi?

Sonuç paragrafı

40. Sonuç paragrafında görüşler, bir zirveye ulaşıyor mu?

41. Bu paragrafın, yeni deliller göstermeyi gerektirmediğinden emin olabilir miyim?

42. Bir bitiş hissi veriyor mu?

Geçiş ve insicam unsurları

43. Cümleler birbirine bağlı mı?

44. Paragraflar birbirine bağlı mı?

45. Zaman, konu ve üslupta kaymalar, âni değişiklikler var mı?

Başlık

46. Muhatabın ilgisini çeker mi?

47. Konuyu yansıtıyor mu?

48. Konuya karşı yaklaşımımı gösteriyor mu?

Tashih

(Tashih meselesi çok önemlidir. Bir harfin ve bazen bir noktanın yanlışıyla bir mesele değişir, mana bozulur). (Şualar: 486)

Dilbilgisi ve imla

1. Yanlış yazılmış bir kelime var mı?

2. Cümlelerde istediğim etkiyi gerçekleştirecek bir noktalama kullandım mı?

3. Noktalama, muğlak ifadeleri önlemek için yeterli mi?

4. Zamirler açık olarak hangi özneye atıf yapıldığını gösteriyor mu?

Muhteva

5. Maksadım açık mı?

6. Konu yeterince sınırlandırılmış mı?

7. Muhatabın, anlatılacakları garip karşılamaması için yeterince ön bilgi verilmiş mi?

8. Muhatabın anlatılanları takip etmesini aksatan bir şey var mı?

9. Gelişme paragrafları birbirini takip ediyor mu?

10. Konuya karşı yaklaşımımda, tavrımda, fikirlerimde çelişkiler var mı?

11. Sonuç bölümü yeterince tesirli mi? Görüşümü açıkça ifade ediyor mu?

12. Yazı, başından sonuna kadar kesintisiz takip edilebiliyor mu?

Üslup

13. Konu ve muhataba uygun bir üslup seçtim mi ?

14. Yazı "fasih" mi? Yani metinde mana, ahenk ve söyleyiş bakımından bir kusur var mı? (Ayvazoğlu, 1989)

Son olarak,

15. Bu yazıyı başka birisi yazsaydı ne gibi düzeltmeler yapardım? (Hackett ve Williamson, 1966)

Şimdi de bir telif örneği üzerinde duralım:

Plân

Konu (başlık) : Felaket Sendromu

Anafikir: İmandan nasibi olmayanlar, felaket olarak gördükleri hadiselerden o kadar etkilenirler ki âdeta sarhoş gibi olurlar.

I.Giriş

A. Kainattaki nizam
   1. Mantıklı düşünce

2. Bu düşünceye karşı isyanın neticeleri
3. Olağandışı şeylerle karşılaşan insanın etkilenmesi

II.Gelişme

B. Hadiselerin felaket olarak görülmesinin sebebi
C. Felaket sendromunun belirtileri
D. Misaller
1. Hiroşima
2. Japonlara karşı savaşan asker
3. Kansas'taki kasırga

III. Sonuç

E. Âyet meali

Felaket Sendromu

Kainatta akıl almaz bir nizam mevcuttur. Zamanın akışı, sebep-sonuç ilişkisi, her şeyin bir hikmetle var olması, abesiyetin bulunmaması mantıkî düşünceyi doğurmuştur. Bu mantıkî düşünceye karşı bir isyanın neticesidir ki, objektif ve sübjektif plânda, komediler, bilim kurgu eserleri ve korku filmleri üretilmiştir. Çünkü, "olağandışı"yla karşılaşan insan, şu veya bu şekilde, etkilenir.

İşte bu tavır, "felaket" olarak görülen birtakım hadiselerle yüz yüze gelen insanlarda, bilhassa etraflarında sevdikleri varsa, büyük ruhî çöküntülere sebep olmaktadır. Tabii ki bunun sebebi, Allah'ın engin ilim, kudret ve hikmetini bilmeme, ahiretten gâfil olma, kısacası "iman"dan nasibi olmamaktır.

Sevilen bir insanın beklenmedik ölümü, bir felaket olarak görülür. Deprem, sel, yanardağ patlaması gibi çok sayıda insanın ölümüne yol açan ani ve beklenmedik hadiselerin, insanlar üzerinde çok büyük tesiri vardır. Böyle bir "felaket sendromu"nda hissî durgunluk, uyuklama, hafıza kaybı, yılgınlık, boyun eğmişlik, çevreden gelen ikazlara karşı kayıtsızlık ve çekingenlik görülür. Bir felakete maruz kalan bir insan, geçici bir "değersizlik hissi"ne kapılır ve kendini koruma duygusu dumura uğrar.

Hiroşima'ya atılan atom bombasından sonra hayatta kalan birinde, böyle bir "ruhî uyuşukluk" müşahede edilmiş. Adam, etrafında olan bitenlerden haberdar, fakat reaksiyon gösterme gücünü kaybediyor. Ardından depresyon ve ümitsizlik geliyor. Daha sonra bir "tecrit" ve "boşluk" haline giriyor. Bu tam bir "ruhî çöküş" hali.

II. Dünya Savaşı'nda, Burma'da, General Wingate komutasında Japonlara karşı savaşan bir asker, etrafına yağmur gibi makineli tüfek mermisi yağarken uyuklamıştı. Daha sonra yapılan incelemelerde askerin uykusuzluktan veya yorgunluktan değil, aşırı derecede uyarılara maruz kalması yüzünden bir çeşit ruhî uyuşuklukla uyukladığı tesbit edilmiştir. Böyle biri, en basit bir şeyi bile yapamaz hale gelir; âdeta çocuklaşır." (1)

"Kansas, Udall'da bir kasırgaya şahit olan bir ev hanımı, şunları söylüyor: "Her şey yatıştıktan sonra beyimle birlikte kalkıp pencereden atlayıp koşmaya başladık. Nereye doğru koştuğumuzu bilmiyordum... Hiç umursamadım, sadece koşmak istedim." (2)

İnsandaki bu sendroma işaret eden bir ayet meali: "Kıyameti gören her emzikli kadın emzirdiğini unutur, her hamile kadın çocuğunu düşürür, insanları sarhoş gibi görürsün, oysa sarhoş değildirler, fakat bu sadece Allah'ın (cc) azabının çetin olmasındandır." (Hacc: 2)

Dikkat edilmesi gereken birkaç mesele:

1. Plândaki anafikri ifade eden cümlenin yazıda aynen geçmeyip, burada olduğu gibi, yazı geneline dağılması da mümkündür.

2. Giriş paragrafındaki, "... her şeyin bir hikmetle var olması" ve "... abesiyetin bulunmaması" tabirleri, bir tekrar gibi gözükse de, gaye "kainattaki nizamı" vurgulamak olduğu için bir fazlalık olarak görülmeyebilir.

3. "Objektif ve sübjektif plân", muğlak bir ifade. Eğer maksat, eserlerin enfüsî ve afakî hadiselerle ilişkisi olduğunu ifade etmekse, bu bilinen bir şey olduğu için bu tabire de gerek yok. "Üretmek" fiili bu nesnelerle pek kullanılmaz.

Bütün bu anlatılanlar ve misallerden sonra şu hakikati hatırlarak bu bölümü bitirelim: Anlamak, anlatmaktan daha kolaydır.

Kaynaklar:

1. A. Toffler. Future Shock. New York: Random House, 1970, s.313

2. a.g.e., s.315

Tercüme

“Tercüme, anladığını anlaşılır
bir dille anlatabilmektir.”

Farklı kültürler içinde yoğrulmuş farklı diller arasında bir köprü kurmak, insan olmanın getirdiği ortak noktalar yardımıyla paylaşmanın zevkini tatmaktır çeviri.

Tercüme, bir sözün üslup, mana ve mesaj gibi bütün özelliklerini, mümkün olabildiğince benzer bir şekilde başka bir dile aktarmaktır. Bu özellikleri aktarırken tam bir benzerlik sağlamak hemen hemen imkansızdır. Çünkü insanlar farklı milliyet, farklı kültür ve farklı hayat felsefelerine sahiptirler. Bu farklılıklar insanların, eşya ve hadiselere değişik yorumlar getirmesine sebep olmaktadır. Kelimeler ve onların zihinde uyandırdıkları “anlam silüetleri” diyebileceğimiz “kavramlar”, her kültürde ayrı bir yere sahiptir. Çünkü, işgüzar neolojistlerin (yeni kelimeler türetenler) saman alevine benzeyen kelimeleri hariç, bilhassa zengin bir kültür birikimi olan milletlerin kullandığı kelimelerin arkasında muazzam bir tarih yatar. Hemen hemen her bir kelime, tarihî sey-

ri içerisinde farklı anlamlar kazanır, nüanslarla incelir. Bu farklılıkların, bu inceliklerin, birbirine çok benzeyen kültürlerde bile değişik hayat görüşleri bulunduğu göz önünde tutulursa, başka bir dile aktarılıp aynı tesirleri gerçekleştirmesi beklenemez. (Bkz. Farb, 1973: 197-200; Arrowsmith, 1961: 69; Senih, 1989: 85; Harrison, 1979: 107)

Tercümedeki bu sınırlılığa dikkat çektikten sonra tercüme metotlarına geçebiliriz. Genelde iki çeşit tercümeden bahsedilir: harfî ve mefhumî tercüme.

a. Harfî tercüme

Bu tür tercümede, bir dildeki tabirler, başka bir dildeki en yakın karşılıklarına, olabildiği ölçüde kelimesi kelimesine aktarılır.

Misaller:

1. Hakimiyeti müdahaleyi reddeder: Dominance rejects interference.
2. Herkes kainatı kendi aynasıyla görür: Everyone sees the world in his own mirror.
3. Madem Allah var, elbette ahiret vardır: Since ther e is Allah, certainly ther e is the her eafter.

b. Mefhumî tercüme

Bu metot, daha çok, bir sözün mesajının aktarılması üzerinde durur. Bu yüzden de harfî tercümedeki, kelimelere birebir karşılık bulma gibi katı kurallar taşımaz. Bu metodun taşıdığı esneklik, tercümenin gayesi olan "okuyucuda, orijinal metindeki gibi benzer bir etki bırakma"yı bir derece gerçekleştirebilir. (Yalnız bu metodun esneklik sınırına dikkat

edilmelidir. Üslubu bozacak, mesajı değiştirecek, okurun düşünce sürecini olumsuz yönde etkileyecek yorumlar, bizim kasdettiğimiz, hedef dilin yerleşik dil kurallarına uygun ifadeler bulma işlemi, yani Popoviç'in ifadesiyle 'anlam kaydırmaları'ndan farklıdır).

Meselâ, اكْثِرُوا ذِكْرَ هَادِمِ اللَّذَّاتِ (Tirmizî) hadisi, "Lezzetleri tahrip edip acılaştıran ölümü çok zikrediniz" (Lem'alar: 163) şeklinde, mefhumî tercüme metoduyla aktarılabilir.

Başka bir misal:

"Öyle bir Rahman, böyle bir alemde, öyle has ibadına, öyle ikramlar edecek; ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne kalb-i beşere hutur etmiştir. Amenna..." (Sözler: 77)

So Compassionate a Being will bestow upon His choice servants in that world such gifts as no eye has ever seen, nor ear ever heard, nor has their image crossed the heart of any man. In this we believe." (Nursi; Algar, 1985: 75)

Tercüme metotlarından sonra, göz önünde tutulması gereken noktaların bir kısmını şöylece sıralayabiliriz:

1. Yabancı bir dilden dilimize geçmiş; ancak kültürümüz içinde yoğurduğumuz için farklı anlamlar kazanmış kelimelere dikkat edilmesi gerekir. Meselâ, İngilizce'den dilimize geçen "college" kelimesi, bizde "kolej"olarak yerleşmişken, İngilizce'de "üniversite, fakülte, yüksekokul" anlamlarını taşır.

2. Yabancı bir dildeki atasözü, deyim, terim, vecize gibi daha çok mecazî olarak kullanılan tabirler tercüme edilirken dilimizdeki karşılıkları kelimesi kelimesine verilmemeli (o dilden aynen alınanlar hariç: the lion's share aslan payı;

ivory tower fildişi kule, gibi) varsa kültürümüzdeki karşılıkları kullanılmalı, yoksa tarifleri yapılmalıdır.

Misaller:

a. To make a mountain out of a molehill: Habbeyi kubbe yapmak; pireyi deve yapmak.
b. Facilis descensus Averno: Cehenneme giden yol koladır.
c. Sour grapes: Ele geçirilemediği için hor görülen şey.
ç. Escapism: Hayatın yükünden kaçmak için kendini başka işlere verme, hayal kurma.
d. Benthos: Deniz dibi alemi.
e. A tower of strength: İnsana manevî kuvvet veren kimse.

3.Tercümede mana ve mesajın aktarılması, tek tek kelime ve cümlelerin aktarılmasından daha önemlidir.

Tercümede her cümle en az üç cümledir. Yani siyak ve sibak göz önünde tutulmadan çeviri yapılamaz.

4. Tercüme edilen kelimenin birden çok anlamı varsa, bunlardan bir tanesi "makam" göz önünde bulundurularak seçilmelidir.

Meselâ: "... bu saray-ı alem ve fabrika-i kainat, İsm-i Kuddüs'ün bir cilve-i azamına mazhardır ki, o tanzif-i kudsiden gelen emirleri, değil yalnız denizlerin akilü'l-lahm (etcil) tanzifatçıları ve karaların kartalları, belki kurtlar ve karıncalar gibi cenazeleri toplayan sıhhîye memurları dahi dinliyorlar." (Lem'alar: 305)

Tercümesi: "... this palace of the world and factory of the universe displays a greatest manifastation of the divine name Most Holy wher eby it is not only the carniverious

cleaners of the seas and eagles of the land that obey the commands that proceed from that sacred cleansing, but also its cleansing officials that gather up corpses, like worms and ants." (Weld, 1987: 72-73)

"Kurtlar" kelimesinin, "wolves" değil de "worms" şeklinde tercüme edildiğine dikkat edin.

5. Doğru tercüme, cümlelerin mana ve mesajlarını ve yazarın niyetini çevreleyen bütün bir mebhası, üsluba dikkat ederek aktarmayı gerektirir. Mana ve mesaj, belki bir dereceye kadar tercüme edilebilir, fakat üslubun da aktarılabilmesi, garip tabirlerin bulunmaması, kısacası tercümenin, tercüme olduğunun (her zaman) hissedilmemesi için şunlar gerekmektedir:

a. Kaynak dil ve hedef dilin, sözdizimi, dilbilgisi ve kelime bilgisi gibi dilbilimine ait bilgileriyle kültürüne ait inceliklerini bilmek. (Bu konuda uzmanlaşmak, "eşdeğer"çeviriler yapmak isteyenlerin, çağdaş çeviri teorilerini bilmesi ve metindilbilim (textlinguistics), ruhdilbilim (psycholinguistics), toplumdilbilim (sociolinguistics) ve yorumbilim (her meneutics) gibi alanlarda ayrıntılı bilgi sahibi olması gerekmektedir).

   Burada kültürel bilgi gerektiren derin yapıya (deep structure) bir misal vermek istiyoruz:

   "... yığın yığın veballerin altından sıyrılıp çıkmayı, bir perşembe akşamı merasimine bağlayarak..." (Şahin, 1990a: 146)

   Perşembe akşamları birçok camide yapılan iman ve nikah yenileme merasimini bilmeyen birisi bu cümleyi anlaşılır bir şekilde yabancı dile aktaramaz. O hal-

de hedef dilin kültürü, kaynak dilin kültürüne ne kadar yakınsa, o kadar eşdeğer çeviriler yapmak mümkün olacaktır. Bu yakınlık, matematikteki kesişim kümelerine benzetilebilir. İki dairenin kesiştiği alan ne kadar büyük ise, tercümanın işi o kadar kolaylaşacaktır. Demek ki kaynak metnin eşdeğer tercümesi, ancak kültürel arkaplanın hedef metne sindirilmesiyle gerçekleşir. Bu da, temelde, sonradan eklenen açıklamalar, dipnotlar ve atıflarla temin edilir. (Hatim ve Mason, 1990: 106)

b. Metnin kime hitap ettiğini iyi tesbit edip hedef dil okurunun bu sahadaki beklentilerini doğru bir şekilde tahmin etmek. Yani, çevrilecek metni, başka bir kültürün okuruna hitap edecek şekilde ele almak (Newmark, 1988: 18)

c. Yazarın niyetini, yani metinde vermek istediği mesajı iyi anlamak. Zira, tercüme yaparken önünüze çıkan birtakım alternatiflerden birini seçmek zorunda kalacaksınız. (Bir kelimenin birkaç karşılığından birini seçmek gibi). Bu seçme işleminde tutarlı olabilmeniz için yazarın niyetini bilmeniz gerekmektedir. Tabii bunun için de en iyi yol, mümkünse, yazarla irtibat kurmaktır. (Wilss, 1982: 126; 220)

Yazarla tercüman arasındaki empati (hissî yakınlık), tercümenin insicamını artıran bir unsurdur. Bunu, Abdülmecid Nursi'nin ağabeyine danışarak yaptığı Mesnevî-i Nuriye tercümesinde görmek mümkündür. O halde tercümanın en büyük avantajlarından biri, metindeki maksadı, yazarın kendisine sormaktır.

Meselâ, şu metinde geçen "yeni" kelimesi için yazara müracaat etmek çok daha mâkuldur:

"Önceleri 'ahlak kitaplarda kaldı' derlerdi. Şimdi 'eski kitaplarda kaldı' diyorlar. Öyle de olsa, eskitilmek istenen bu kıymetli şeye ne kadar (yeni) feda edilse de değer." (Ölçü 2: 69)

ç. Kendine has dil kullanımını (parole), genel olarak kabul edilen doğru dil kullanımlarına (langue) en yakın bir duruma getirmeye çalışmak.

d. Tatmin edici bir tercüme yapabilmek için bütün bu bilgileri sezgi kıstasıyla düzene koyup kullanmak (Straight, 1981)

Hads, yani sezgi, zihinde çok hızlı gizli bir kıyas vasıtasıyla meydana gelen ani bir kavrayıştır. (Öner, 1986: 185) Meselâ, Ay'ın ışığını Güneş'ten aldığı, sezgi yoluyla bilinir. Bu sezgide, zihinde yapılan gizli kıyaslar şöyledir: "Ay'ın durumu değiştikçe ışık yapısı da değişmektedir. Eğer Ay'ın ışığı Güneş'ten gelmeseydi, durumu değiştikçe ışık yapısı değişmezdi."

Sezgi, mevcut bilgileri değerlendirmede bir terazi vazifesi görerek çeviriyi, küllî bir şekilde, yani hem bir beceri, hem bir sanat, hem de bir ilim olarak ele almayı sağlamaktadır. İnsana has bir meleke olan sezginin, bilgisayarlı çeviri çalışmalarında, bilgisayara aktarılamaması onun sadece kuru bilgi yığınlarına dayanmadığını, insan ruhu ve ilham-ı İlâhî ile ilişkisi olduğunu göstermektedir.

6. Okuma, mevcut bilgileri kullanmak için bir tahlil kabiliyeti, yazmak ise mevcut bilgileri organize etmek için bir

terkip istidadı gerektirir. Bir tercümanın her iki kabiliyetini de geliştirmesi lazımdır. (Bell, 1991: 230)

7. Bir tercümenin Nida'ya göre taşıması gereken hususiyetler şunlardır:

a. İfadeler manalı olmalı
b. Orijinal eserin mesajını ve ruhunu iletmeli
c. Tabii ve kolay anlaşılır bir üslup taşımalı
ç. Okurlardan, orijinal eserdekine benzer bir tepki almalı. (Nida, 1964: 164)

8.Tercümeyi, gözden kaçan noktaları yakalamak için, belirli bir süre geçtikten sonra tekrar ele almak ve mümkünse o sahada ihtisas sahibi bir mütercimden metni kontrol etmesini istemek de gözardı edilmemelidir.

Çeviri güçlüklerine bazı misaller

a. "America grew up listening to us. It still does."

   Bu, bir bilgisayar reklamından alınan bir slogandır. Burada, ikinci cümledeki "does" yardımcı fiili, kasdî olarak kullanılmışa benzemektedir. Zira bu fiilin atıfta bulunduğu fiil "to grow up" mı yoksa "to listen" mı olduğu açık değildir. Yani bu müphemlik kasten oluşturulmuştur ki okur hangi fiile atıfta bulunursa bulunsun diğerini hatırlasın. Yani "Amerika hâlâ bizi dinliyor, demek ki büyüyor" veya "Amerika hâlâ büyüyor, demek ki bizi dinliyor."

   Bu sloganın Türkçeye, bu nüanslar ve cümle sonlarındaki kelimeler ("us","does") arasındaki kafiye korunarak tercüme edilmesi hiç de kolay değildir. Bu-

rada teklif ettiğimiz çeviri şu şekildedir: "Amerika bizim tavsiyelerimizi alıp yol aldı. Hâlâ alıyor."

b. "We was robbed!"

Bu cümlede bir gramer hatası var. "Synesis" veya "enallage" diye adlandırılan bu kasdî hata, edebî bir sanat. Bu cümlenin edebî değeri korunarak yapılmaya çalışılan bir çevirisi: "Biz soyuldum."

c. "destiny" - "density"

"kader" - "keder"

Bir filmde yapılan espri şu şekildeydi: Bir adam, dil sürçmesiyle "Sen benim kaderimin önüme çıkardığı insansın" diyecekken, "Sen benim kederimin önüme çıkardığı insansın" der. Tabii, filmin orijinalinde bu nüans, "destiny" (kader) ve "density" (yoğunluk) şeklinde verilmiş. Çeviride "yoğunluk" değil de "keder" kelimesinin kullanılması tabiî ki çok daha mantıklı.

ç. "Peynir deyin lütfen!"

İngilizce'de fotoğraf çektirilirken "cheese" denilmesi âdettendir. "Peynir" anlamındaki bu kelimenin burada anlamı değil, telaffuzu ön plândadır. Zira "cheese" diyen insan gülümsüyor (daha doğrusu dişlerini gösteriyor) gibi olur.

Peki böyle bir cümle (Say cheese) nasıl tercüme edilebilir? "Lütfen gülümseyin" diye çevirmek bir alternatif. Fakat maalesef "cheese" diyen insanlar, gülümsemekten çok (affedersiniz) "sırıtıyor" gibiler. Peki telaffuz edildiğinde "cheese" kelimesinin yaptığı etkinin benzerini yapan Türkçe bir kelime bulamaz mı-

yız? (Meselâ, Rusça'da bu çeviri problemi "syr" kelimesiyle çözülmeye çalışılmış. "Peynir" anlamındaki bu kelimenin telaffuzu da insana gülümsemeyi çağrıştırıyor). Belki, fakat böyle bir kelimenin, bizim "fotoğraf kültürümüzde" telaffuz edilmediği de bir gerçek.

d. Telefonunuz var.

Telefona bakınız.

Bu iki cümle, daha önce çalıştığım özel bir lisede aynı anlamda kullanılmıyor. Birincisini duyan anlıyor ki kendisini okul dışından birisi arıyor, ikincisini duyan da okul içinden. Bu tür spesifik kullanımlara dikkat etmek tercümanın bir vazifesi.

e. Bilindiği gibi, telefon numaraları bizde ikişer veya üçer okunur. İngilizce'de ise teker teker. Çoğu filmin çevirisinde, telefon veya otel odası numaralarının teker teker söylendiğini görmek insana garip geliyor. Fakat belki de buna benzer unsurlar, batılı kültürü hatırlatması için, kasten orijinalindeki gibi bırakılıyor.

f. "Cami avlusunda hamsi ve balık satmak yasaktır."

Bu cümle, Karadeniz Bölgesi'ndeki bir caminin avlusuna asılmış bir levhada yazılıdır. O yörenin halkı için "hamsi", "balık" olamayacak kadar mümtaz bir yere sahip. Bunun için ancak hamsi dışında kalan balıklara "balık" diyorlar. Tabii bu arada olan tercümanlara oluyor. Hamsinin balık olmadığını (!) anlatmaları için uzun bir dipnot gerekli her hâlde.

Kur'an-ı Kerim'i Tercüme Etmek Mümkün müdür?

** "Kur'an-ı Hakim'in cümleleri ve kelimeleri birbirine bakar. Bazı olur bir kelime on yere bakar. Onda on nükte-i belâgat, on münasebet bulunur."*
** "İnsanların sözlerinde Kur'an'ın kelimeleri gibi kelimeler, belki cümleler, ayetler bulunabilir. Fakat Kur'an'da çok münasebet gözetilerek bir tarz ile yerleştirildiği yerde bir ilm-i muhit lazım ki öyle yerli yerine yerleşsin." (Mektubat: 187)*
** "İnsanların isimleri, ülkelerin bayrakları, radyo veya TV programlarının jenerikleri birer alemdirler, değiştirilmezler."*

Tercüme teorisinde bir metnin tercüme edilebilirliliği hakkında iki görüş vardır: (Newmark, 1982, 1988; Göktürk, 1986; Straight, 1981; Farb, 1974)

1. İnsanlar, insan olmanın getirdiği ortak noktalar yardımıyla birbirini anlayabilir, bu yüzden bir dilden başka bir dile çevrilemeyen şey yoktur.

2. Kültür farklılıkları, dünya görüşündeki değişiklikler yüzünden bir dildeki bazı kavramlar, başka bir dile tam olarak aktarılamaz.

İkinci görüşü destekleyenler daha çoktur. Meselâ, Goethe'ye göre çeviri "bir halının ters yüzüne benzer", bir yüzü öteki yüzünün ancak bir izdüşümü olabilir. Prof. Dr. Mehmet Demirezen, "Çeviride kayıplar sorunu" isimli makalesinde şöyle demektedir: "Çeviride kayıplar kaçınılmazdır. Zaten kayıpsız çeviri yapmak imkansızdır." (Demirezen, 1991) Çağdaş çeviri teorisyenlerinden Wilss'e göre de "mükemmel" çeviri yoktur. "İyi" veya "yetersiz" çeviri vardır. (Wilss, 1982) İrlandalı bir yazar olan James Joyce'un Finnegan's Wake isimli romanı, "çevrilemez" olarak kabul edilmektedir. (Bozer, 1991)

Şimdi diyelim ki aşağıdaki metni, yabancı bir dile çeviriyoruz. Acaba kusursuz bir tercüme yapabilir miyiz?

"Terbiye ile imdadına koşulacağı ana kadar genç; yetiştiği çevre, heves ve zevkin pervanesi; ilim, basiret ve mantığın uzaklarında dolaşan bir deli ve kanlıdır. Onu, geçmişiyle bütünleştirip geleceğe hazırlayacak terbiye verildiği takdirde, millî duygu ve düşünceyi temsil eden bir delikanlı olur." (Şahin, 1990)

"Deli", "kanlı" ve "delikanlı" nüansı, acaba hangi dile tercüme edilebilir? İnsanların yazdıkları bu tür şeyler tercümanların elini kolunu bağlarsa, gelin siz Ezel Ebed Sultanı'nın kitabı, insanı aciz bırakan mucizeler hazinesi Kur'an-ı Kerim'in karşısındaki tercümanları düşünün.

Her şeye rağmen, Kur'an-ı Kerim'in tercümesinin mümkün olduğunu iddia edenlere şu noktayı hatırlatmak isteriz. Üç tür tercüme vardır: (Toury, 1980; 1985)

1. Kabuledilebilir
2. Yeterli
3. Eşdeğer

Kabuledilebilir tercüme, bir dildeki metnin başka bir dile, anlam ve mesaj yönünden çok büyük hata olmadan aktarılması demektir. Yeterli tercüme, çeviri metnin, orijinal metnin çoğu özelliklerini taşıması, eşdeğer tercüme ise, çeviri metnin, orijinal metnin bütün özelliklerini taşıması, yani kaynak metni okuyan birinde oluşan bütün etkilerin, hedef metni okuyanda da oluşması demektir. Bizim "tercüme"den kastettiğimiz de "eşdeğer" tercümedir. Şu halde, eğer, Kur'an-ı Kerim'in bütün özellikleri, bütün meziyetleri tercümesinde varsa, o tercüme "eşdeğer" bir tercümedir, yoksa ona bir tercüme demek doğru olmaz. O, olsa olsa kısa bir "meal"dir.

Peki, Kur'an-ı Kerim'in meziyetleri nelerdir? Bakalım bu meziyetler, tercümelerinde de var mı?

1. Anadili Arapça olan birisine sorsanız: "Kur'an-ı Kerim, diğer kitaplara benziyor mu?" "Benzemiyor" cevabını alacağınızdan emin olabilirsiniz. Şu halde, Kur'an ya bütün kitapların altındadır veya üstündedir. Kur'an'ın, diğer kitapların seviyece altında olduğunu şeytan dahi iddia edemez, o halde hepsinin üstündedir, yani insan elinden çıkmamıştır, mucizedir.

2. Altı yaşındaki bir çocuk, yaklaşık altı yüz sayfalık bir kitabı ezberleyebilir mi? Bu kitap Kur'an ise, evet.

3. Ölüm döşeğindeki çoğu hasta için en ufak sesin bir gürültü olduğunu bilirsiniz. Bu hastaların başucunda Kur'an okunduğu zaman genellikle huzur içinde dinlediklerini görmüşsünüzdür. Böyle bir hastaya Kur'an tercümesi okuyun, huzura kavuşursa, o tercümenin eşdeğerliğinden bahsedilebilir.

4. Her gün “lazanya” yeseniz bıkarsınız, fakat ekmek sizi bıktırmıyor. Çünkü ekmek bir ihtiyaçtır. Kur’an da bir ihtiyaçtır. Bedenin hava, su ve yemeğe ihtiyacı olduğu gibi, ruh da Kur’an’a, İlâhî esintilere muhtaçtır. Kur’an bıktırmaz. Tekrarı zevk verir. Tıpkı karıştırılan misk gibi, devamlı güzel kokar. Peki ya tercümeleri?

5. Kur’an’ın okunan her bir harfine mukabil, hadislerle de sabit olduğu gibi, on, yüz, bin, hatta mübarek gün ve gecelerde, on bin, otuz bin hasene verilir.

6. Kur’an-ı Kerim, asırlardır, milyonlarla ifade edilen akılların muallimi, ruhların mürebbisi olmuş, kalblere nur vermiş, nefisleri terbiye etmiştir.

7. Meşrepleri, meslekleri, yolları birbirinden ayrı yüz binlerce âlimin, asfiyanın, evliyanın, sıddıkînin, tarikat ehlinin müracaat kitabı olmuştur. Onun bahçesine girip de meyve toplayamayan yoktur.

8. Kur’an’ın lafzında eşsiz bir fesahat mevcuttur. Arapça okumasını birazcık bilen veya Kur’an okuyan birisini dinleyenherkes, onun kendisine has bir iç musikisi olduğunu, ifadelerinin su gibi akıcı olduğunu tasdik eder.

9. Kur’an’ın üslubunda taklid edilemeyen bir belâgat vardır. Abdulkadir Cürcanî, Sekkakî, Zemahşerî gibi belâgatın dahi imamları: “Kur’an’ın belâgatı, takat-ı beşerin (insan gücünün) fevkîndedir, yetişilmez” demişlerdir.

Kur’an-ı Kerim’in nazil olduğu devirde, Araplar arasında güzel ve etkili söz söyleme, şiirler yazma çok revaçtaydı. İyi bir şâir, onların milli kahramanıydı. Bir şâirin şiiriyle iki kavim birbirine girer, bir başkasınınkiyle sulh ederdi. Kabe’nin duvarına “Muallekat-i Seb’a” namında en güzel yedi

şiiri altın harflerle yazıp asarlardı. Bir gün, İbnü'l-Kays'ın kızkardeşi gidip ağabeyinin en üste asılmış şiirini aşağıya indirdi. "Niye yaptın bunu?" diye sorulunca: "Ayetlere karşı bunların kıymeti kalmadı!" dedi.

Yine bir gün, bir bedevi, فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ Hicr Suresinin 94. ayetini işitince secdeye kapandı. "Müslüman mı oldun?" diye sordular. "Hayır, ben bu ayetin belâgatına secde ediyorum" dedi.

Tercümelerde böyle bir belâgatın olduğu iddia edilebilir mi? Hayır, ayetlerin tefsir veya tercümesi, onlardaki hüsün (güzellik) ve belâgatı gösteremez.

10. Kur'an'ın manasındaki kuvvet de eşsizdir. Şimdi vereceğimiz misal bir ayetin sadece altı kelimesinin kısa bir mealidir ve bu altı kelime, Kur'an'ın tercüme edilmesinin imkansız olduğunu göstermek için yeterlidir:

لَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ

"Andolsun, onlara Rabbi'nin azabından bir esinti dokunsa: 'Eyvah bize, biz gerçekten zalimlermişiz' derler." (Enbiya: 46)

Bu cümlede Cenab-ı Hakk, azabının dehşetini göstermek için, o azabın en azının çok şiddetli olduğunu ifade eder, böylelikle muhatap, en azı bu şekildeyse, ya çoğu nasıldır diye akıl yürütür.

Şimdi bir noktayı hatırlatmak isteriz. Belâgatlı bir metindeki mana bir havuza benzer. Bu metindeki kelime dizimi, kelime seçimi, mevzu ve mebhas gibi unsurlar da birer su kanalı gibi bu mana havuzunu besler. Yani her bir unsur, temel maksadı takviye eder.

Bakın bu altı kelimedeki temel maksat olan “azabın azlığı”, her bir unsur tarafından nasıl vurgulanıyor:

“İn” kelimesi şüphe ve ihtimal belirtir. (İngilizce’deki “if ”kelimesinde olduğu gibi). Bu şek, şüphe ve ihtimal kavramı da insana ister istemez bir “azlığı” hatırlatır.

“Messe” kelimesi, “azıcık dokunmak”, “yalayıp geçmek” demektir ki bu da “azlığı” ifade eder.

“Nefhatün” kelimesi, kelime anlamıyla “bir kokucuk” demektir, “azlığı” vurgular. Aynı kelime, Arapça’daki dil kurallarına göre, kipi gereği “biricik”anlamını da taşır ki bu da “azlığı” ifade eder. Yine aynı kelimenin sonunda yer alan tenvin, yani “ün” sesi de, Arapça’nın gramer kurallarına göre, “o kadar küçük ki bilenemiyor” demektir. Bu da “azlığı” gösterir.

“Min” kelimesi, burada, bir bütündeki bir kısım parçaları ifade etmek anlamında kullanılmıştır. Bu da”azlığın” altını çizer.

“Azabi” kelimesi, Arapça’daki “nekal”,”ikab”gibi şiddetli ceza anlamındaki kelimelere nisbeten “hafif bir cezayı, yani cezadaki şefkati” ifade eder ki bu da “azlığı” hatırlatır.

“Rab” kelimesi de, “Kahhar” (kahredici) “Cebbar” (gücü her şeyi yaptırmaya yeten), “Mümit” (öldüren) ve “Müntakim” (intikam alan) isimlerinin yerine kullanılmıştır. Bu kelime, “terbiye edici, yetiştiren, rahmetle imdada koşan” manasıyla, diğer kelimelere bedel, şefkati hissettirerek yine “azlığı” ifade ediyor. (Sözler: 370)

İşte bu altı kelimenin oluşturduğu makamın, bütün nüanslar korunarak, başka bir dile aktarılabileceğini iddia etmek mümkün değildir. Kur’an-ı Kerim’in meziyetlerinin bu

kadar olduğu zannedilmesin. Biz sadece konumuzla doğrudan ilgili olanlardan bahsettik.

Şimdi de, Kur'an'daki edebî sanatlardan birkaçının çevirilemezliği üzerinde duralım.

1. Onomatopoeia (aks, yansıma)

Anlatılan şeyin, kelimelerdeki ses unsuru kullanılarak zihinde canlandırılması demektir. (Leech ve Short, 1981)

Meselâ, Tennyson, "The Princess" isimli şiirinde [m] sesini tekrar ederek okura bir arı sesinin vızıltısını duyurur:

The moan of the doves in immemorial elms
And murmuring of innumerable bees.

(Norton Anthology of English: 856)

Bu vızıltıları, şiirin çevirisinde de duymak çok zordur. Kur'an-ı Kerim'de "yansıma" sanatını birçok ayette görmek mümkündür. Biz sadece iki misal vereceğiz:

a. Bir ayetin kısa bir meali: "Biz insana, anne ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Annesi onu, güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak karnında taşımıştı." (Lokman: 14)

Ayetin bir kısmının Arapça okunuşu şöyle: "Hamelethü ümmühu vehnen ala vehn"

Eğer bu ayeti, Mısırlı meşhur hâfız Mustafa İsmail gibi bir üstaddan dinliyorsanız, hamile bir kadının iniltisini çok daha rahat duyarsınız. Ya çevirilerde?

b. "Şeytanın adımlarına tâbi olmayın". (Bakara: 168)

Ayetin arapça okunuşu: "Ve la tettebiu hutuvati'ş-şeytan."

"Hutuvat = adımlar' kelimesi özel bir hareket düşündürmektedir. Şeytan adım adım hareket ediyor. İnsanların, baba-

larını cennetten çıkaran şeytanın peşinden gitmeleri garip görünüyor. Ayrıca, "hutuvat" kelimesinin insan zihnine attığı, hayale hissettirdiği şekil ve gölge yanında, telaffuzundaki nağme de işitme duygusunda kendine düşeni yapmakta, adımların sesini kulağa hissettirmektedir." (Senih, 1989: 70-71)

2. Synesis

"Synesis" veya "enallage", manayı kuvvetlendirmek için, gramer kurallarında yapılan kasdî değişikliktir. Bu sanata İngilizce'den bir misal verelim.

Diyelim ki birkaç İngiliz, birlikte bir evde kalıyor. Bir gün evlerine bir hırsız girip birkaç eşyayı çaldı. Çalınan şeyler de sadece bir kişiye aitti. Bu zavallı İngiliz, arkadaşlarına şöyle diyor: "We was robbed !" Bu cümlede bir gramer hatası var. "Soyulduk" denmek istiyor, fakat özne çoğul (we) olduğu halde çoğul yardımcı fiili olan "were" değil, tekil yardımcı fiil olan "was" kullanılmış. Tabiî İngiliz'in maksadı belli. Soyulduklarını, ama sadece kendisinin eşyalarının çalındığını, makam pek uygun olmasa da (!), synesis sanatıyla ifade ediyor. Şimdi de Kur'an-ı Kerim'deki synesis sanatlarından birisi üzerinde duralım.

Kur'an'da "dedi" anlamındaki zamirlerden eril olan "kale" ve dişil olan "kalet", iki ayette birbirinin yerine kullanılmıştır. Bediüzzaman Hazretleri, bu inceliğe şöyle işaret eder:

"Zaifler ittifaka muhtaç oldukları için, kuvvetli ittifak ederler. Kavîler ihtiyacı tam hissetmediklerinden, ittifakları zaiftir. Arslanlar, tilkiler gibi ittifaka muhtaç olmadıkları için ferdî yaşıyorlar. Yabanî keçiler, kurtlardan muhafaza için, bir sürü teşkil ederler. Demek zaiflerin cemiyeti ve şahs-ı mane-

visi kavî olduğu gibi, kavîlerin cemiyeti ve şahs-ı manevisi ise zaiftir. Bu sırra bir işaret-i latife ve zarif bir nükte-i Kur'aniyyedir ki ferman etmiş: "Ve kale nisvetün fi'lmedineh." (Yusuf: 30) Müenneslerin cemaatine iki katlı müennes olduğu halde, ["kadınlar" anlamına gelen "nisvetün" dişil bir isimdir. Ayrıca Arapça'da, çoğul isimler, daima dişil olarak kabul edilir] müzekker fiili olan "kale" buyurması... Hem: "Kaleti'l a'rabu" (Hucurat: 14) buyurmakla; müzekkerlerin cemaatine, müennes fiili olan "kalet" tabiriyle, latifane işaret ediyor ki: Zaif ve halim ve yumuşak kadınların cemiyeti kuvvetleşir, sertlik ve şiddet kesbedip bir nevi reculiyet (erkeklik) kazanır. Müzekker fiilini iktiza ettiğinden: "Ve kale nisvetün" tabiriyle, gayet güzel düşmüş. Kavî erkekler ise, hususan bedevi a'rab olsa; kuvvetlerine güvendikleri için cemiyetleri zaif olup hem ihtiyarlık, hem yumuşaklık vaziyetini aldığından, bir nevi kadınlık hasiyeti takındıkları için, müennes fiilini iktiza ettiğinden "Kalet'il a'rabu" müennes fiiliyle tabiri tam yerindedir" (Lem'alar : 153-154) ve bu inceliğin de başka bir dilde ifade edilmesi imkansız gibidir.

Arapça bir nahiv lisanıdır, yani birtakım kalıp, düstur ve kaidelere bağlı belâgatlı bir dildir. Bu yüzden birkaç kelimeyle, satırlarca düşünceyi ifade etmek mümkündür. Meselâ, "Elhamdülillah"ın nahiv ve beyan ilminin kaidelerine göre kısa bir meali şudur:

"Ne kadar hamd ve medh varsa, bunlar kimden gelirse gelsin, kime karşı olursa olsun, ezelden ebede kadar, ALLAH'a, yani Zat-ı Vâcibü'l-Vücûd'a mahsustur ve layıktır." Şimdi bu anlamların hangi kaidelerden çıkarıldığına bakalım:

"Ne kadar hamd varsa" anlamı baştaki "el" kelimesin-

den çıkıyor. Bu “el” artikeli, Arapça’da genelleştirme gayesiyle kullanılır.

“Kimden gelirse gelsin” anlamı, “hamd” kelimesi masdar halinde kullanıldığı, yani özne terk edildiği için ortaya çıkıyor.

“Kime karşı olursa olsun” anlamı ise nesne belirtilmediği için ifade ediliyor.

“Ezelden ebede kadar” anlamını veren şey ise, “elhamdulillah” tabirinin fiil değil, isim cümlesi olmasıdır. Çünkü Arapça’da isim cümleleri sebat ve devamlılığı ifade eder.

“Mahsustur” manasını “lillah” daki “lam-ı cer” ifade ediyor. Buradaki “lam” harfi ihtisas ve istihkak içindir.

Zat-ı Vâcibü’l-Vücûd kaydı ise Allah isminin, “Rahman”, “Rahim”, “Rezzak” gibi diğer bütün isimleri ihtiva ettiği ve Allah’ın vücudunun vacip olduğu, yani O’nun yokluğunu düşünmenin muhal olmasından kaynaklanıyor.

İşte “Elhamdülillah” cümlesinin en kısa ve Arapça uzmanları tarafından ortak olarak kabul edilen bir anlamı böyle olursa, başka bir dilde bütün bu nüanslar nasıl ifade edilebilir ki? Bu tür ayetlerin hakikî, yani eşdeğer tercümesi mümkün müdür? Elbette değildir. Olsa olsa, ya kısa bir meal yazılabilir veya ayetin her bir cümlesi için beş-altı satır tefsir yazmak gerekir.

Kur’an-ı Kerim’in kelimeleri, mana bedeninin üzerine giydirilmiş elbiseler gibi değildir ki başka bir dilin elbiseleriyle değiştirilebilsin. Kur’an’da kelime ve manalar, cilt ve beden gibi birbirinden ayrılmaz. Şu halde Kur’an tercümelerinin, aslının yerini tutabileceğini iddia edenler, derisi soyulan birine elbise giydirenleri takdir edenler gibidir.

Tercüme Teorileri Işığında Onuncu Söz'ün Çeviri Eleştirisi

"Amerika, buranın en küçük bir havadisini merakla takip ettiği halde, buranın en büyük bir hadisesi olan Risale-i Nur'u elbette arayacaktır."

(Emirdağ Lahikası: (219)

Tercümede hedef, kaynak metinle hedef metin arasında bir "benzerlik" sağlamaktır. Bu benzerliğin sağlanıp sağlanamadığını birtakım atıf çerçeveleri ışığında kontrol etmek, "çeviri eleştirisi" olarak adlandırılır.

Edebî değeri büyük bir eserin çeviri eleştirisi, "eşdeğer" bir çeviriye ulaşmada, aynı eser üzerinde çalışacak mütercimler için bir rehber olabilir. Bu meyanda seçtiğimiz örnek eser, Bediüzzaman Hazretlerinin Sözler isimli kitabının "Onuncu Söz" bölümüdür. Hamid Algar tarafından "Resurrection and the Her eafter" başlığıyla tercüme edilen bu eserin çeviri eleştirisinde, sistemci ve tarif edici bir özellik taşı-

dığı için Raymand van den Broeck'ün tavsiye ettiği metottan istifade edeceğiz.

Bu modele göre kaynak metinle hedef metin arasındaki ilişki şu şekildedir: (Broeck, 1985: 58-61)

Bu modele göre tercümanın vazifesi kaynak dil, kaynak kültür ve kaynak metin gelenekleriyle hazırlanmış bir metnin, yazarla okur arasında kurmuş olduğu iletişimi tesbit edip benzer bir iletişimi hedef dil, hedef kültür ve hedef metin gelenekleri içinde yer alan okur için de kurmaktır.

Şimdi, kaynak metnin yazarından başlayarak bu modeli tatbik edelim:

Kaynak metnin yazarı: Bediüzzaman Said Nursî

Bediüzzaman Hazretleri, hayatını imana ve Kur'an'a hizmete vakfetmiş "beşer tarihinde pek ender görünen yüksek bir insan ve nadide-i hilkat olan bir müfessir-i azamdır. Bediüzzaman, dinî ve millî ruhu ateşleyen ateşîn ve müstesna bir müelliftir. Bediüzzaman İslamiyet'in bütün faziletlerini nefsinde toplamış olan müstesna yaratılışta ilmi ile âmil bir müfessir-i Kur'an'dır."

"En azgın ölümler ona zincir vuramamıştır. O volkanlar gibi coşkundur. Adeta yalçın kayalardan örülen şahikalardan aşmıştır. Onun eğilmeyen dağlar gibi dik başı mahvolma hengamında bile dinsizlere serfüru etmemiştir.

Gül yüzü, melekler gibi rikkatle gülümser. Kar kış dememiş, üzülüp acı duyup ye'se düşmemiştir. Güneş sönse ay batsa, gökler yıkılıp çökse, en sarp uçurumlar civarını sarsa, O davasından ve mücahede-i diniyesinden dönmeyecek bir yaratılışta idi. Ruhunda imanla yanan meş'ale sönmemiş ve

söndürülmemiştir. Kalbinde yanardağ gibi haşmet ve azamet saçan mukaddes bir iman vardı." (Gündüzalp, 1990: 47-87-88)

Ali Ulvi Kurucu, Bediüzzaman Hazretleri hakkından şunları söyler: "Ben, bu büyük zatı, eserlerini ve talebelerini inceden inceye tetkik edip de o nur aleminde hissen ve ruhen yaşadıktan sonra, büyük ve eski bir Arap şâirinin bir beytiyle, çok derin bir hakikati ifade ettiğini öğrendim: "Bütün bir alemi bir şahsiyette toplamak Cenab-ı Hakk'a zor gelmez." (Tarihçe-i Hayat: 6)

Bediüzzaman'ın kendi ifadeleri de şöyle: "Dünya, büyük bir manevî buhran geçiriyor. Manevî temelleri sarsılan garp cemiyeti içinde doğan bir hastalık, bir veba, bir taun felaketi gittikçe yeryüzüne dağılıyor. Bu müthiş sarî illete karşı İslam cemiyeti ne gibi çarelerle karşı koyacak? Garbın çürümüş, kokmuş, tefessüh etmiş, batıl formülleriyle mi? Yoksa İslam cemiyetinin ter-ü taze iman esaslarıyle mi? Büyük kafaları gaflet içinde görüyorum. İman kalesini, küfrün çürük temelleri tutamaz. Onun için ben yalnız iman üzerine mesaimi teksif etmiş bulunuyorum.

Risale-i Nur'u anlamıyorlar. Yahut anlamak istemiyorlar. Beni skolastik bataklığı içinde saplanmış bir medrese hocası zannediyorlar. Ben bütün müspet ilimlerle asr-ı hazır fen ve felsefesiyle meşgul oldum. Bu hususta en derin meseleleri hallettim. Hatta bu hususta da bazı eserler telif eyledim. Fakat ben, öyle mantık oyunları bilmiyorum. Felsefe düzenbazlıklarına da kulak vermem. Ben, cemiyetin iç hayatını, manevî varlığını, vicdan ve imanını terennüm ediyorum. Yalnız Kur'an'ın tesis ettiği tevhid ve iman esası üzerinde işliyorum ki İslam cemiyetinin ana direği budur. Bu sarsıldığı gün cemiyet yoktur.

Bana, “Sen şuna buna niçin sataştın?” diyorlar. Farkında değilim. Karşımda müthiş bir yangın var. Alevleri göklere yükseliyor. İçinde evladım yanıyor, imanım tutuşmuş yanıyor. O yangını söndürmeğe, imanımı kurtarmaya koşuyorum. Yolda biri beni kösteklemek istemiş de ayağım ona çarpmış. Ne ehemmiyeti var? O müthiş yangın karşısında bu küçük hadise bir kıymet ifade eder mi? Dar düşünceler! Dar görüşler!

Beni, nefsini kurtarmaya çalışan hodgam bir adam mı zannediyorlar? Ben, cemiyetin imanını kurtarmak yolunda dünyamı da feda ettim, ahiretimi de. Seksen küsur senelik bütün hayatımda dünya zevki namına bir şey bilmiyorum. Bütün ömrüm harp meydanlarında, esaret zindanlarında, yahut memleket mahkemelerinde geçti. Çekmediğim cefa, görmediğim eza kalmadı. Divan-ı harplerde, bir câni gibi muamele gördüm; bir serseri gibi memleket memleket sürgüne yollandım. Memleket zindanlarında aylarca ihtilattan menedildim. Defalarca zehirlendim. Türlü türlü hakaretlere maruz kaldım. Zaman oldu ki hayattan bin defa ziyade ölümü tercih ettim. Eğer dinim intihardan beni menetmeseydi, belki bugün Said topraklar altında çürümüş gitmişti... İşte benim bütün hayatım böyle zahmet ve meşakkatle, felaket ve musibetlerle geçti. Cemiyetin imanı, saadet ve selameti yolunda nefsimi, dünyamı feda ettim. Helal olsun. Onlara beddua etmiyorum. Çünkü, bu sayede Risale-i Nur, hiç olmazsa birkaç yüz bin yahut birkaç milyon kişinin imanını kurtarmaya vesile oldu. Ölmekle yalnız kendimi kurtaracaktım, fakat hayatta kalıp da zahmet ve meşakkatlere tahammül ile bu kadar imanın kurtulmasına hizmet ettim. Allah’a bin kere hamdolsun.

Sonra ben cemiyetin iman selameti yolunda ahiretimi de feda ettim. Gözümde ne cennet sevdası var, ne cehennem

korkusu. Cemiyetin, yirmi beş milyon Türk cemiyetinin imanı namına bir Said değil, bin Said feda olsun. Kur'an'ımız yeryüzünde cemaatsiz kalırsa cenneti de istemem; orası da bana zindan olur. Milletimin imanını selamette görürsem, cehennemin alevleri içinde yanmaya razıyım. Çünkü vücudum yanarken, gönlüm gül-gülistan olur." (Tarihçe-i Hayat: 628-630)

Üstad Bediüzzaman Hazretleri iman esaslarının neşrinde kendisinin vazifeli kılındığını Tarihçe-i Hayat adlı eserinde şöyle ifade ediyor:

"Eski Harb-i Umumi'den evvel ve evailinde, bir vakıa-ı sadıkada görüyorum ki: Ararat dağı denilen meşhur Ağrı Dağı'nın altındayım. Birden o dağ, müthiş infilak etti. Dağlar gibi parçaları, dünyanın her tarafına dağıttı. O dehşet içinde baktım ki, merhum validem yanımdadır. Dedim: "Ana korkma! Cenab-ı Hakk'ın emridir, O Rahim'dir ve Hakim'dir." Birden o halette iken, baktım ki mühim bir Zat, bana âmirane diyor ki: "İ'caz-ı Kur'an'ı beyan et." Uyandım, anladım ki: Bir büyük infilak olacak. O infilak ve inkılaptan sonra, Kur'an etrafındaki surlar kırılacak. Doğrudan doğruya Kur'an kendi kendini müdafaa edecek ve Kur'an'a hücum edilecek, i'caz O'nun çelik bir zırhı olacak. Ve şu i'cazın bir nev'ini şu zamanda izharına, haddimin fevkinde olarak, benim gibi bir adam namzed olacak ve namzed olduğumu anladım."

Risale-i Nur'daki üslup, nev-i şahsına münhasırdır. Üstad Hazretleri bu konuda, Emirdağ Lahikası isimli eserinde şöyle der:

"... benim tarz-ı ifadem, bu zamanın Türkçe'sine uygun gelmiyor. Bir parça dikkat ve teenni ister. Belki bunun da bir faydası, bir hikmeti var." (El yazma: s. 661)

Üstad'ın ilk talebelerinden Emekli Kurmay Albay Hulusi Yahyagil bir hatırasını şöyle anlatıyor:

"Bir gün ziyaretine gittiğimde baktım ki iki bardak var, çay içiyor. Bu bardağı da senin için getirmiştim, diyerek çayı doldurdu. Fakat ben heyecanımdan çayın yarısına kadar içmiştim. Bana dönerek: "Hulusi sen sünnet bilmez" dediğinde bardağa baktım, altında çay kalmıştı. Fakat konuşma tarzı bana çok tuhaf geldi. Tam şarktaki bir köylünün konuşması gibiydi. "Bilemiyorsun" kelimesini çıkaramıyordu. Dedim ki: "Üstadım bu nasıl oluyor? Risale-i Nur'daki belâgat ve edebiyat sair kitaplarda nadir bulunur. Amma şu özel, şahsî konuşmanızda Türkçeyi doğru-dürüst telaffuz edemiyorsunuz." Dönerek pür-hiddet şunları söyledi: "Kardeşim, bir hakaik-ı imaniye kalbe ihtar edildiği vakit iki yüz ayat-ı Kur'aniye imdadıma kavuşmak için birbirleriyle yarış ediyorlar. Önce bana lisan-ı maderzarım (anadilim) olan Kürtçe geliyor, Arapça'ya çeviriyor ve Türkçe yazdırıyorum. Risale-i Nurlar benim malım değil, onlar arş-ı azama bağlı Kur'an-ı Hakim'in hakikatlarıdır. İlhamattır, tuluattır, sünuhattır." (Dava: 7)

Kaynak metin: "Onuncu Söz"

Onuncu Söz, haşri, yani öldükten sonra dirilmeyi, ilmî, aklî, mantikî delillerle ispatlayan, misal ve temsillerle uzak hakikatleri akla yakınlaştıran, retorik sorulariyle haşrin olmamasının imkansız olduğuna dikkat çeken, Üstad'ın bir ilkbahar mevsiminde bir bahçede,

فَانْظُرْ اِلَي آثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتَي وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Allah'ın rahmetinin eserlerine bak ki nasıl yeri ölümünden sonra diriltiyor. Şüphe yok ki O, ölüleri de diriltecektir; O her şeye kadirdir" (Rum: 50) ayetini yüzlerce kez tekrarlayarak gezerken gelen İlâhî ilhamlar eseri yazdırdığı, bu konudaki bütün şüphe ve vesveseleri susturabilecek bir risaledir.

Risale-i Nur'un her bir parçası, bütün külliyatın bir çeşit aynası olduğu için, bütün eserler hakkındaki genel düşünceleri gözler önüne sermekle "Onuncu Söz" hakkında da bir fikir sahibi olunacaktır.

"Risale-i Nur eczaları, bütün mühim hakaik-ı imaniyye ve Kur'aniyyeyi hatta en muannide karşı dahi parlak bir surette isbatı, çok kuvvetli bir işaret-i gaybiyye ve bir inayet-i İlâhiyyedir. Çünki hakaik-ı imaniyye ve Kur'aniyye içinde öyleleri var ki; en büyük bir dâhi telakki edilen İbn-i Sina, fehminde aczini itiraf etmiş, "Akıl buna yol bulamaz." demiş. Onuncu Söz Risalesi, o zatın dehasiyle yetişemediği hakaikı, avamlara da, çocuklara da bildiriyor."

"Risale-i Nur, hakiki Türkçe ile, bugünkü lisan ile, bugünkü insanlara hitap ediyor: Onların anlayışlarına muvafık bir metotla Kur'anî hakikatleri ders veriyor ki hiçbir kimse ondan istifadesiz kalmıyor. Bu hususiyet ise, Risale-i Nur'un en birinci meziyetlerinden birisidir."

"Ruhunu doyurmak için felsefeyle iştigal edip de bir türlü meşbu olmayanlar, bilakis çeşitli hastalıklarla muzdarip hale düşenler, Risale-i Nur'u okudukları vakit, ruhî, aklî ve kalbî ihtiyaçlarını onda buluyorlar. Ve doyasıya okumaya ve okudukça okumak zevki ve sermestisi içinde kalarak ebede kadar okumakta karar kılıyorlar."

"Risale-i Nur, bir çok meziyet ve hususiyetleri bulunan bir şaheserdir. Nurlarda müstesna bir tesir ve nüfuz kuvveti vardır. Üslubunda ulvî bir ahenk ve cazip bir haslet, insanı kendine cezbetmektedir. Gayet beliğ ve selistir." (Gündüzalp, 1990: 55-73-80)

"Kur'an'ın bir nevi tefsiri olan Sözler'deki hüner ve zarafet ve meziyet, kimsenin değil; belki muntazaman, güzel hakaik-ı Kur'aniyyenin mübarek kametlerine yakışacak mevzun, muntazam üslup libasları, kimsenin ihtiyar ve şuuriyle biçilmez; belki onların vücududur ki öyle ister ve bir dest-i gaybidir ki, o kamete göre keser, biçer, giydirir. Biz ise, içinde bir tercüman, bir hizmetkarız." (Mektubat: 383)

Üstadın bu sözlerine ilaveten talebelerinden Mehmet Feyzi şunları söylüyor: "Üstadımız eskiden beri fesahat sahibi olduğundan, Risale-i Nur belâgat ve edebiyatça pek yüksek bir mevkide bulunması gösterir ki: o nurlu kelimatı tercüme etmek imkansızdır." (Emirdağ Lahikası: 220)

Bununla birlikte, Üstad Hazretleri, Risalelerin tercümesi hakkında, 1947'de, Emirdağ'da yazdığı bir mektupta görüşlerini şu şekilde ifade eder:

"Aziz Sıddık Kardeşlerim,

Evvela: Müdakkik ve muhlis Re'fet'in ve sizin ecnebi lisaniyle ve bilhassa İsveç, Finlandiya'da hangi lisan daha ziyadedir? Zannımca Almanca lisanı olacak. Şimdilik Alman lisanına Nurlardan "Hüccet-i İmaniye"leri tercüme etmek, onlara göndermek ben de o fikrinize iştirak ederim. Evet Avrupa'nın mağlubiyetinden ve maddî ve manevî dünyevî tehlikelerinden ancak ve ancak teselli-i mutlakı Kur'an'da bulabilirler. Hz.İsa (as) havariyyunlarına demiş ki: "Ben gidiyorum, size teselli

edici gelsin." Yani Ahmed (asm) Kur'an ile gelsin, demesiyle gösteriyor ki; nev'i beşer hususan me'yus Avrupa'da teselli-i mutlakı, Kur'an'ın hakaik-ı imaniyesinde bulabilirler.

Saniyen: Asâ-yı Mûsa'nın birinci ve ikinci ve üçüncü ve sekizinci hücccet-i imaniyeleriyle beraber, Meyve'nin altıncı ve yedinci meseleleri şimdilik Alman ve Fransız lisaniyle, fakat sıhhatli ve dikkatli tercüme etmeye Medresetüzzehra'nın erkanları nasıl münasip görürlerse yapılsın..." (Emirdağ Lahikası: 124)

Başka bir mektubunda da şunları söyler:

"İnşa'Allah Isparta Hulûsîsi kardeşimiz Ref'et'in İstanbul'a gidip dört hüccet-i imaniye ve Meyve'nin iki meselesini ecnebi lisaniyle sıhhatli ve dikkatli tercüme ettirmeye dair çalışacağı, büyük bir fütühata anahtar olacak inşa'Allah..." (Emirdağ Lahikası: 133)

Risale-i Nur'un meziyetlerinden bahseden diğer iktibaslar da şöyle:

"Risale-i Nur bütün imanî ve İslamî hakikatleri aklen vemantıken izah ve ispat eder. Ayet-i Kerimelerin hikmetfeşan manalarını tebarüz ve tebellür ettirmiştir. Kainatı mütalaa ettirerek, tefekkür mesleğinde teali ettirir. Fikrî terekkiyatın evc-i bâlâsına çıkartır. Talebelerini ilim ve marifetle tenvir ve tezyin eder. Büyük ve derin manalar ve azim hikmetlerle doludur. İlmi iman ve irfan nurlarıyla üstün bir iman kuvvetine malik, mümtaz ve mes'ud kimseler olarak yetiştirir. Hem bu asırda insan zekâsı ve aklı tekamül etmiştir. Risale-i Nur da bu zekânın kavrayabileceği ve aklın anlayabileceği bir metotla hak ve hakikatı ders vermiş, asrımızdaki ve gelecek devirlerdeki beşerin fehmine, müsbet ilim anlayışına muvafık olarak beyan ve ifade etmiştir." (Gündüzalp, 1990: 76-77)

Risale-i Nur'daki mantık kuvveti
ve istidlal gücü harikuladedir.

"Risale-i Nur delil ve istidlal açısından harikuladedir. Meselelerin tahlil ve değerlendirmesini yaparken... her şeyin esasını özünü izah eder. Temele iner, hadiseleri menbaına bağlar. Hakikati net ve tekellüfsüz gösterir. Herhangi bir meseleyi izah ederken tasvir ve iddia ile iktifa etmez. İddiasını mantığın eline verir, dimağı bir laboratuar haline getirip, muhatabına meseleyi çok yönleriyle tahlil ettirir. Delilleri çok yönleriyle birbiriyle bağlayarak akla tesir icra eder. Fikirde müşterek noktaları, öylesine bir maharetle bir araya getirerek manaya kuvvet kazandırır ki, hakikatı muhatabın gözlerine gösterecek kadar bedihileştirir. Hakikatları öyle bir tasnif, tahlil ve mukayese ile ele alır ki, zihinlerde bir fikir silsilesi te'sis ile hayali zenginleştirir, kalbe itminan verir, fikre genişlik ve derinlik kazandırır. Hakikatın güzelliği ile delillerin mükemmelliğini, üslubun kıvamı içerisinde öylesine yoğurur ki gönüllerde tam bir itminan ve kâmil bir huzur sağlar." (Kırkıncı, 1989: 160-161)

Meselâ: "... nasıl ki; bulutsuz, gündüz ortasında, Güneş'in deniz yüzünde, bütün kabarcıklar üstünde ve karada bütün parlak şeylerde ve kar'ın bütün parçalarında cilvesi göründüğü gibi ve aksi müşahede edildiği halde, Güneş'i inkar etmek, ne derece acib bir divanelik hezeyanıdır. Çünkü: O vakit bir tek Güneş'i inkar ve kabul etmemekle, katarat sayısınca, kabarcıklar miktarınca, parçalar adedince hakiki ve bil'asale güneşcikleri kabul etmek lazım geliyor. Her zerrecikte, (ki ancak bir zerre sıkışabildiği halde) koca bir güneşin hakikatını içinde kabul etmek lazım geldiği gibi, aynen öyle de: Şu sıravarî içinde her zaman hikmetle değişen ve düzgünlük içinde her vakit

tazelenen şu muntazam kainatı görüp, Hâlık-ı Zülcelal'i evsaf-ı kemaliyle tasdik etmemek, ondan daha berbat bir dalalet divaneliğidir; bir mecnunluk hezeyanıdır." (Onuncu Söz: 62)

Risale-i Nur'da mükemmel bir ikna tarzı
yüksek bir fikir gücü vardır

"Risale-i Nur'daki ikna tarzı öylesine mükemmel ve fikir gücü öylesine yüksektir ki, zihinleri istila etmek isteyen menfi ve karanlık fikirleri, hemen eritir, kalblerdeki pasları, şüphe ve vesveseleri anında yakar. Nurları okuyanın kısa bir zamanda fikri nurlanır, alemi değişir... Risale-i Nur, sehl-i mümteni tarzında, kainat kuvvetinde bir delili bazen bir cümle içerisinde gösterir.

Meselâ, "Bir iğne ustasız olmaz" (Onuncu Söz: 51) cümlesiyle kainatta yaratılan her mevcudun bir Sani'e muhtaç olduğunu idrake çakar, fikre yerleştirir. Her mahlukun azasıyla, cevarihiyle, hüceyratiyle, zerratiyle, evsafiyle, ahvaliyle, hasılı binlerce dillerle Sani'-i Alem'in varlığına, birliğine şahid olduğunu akla gösterir. "Bir köy muhtarsız olmaz" (Onuncu Söz: 51) ifadesiyle de şu muhteşem kainatın bir müdebbiri, bir hâkimi olduğunu akla havale eder." (Kırkıncı, 1989: 162).

Risale-i Nur'da harika bir
tedai ve tezat sanatı vardır

"Risale-i Nur, tedai (çağrışım) yönü ile de bir harikadır. Bir taraftan mütecanis hakikatlar ve deliller birbirine kuvvet verip, biri diğerini takviye ederken, diğer taraftan bahsettiği fikrin zıddını da hayale getirir. Birbiriyle tezat teşkil eden fikirleri tahayyül, tasavvur ve taakkul dairelerinde tahlil ettirir. Neticede matlub olan fikir süzülüp ortaya çıkar." (Kırkıncı, 1989: 163)

Meselâ: "... hüsün ve cemal; görmek ve görünmek ister. Görmek ve görünmek ise, müştak seyirci, mütehayyir istihsan edicilerin vücudunu ister. Hüsün ve cemal ebedî, sermedî olduğundan müştakların devam-ı vücutlarını ister. Çünki, daimi bir cemal ise; zail bir müştaka razı olamaz. Zira, dönmemek üzere zevale mahkum olan bir seyirci, zevalin tasavvuriyle muhabbeti adavete döner. Hayreti istihfafa, hürmeti tahkire meyleder. Çünki, hodgam insan, bilmediği şeye düşman olduğu gibi, yetişmediği şeye de zıttır. Halbuki, nihayetsiz bir muhabbet, hadsiz bir şevk ve istihsan ile mukabeleye layık olan bir cemale karşı zımnen bir adavet ve kin ile mukabele eder. İşte kafir, Allah'ın düşmanı olduğunun sırrı bundan anlaşılıyor." (Onuncu Söz: 71)

Risale-i Nur'da mevzuya göre
değişik üslûplar kullanılmıştır

"Risale-i Nur, âli ve çok yüksek hakikatların izahı olduğundan, Bediüzzaman Hazretleri, ulviyetine binaen, makam iktizası olarak eserlerinde, haşmet, kuvvet ve heybeti tazammun eden üslub-u âliyeyi ihtiyar eder. Bununla beraber konunun hususiyetine mutabık olarak, yer yer üslub-u müzeyyene ve üslub-u mücerredi de ihmal etmez. Hangi üslubu kullanırsa kullansın ifadelerinde itidali muhafaza eder. Makamın istidat ve kabiliyeti nisbetinde, teşbih ve temsile yer verir. Hisse canlılık, hayale renklilik kazandırırken, hakikatı merkezinden oynatmaz. Manasının tabiatı ve makamın istidatına uygun olarak lafza zinet verir... Bazen makamın icabı olarak, bakarsınız ki, kelâmda israf ve tekellüften şiddetle kaçınarak, sade ve fıtrî bir üslubu ihtiyar eder." (Kırkıncı, 1989: 170)

Meselâ: "... görünüyor ki; şu alemde tasarruf eden Zat, nihayetsiz bir hikmetle iş görüyor. Ona bürhan mı istersin? Her şeyde maslahat ve faidelere riayet etmesidir. Görmüyor musun ki insanda bütün aza, kemikler ve damarlar, hatta bedenin hüceyratında, her yerinde, her cüz'inde faydalar ve hikmetlerin gözetilmesi, hatta bazı azası, bir ağacın ne kadar meyveleri varsa, o derece o uzva hikmetler ve faydalar takması gösteriyor ki: Nihayetsiz bir hikmet eliyle iş görüyor. Hem her şeyin sanatında nihayet derecede intizam bulunması gösterir ki: Nihayetsiz bir hikmetle iş görüyor." (Onuncu Söz: 68)

Üslub-u müzeyyeneye misal: "... bahar mevsiminde cennet hurileri tarzında bütün ağaçları sündüs-misal libaslar ile giydirip çiçek ve meyvelerin murassatiyle süslendirip hizmetkar ederek onların latif elleri olan dallariyle, çeşit çeşit en tatlı, en murassa meyveleri bize takdim etmek; hem, zehirli bir sineğin eliyle şifalı, en tatlı balı bize yedirmek; hem en güzel ve yumuşak bir libası elsiz bir böceğin eliyle bize giydirmek; hem rahmetin büyük bir hazinesini küçük bir çekirdek içinde bizim için saklamak ne kadar cemil bir kerem, ne kadar latif bir rahmet eseri olduğu bedaheten anlaşılır." (Onuncu Söz: 66)

"Bediüzzaman Hazretleri Risale-i Nur'da bazen latif bir üslubu ihtiyar eder. Kelâmın selaset ve rakikliği, letafet ve ahengi, bad-ı sabanın esişinden daha latiftir. Bu üslubun gönüllerde meydana getirdiği tesir ve sürur; bir nehrin akış ve temaşasından daha tatlıdır. O üslup, Cennet çiçeklerinin üzerinden esip gelen bir nesim gibi, ruhlara taze bir hayat bahşetmektedir. Aşağıdaki ifadeler, bunun canlı bir timsalidir:" (Kırkıncı, 1989: 173)

"Öyle bir Rahman, böyle bir alemde, öyle has ibadına, öyle ikramlar edecek... ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne kalb-i beşere hutur etmiştir. Amenna.." (Onuncu Söz: 80)

"Risale-i Nurlar'ın ifadesinde bazen öylesine bir heybet vebeyanında öylesine bir haşmet ve celal tezahür eder ki, bir taraftan kalplere çöken kat kat yeis ve zulümat perdelerini parçalarken, diğer taraftan, hüşyar kalpleri cuş-u huruşa getirir." (Kırkıncı, 1989: 173)

Meselâ: "Haşir meselesi öyle rasih bir hakikattır ki, Küre-i Arzı yerinden kaldıracak, kırıp atacak bir kuvvet o hakikatı sarsamaz. Zira o hakikatı Cenab-ı Hakk bütün Esma ve Sıfatının iktizası ile tesbit ediyor ve Resul-i Ekrem'i bütün mucizat ve berahiniyle tasdik ediyor ve Kur'an-ı Hakim bütün hakaik ve ayatiyle onu isbat ediyor ve şu kainat bütün ayat-ı tekviniyye ve şuunat-ı hakimanesi ile şehadet ediyor. Acaba hiç mümkün müdür ki; haşir meselesinde Vâcibü'l-Vücûd ile bütün mevcudat (kâfirler müstesna olarak) ittifak etmiş olsun kıl kadar kuvveti olmayan şüpheler, şeytanî vesveseleler o dağ gibi hakikat-ı rasiha-i âliyeyi sarssın, yerinden kaldırsın. Hâşâ ve kellâ!..." (Onuncu Söz: 92-93)

"Pek çok edipler, ifadeleri seyyal ve zihinleri seriü'l- intikal olmadığından yeknesak bir üslubun kıskacında kıvranır dururlar. Halbuki Bediüzzaman, üslubunda en hâkim unsur olan mantığı kaybetmemek şartıyla mütenevvi üslup kullanır. Hatta konuya hissî bir akış, ince bir ruh, kalbî bir bakış hakim olsa bile yine hislerin kontrolu müteselsilen akıl ve mantığın elindedir.

Bediüzzaman Hazretleri hakikatın, ruh ve kalbin üzerindeki mugaddi tesirlerini göz önüne alarak, eserlerinde kalbî

daireden tut, ta hayat-ı içtimaiyyenin en geniş dairelerine kadar taalluk eden mesaili dile getirir. Ele aldığı hakikatlar, lâfız ve saf şuurlara damlar ve bir iksir-i manevî halinde hisleri sararak, ruhları galeyana getirir." (Kırkıncı, 1989: 176).

"Risale-i Nur, okuyucusunun ruhuna, kimi sevmesi lazımgeldiğini, yani hakikî mahbub, hakiki matlub, hakiki maksud, hakiki mabudun kim olduğunu ders verir. Davayı öğretir, sevdayı öğretir. İnsanın hakikî meşgale ve maksadını talim ettirir. İnsandaki kemâlatın, ancak irfanında, idrakinde, vicdanında, ibadetinde tecelli edeceğini beyan eder. Nazar-ı iştiyakları hakikata celbedip ruhları cezbeder. Kalblerin temayülünü Hakk'a çevirir. Allah'a dost kılar." (Kırkıncı, 1989: 169)

Kaynak metin okuru

Şimdi de kaynak metin okurunun eser hakkındaki düşüncelerinden bahsedelim. Üstadın yirmi altı yaşında vefat eden yeğeni Abdurrahman'ın, vefatından iki ay önce yazdığı bir mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

"Ellerinizi öperim, dualarınızı dilemekteyim. Sıhhat haberinizi, irşad edici olan "Onuncu Söz" Risalenizle beraber Tahsin Efendi vasıtasıyla aldım, çok teşekkür ederim... Himaye ve himmetiniz sayesinde din ve âhiretime dokunacak ef'al ve harekattan kendimi muhafaza ettim ve etmekte berdevamım. Gerçi dünyanın değersiz çok musibetini gördüm ve çektim ve birçok da lezaiz ve safasını gördüm geçirdim. hiçbir vakit ve hiçbir zaman unutmadım ki: Bunların hepsi heba olduğu ve dünyanın Allah için olmayan lezaiz ve safası neticesi zillet ve şedit azab olduğu ve dünyada Allah için ve Allah'ın emir buyurduğu yollarda çekilen ve çekilmekte

olan mezahim neticesi sonu lezzet ve mükafat olduğunu bildiğimden ve iman ettiğimden, fena şeylerin irtikabından kendimi muhafaza edebildim." (Barla Lahikası: 23-24)

Üstad Hazretleri onun bu mektubu hakkında şunları yazmıştır: "Onuncu Söz onun hakkında bir mürşid-i hakiki hükmüne geçmiştir... Benden sekiz sene evvel ayrılmış, Onuncu Söz eline geçmiş, mektubunun başında söylediği gibi çok azim istifade edip sekiz sene zarfında aldığı kirleri onunla silmiştir. Hatta tayyedilmiş, mektubun diğer bir parçasında Onuncu Söz'ün şevkinden demiş: Yazdığın Sözler'in hepsini bana gönder, kendi hattımla her birisinden otuzar nüsha yazar ve yazdırırım. Tâ intişar edip kaybolmasın." (Barla Lahikası: 25)

Üstad'ın talebelerinden Sabri Bey'in bir mektubu da şöyle: "Bekledim tâ ki: Onuncu Söz neşredilmiş, işbu kıymeti mükevvenata fâik olan mübarek nurlu eserden bir nüshacık ihsan buyuruldu. Hemen aldığım dakikada, zîruhdan hâli ve zümrüd-misal yeşillenmiş nebatat arasında bir ağacın altına gittim. Lâkin mevsim itibariyle haliçe-i zemin gayet revnekdar ve enva-i türlü çiçeklerle müzeyyen ve muhteşem ise de ânifü'l-beyan eser, âlem-i bekanın sened-i hakiki ve kat'isi ve en kavî ve gayet rasin ve son derece güzel naklî ve aklî ve mantıkî ve tarifi imkansız bir delail ve berahin ile müsbet ve hatta haşir hakkında ayağı kayarak mühlik uçurumlara giden ve en fena bataklıklara düşen, hüsran ve dalalette boğulan pek çok kimseleri dakik ve amik işarat ve hakaikı ile ihya ettiğini ve edeceğini ala-kadri'l-istita'a öğrendim. Her ne kadar o kıymettar eserin derecat-ı refia ve mühimmesini hatta en kısa bir cümlesini bile hakkıyla anlayabilmek ve o hususta söz sarfedebilmek bidaamın fersah fer-

sah fevkinde ise de menba-ı hakikisi bulunan Furkan-ı Mübin'den tam bir feyz alan ve emsali görülmemis bir şaheser olduğunu anladım." (Barla Lahikası: 39)

Onuncu Söz'ün Osmanlıca nüshasında "elif" harflerinin, vicdanı olan herkesin "tesadüf" diyemeyeceği bir şekilde alt alta gelmesi, yani tevafukunu Cenab-ı Hakk'ın bir inayeti olarak gören Üstad, kendisine niçin bu cüzî yardım üzerinde durduğu sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

"Bu Onuncu Söz'deki cüz'i inayete ziyade ehemmiyet verdiğimin üç hikmeti var:

Birincisi: Onuncu Söz'ün kıymeti tamamıyla takdir edilmemiş. Ben kendi kendime hususi belki elli defa mütalaa etmişim ve her defasında bir zevk almışım ve okumaya ihtiyaç hissetmişim. Böyle bir Risale'yi bazıları bir defa okuyup, sâir ilmî risaleler gibi yeter der, bırakır. Halbuki bu Risale ulum-u imaniyedendir. Her gün ekmeğe muhtaç olduğumuz gibi, o nev'i ilme her vakit ihtiyaç var. Bu risaleye nazar-ı dikkati ehemmiyetle celbetmeyi ruhum arzu ediyordu. Lakin elimden bir şey gelmezdi. Cenab-ı Hak merhametinden bir işaret verdi. O işaret ne kadar gizli ise, benim o ciddî arzuma mutabık geldiğinden çok ehemmiyetli görünüyor.

İkincisi: Bilirsiniz uzak yerlerden, bazı beş günlük yoldan bir zat bizi görmek ve uhrevî bir istifade etmek için gelir. Halbuki vaziyetim birkaç saatten fazla onunla görüşmeyi müsaade etmiyor. Halbuki, o misafire Risaleler'in kıymetini göstermek, onu onlardan istifadeye sevk etmek, hem muhtaç olduğu kuvvet-i imana ve kuvve-i maneviyeye yardım etmek için birkaç gün lazım. Çünki, Risaleler'deki kuvvetli bürhanlara herkes yetişemiyor, tamamıyla kavrayamıyor. Ruhum çok arzu edi-

yordu ki: Kısa, hafif bir vesile elime geçip biçare misafirlerin zahmeti beyhude gitmesin. Fakat, kerametim yok, elimden bir şey gelmez. Yalnız misafirlerin niyet ve ihlaslarına itimat edip onların mükafatını Rahmet-i İlâhiyeye havale ediyorum. İşte Cenab-ı Hak evvel İşârâtü'l-İ'caz'da, sonra Onuncu Söz'de çabuk kanaat verecek ve Risaleler'e itimat ettirecek bir eser-i inayet ihsan etti. Hakikaten benim için çok kolay oldu. Ben de çok rahat ettim ve çok zatların az bir zamanda kuvve-i maneviye ve Kur'an-ı Hakim'in hakkaniyetine göz ile görünecek emareler gösteriyordum. Hatta çok muannidlerin inadı kırıldı. Çok dinsizler de onunla imana geldiler. Fakat İşârâtü'l-İ'caz'daki izahı biri, iki üç saat bilmiyordu. Ben de yoruluyordum. Cenab-ı Hak kemal-i rahmetinden daha kolay, İşârâtü'l-İ'caz'ın iki saatte verdiği faideyi Onuncu Söz iki üç dakikada aynı faideyi verdi...

Üçüncüsü: ... o latif ve hafif ve mahbub ve cazibedar tevafukattaki inayet bir anahtar hükmüne geçip Kur'an'ın bir hazine-i esrarına bir nevi rehber olduğu için ziyade ehemmiyet verdim. Yoksa hizmetimize terettüp eden ve yardım eden inayet-i Rabbaniye o kadar çoktur ki, eğer saysam binden geçer. Şu Onuncu Söz'ün hurufatındaki sır hiç kimsenin sun' ve ihtiyariyle olmadığını herkes tasdik ettiği için daha ehemmiyetli göründü." (Barla Lahikası: 180-181)

"Onuncu Söz, Kur'an'ın bir sülüsünü inkar etmek niyetiyle haşr-i cismaniyi resmen millet içinde inkar etmek fikrinde bulunan zındıkları susturmakla harika bir şule-yi İ'caz-ı Kur'aniyi gösterdiği gibi, daha müteaddid emareler ile manevi İ'caz-ı Kur'an hesabına fevkalade bir mahiyeti bulunduğunu icmalen bahsetmiştik." (Barla Lahikası: 183)

Tercüman: Hamid Algar

Onuncu Söz hakkında kaynak metin okurlarının ve kendisi de yazdırılan bu eserin bir okuru olan müellifin mülahazalarını verdikten sonra şimdi de eserin tercümanı Prof. Dr. Hamid Algar'dan bahsedelim. 1940 yılında İngiltere'de doğan Hamid Algar, Cambridge Üniversitesi'nde Arap, Fars ve İslam Kültürü eğitimi aldı. 1965 yılında California Üniversitesi'nde Yakın Doğu Araştırmaları Kürsüsü'nde profesör olarak çalışmaya başladı. Aynı üniversitede "İran Dili ve Edebiyatı" ile "İslamî Araştırmalar" konularında ders verdi. Halen Malezya'daki İslam Üniversitesi'nde görev yapmaktadır.

Hedef metin: Resurrection and the Her eafter

Hedef metin okunduğu zaman, tercümanın yazara olabildiğince sadık kalmaya çalıştığı görülmektedir. İletişimi aksatacak bir durum ortaya çıkmadıkça ifadeler bire bir karşılıkları verilerek çevrilmiştir.

Hedef metnin tamamı ele alındığında, bazı noktaların yeniden gözden geçirilmesinin faydalı olacağı görülmektedir:

1.Tekrir

Bir metinde imtizacı (cohesion) temin eden "tekrir", yani kelimelerin tekrar edilmesi unsuru şu misallerde değişiklik arzetmektedir.

a. "Padişah"; "king" (s. 8), "monarch" (s. 15).
b. "Mahkeme-i Kübra"; "Supreme Tribunal" (s.12), "Supreme Court" (s. 20).
c. "İcma"; "unanimity of consensus" (s. 22), "learned consensus" (s. 90).

ç. “... bürhan mı istersin?”; “Do you require a proof” (s. 49), “Do you wish for a proof” (s. 50).

d. “Çünki zeval-i elem, lezzet olduğu gibi, zeval-i lezzet dahi elemdir.” (Sözler: 53); “For just as the cessation of pain is pleasurable, so too is the cessation of pleasure painful!” (s. 13)
“Çünki: Zeval-i elem, lezzet olduğu gibi, zeval-i lezzet dahi elemdir.” (Sözler: 69); “For just as the cessation of pain is a form of pleasure, so too the cessation of pleasure is a form of pain.” (ss. 52-53).

e. “ala-yı illiyin”; “highest of the high” (s. 58), “apex” (s. 60).

f. كُنْ فَيَكُونُ Be, and behold, it is” (s. 87) ”Be, and it is” (s. 164).

2. Ayetler ve hadisler

Ayetler ve Hadisler, kaynak metinde Arapça asıllarıyla yazılmıştır. Hedef metinde ise tercümeleri verilmiştir. Bu, metnin kudsî havasını bozsa da iletişim yönünden bir mecburiyet olarak gözükmektedir.

3. Kültürel faklılıklar

Kültürel farklılıklar yüzünden, Popoviç’in ifadesiyle “deyiş kaydırmaları”nı, yani tabirlerin hedef dildeki en yakın karşılıklarını kullanmak, yine bir mecburiyet olarak gözükmektedir:

a. “Bir köy muhtarsız olmaz” cümlesindeki “muhtar” kelimesine bizler âşina olduğumuz halde İngilizce karşılığı olan “headman” kelimesi (s. 9), genellikle medenî olmayan kavimlerin köy başkanlarını ifade ettiği için bir İngiliz okurunun zihnindeki semantik

alan veya zihnî imaj, bizimkinden az da olsa farklı olmaktadır.

b. "... korkak tavuk, yavrusunu himaye için ite, aslana saldırması" ifadesindeki "tavuk" kelimesi ise, "rabbit" (tavşan) olarak çevrilmiş, "it" kelimesi de çevrilmeden sadece arslan anlamındaki "lion" (s. 45) kullanılmıştır.

c. "Bu haremim, ebedî bir alemde, ebedî bir hayatta, daimî bir refika-i hayatımdır" (Sözler: 97) cümlesindeki "haremim" kelimesi, "wife of mine" (s. 126) şeklinde çevrilmiştir. "Harem"i, "wife" dışında bir kelimeyle karşılamak ise gerçekten çok güçtür, zira İngiliz kültüründe "harem" mefhumu mevcut değildir.

4. "Allah" ism-i celilinin, yine "Allah" şeklinde, sadece "ilah" kelimesinin "god" şeklinde çevrilmesi, belki daha uygun olabilir.

Hedef dil okuru

Resurrection and the Her eafter'ı okuyan Pakistanlı bir kardeşimizin düşünceleri şöyle:

"Mevzu çok girift olmasına rağmen müellif ve mütercim, mükemmel birer eser ortaya koymuşlar. Bu kitabın okunabilirliği ve insanı sıkmaması konularında ortaya çıkan meseleler, zannederim, tercümenin Osmanlıca'dan İngilizce'ye yapılmasından kaynaklanıyor. Bir bütün olarak kitabın okunup anlaşılması oldukça güç. Müellif, okurun anlatılanları daha rahat idrak edebilmesi için birçok teşbih ve temsil kullanmış. Fakat, maalesef, temsilin çok uzun olması yüzünden mesaj kaybolabiliyor. [Kaynak metinde böyle bir meselenin çıkmadığını hatırlatırız. Temsil uzun olsa da, burada olduğu gibi uygun bir

şekilde verilirse, idrakin azami derecede artacağını dilbilimciler de kabul etmektedir]. Kullanılan kelimeler oldukça eski. Bir İngiliz avamın bu kelimeleri bildiğini zannetmiyorum. Kitabı okudukça ifadelerin açıldığı, daha rahat anlaşıldığı da bir gerçek. Kitabın bazı parçaları (ss. 58-60-111-114) çok etkileyici olduğu halde genel olarak kitabın zor okunduğu gözükmektedir. Eğer Müslüman olmayan birisi bu kitabı okumaya kalkışırsa, kendisini aşağılayıcı tabirlerle karşılaştığı ve literatüre çok yabancı olduğu için birkaç sayfa sonra kitabı bırakacak, daha güncel bir terminolojiyle yazılmış bir eser okumak isteyecektir. Müslüman bir İngiliz bile, eğer bu konuda bilgi sahibi olmak için çok ısrarlı değilse, belki de aynı şeyi yapacaktır." (Bir karşılaştırma yapabilmek için birkaç yabancının daha görüşlerinin alınması gerektiğini hatırlatırız).

"Kaynak metin yazarı", "kaynak metin", "kaynak metin okuru", "tercüman", "hedef metin" ve "hedef dil okuru" hakkında verdiğimiz bu bilgiler ışığında ulaşabileceğimiz neticeler şunlardır:

1. Her şeye rağmen Onuncu Söz'ün İngilizce tercümesi, özellikle anlam ve üslup açısından "eşdeğer" bir tercüme olarak kabul edilebilir.

2. İncil'in, akademik araştırma yapan bilim adamları, "din adamları" ve avam gibi farklı okur kesimlerine hitap eden çevirileri vardır. Tıpkı bunun gibi, Risale-i Nur'un da, farklı hedef dilleri ve farklı hedef kültürleri içinde yer alan farklı hedef okurlara, ayrı ayrı hitap edebilen versiyonlarının olması elzemdir.

3. Bu işi yapmak için de, hedef kültür ve dili yaşayarak öğrenmiş, Arapça ve Farsça'ya vâkıf mütercimlerle, dinî mefhumlara hâkim yabancı editörlere ihtiyaç vardır.

Metindilbilim

"Bizim İngilizce cümlelerimiz bir anlam külçesinin arka arkaya düştüğü harçsız taş duvarlara benziyor. Türklerin fikirleri birbirine çimento ile bağlanan tuğlalar gibi yerleştiriliyor."

(Lewis, 1967: xx).

Bir metni metin yapan özellikler nelerdir? Yaklaşık yirmi senelik bir geçmişe sahip olan ve "modern belâgat" veya "kompozisyon ilmi" diyebileceğimiz metindilbilim, bu soruya cevap vermek için çalışan ve çok hızlı gelişen bir dilbilim dalıdır.

Kur'an-ı Kerim'in sürekli olarak, sözdeki heybet, güzellik ve duruluk olan "cezalet" ve "belâgatı" öne sürmesiyle, ilimlerin en parlağı olan belâgat ve cezaletin, sözlü ve yazılı her çeşidiyle, yaşadığımız bu devirde en gözde bir saha olacağına, hatta insanların kendi fikirlerini birbirine kabul ettirmek ve hükümlerini birbirine icra ettirmek için en keskin silahını beyandaki cezaletten ve en karşı konulmaz kuvvetini de üsluptaki belâgattan alacağına işaret ettiğini söyleyen Bediüzzaman Hazretleri'nin bahsettiği temel sahanın METİNDİLBİLİM olduğu artık açıktır. Bu yüzden, bu sahada yapacağımız her çalışma, sadece tebliğ ve irşad vazifesi için fay-

dalı olmakla kalmayacak, aynı zamanda Kur'an-ı Mu'cizi'l-Beyan'ın tefsirinde ve bilhassa batılılara takdiminde bizlere yepyeni ufuklar açacaktır.

Metindilbilim, insanlar arasında iletişimi temin eden bir metnin yedi tane standart taşıması gerektiğini iddia eder: (Beaugrande ve Dressler, 1981: 11)

1. İmtizaç (cohesion)
2. İnsicam (tutarlılık) (coher ence)
3. Niyet (intentionality)
4. Kabuledilebilirlik (acceptibility)
5. Orijinallik (informativity)
6. Makama mutabık olma (situationality)
7. Tedai (intertextuality)

Metinler aracılığıyla kurulan bir iletişimi düzenleyen üç prensip de şöyledir:

1. Selaset (efficiency)
2. Müessiriyet (effectiveness)
3. Uygunluk (appropriateness)

Şimdi bu standart ve prensipleri sırasıyla inceleyelim:

1. İmtizaç

İmtizaç, duyduğumuz veya gördüğümüz kelimelerin, bir silsile dahilinde, birbirleriyle nasıl bağlandıkları hakkındadır. Bir metinde imtizacı sağlayan unsurlar şunlardır:

a. Atıf (reference)

"... insan evvela nefsini sever. Sonra akaribini, sonra milletini, sonra zîhayat mahlukları, sonra kainatı, dünyayı sever. Bu dairelerin her birisine karşı alâkadardır. Onların lezzetleriyle mütelezziz ve elemleriyle müteellim olabilir." (Sözler: 358)

"Bu dairelerin her biri" ve "onları" tabirleri; "nefs", "akarib", "millet", "zîhayat mahluklar", "kainat" ve "dünya"ya atıfta bulunarak imtizacı sağlamaktadır.

Misalden de anlaşılacağı gibi "atıf", betonarme binalardaki demir gibi, bir metni ayakta tutan, ona istikrar veren önemli bir imtizaç unsurudur.

Yukarıda bahsettiğimiz atıflar, "anafora" denilen, geriye doğru yapılan atıflardır. Bir de "katafora" denilen, ileriye doğru yapılan atıflar vardır ki okuru sürükleyici bir özelliğe sahiptir. İmtizaçta geçici bir problem doğurduğu için okuru çözümü bulmaya zorlar, onu muhtevayı kullanmaya icbar eder. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 61)

Meselâ: "Madem Cenab-ı Hakk sizleri, fikrime ihsan ettiği manalara hissedar etmiştir; elbette hissiyatıma da hissedar olmak hakkınızdır. Sizleri ziyade müteessir etmemek için, gurbetimdeki firkatimin ziyade elim kısmını tayyedip bir kısmını sizlere hikâye edeceğim. Şöyle ki: Şu iki-üç aydır pek yalnız kaldım. Bazan onbeş-yirmi günde bir defa misafir yanımda bulunur. Sair vakitlerde yalnızım. Hem yirmi güne yakındır, dağcılar yakınımda yok, dağıldılar... İşte gece vakti, şu garibane dağlarda; sessiz, sedasız, yalnız, ağaçların hazinane hemhemeleri içinde, kendimi birbiri içinde beş muhtelif renkli gurbetlerde gördüm." (Mektubat: 24)

Burada, "şöyle ki" tabiri, kendinden sonra gelenlere atıfta bulunarak bir merak uyandırmaktadır.

b. Tekrir (recurrence)

Şimdi şu iktibasdaki tekrarlara dikkat edin:

"İhtiyarlık sırriyle, hemen ekseriyet-i mutlaka ile, akran

ve ahbabım ve akaribimden yalnız ve garip kaldım. Onlar beni bırakıp alem-i berzaha gittiklerinden neş'et eden hazin bir gurbeti hissettim. İşte şu gurbet içinde ayrı diğer bir daire-i gurbet açıldı. O da geçen bahar gibi alâkadar olduğum ekser mevcudat beni bırakıp gittiklerinden hasıl olan firkatli bir gurbeti hissettim ve şu gurbet içinde bir daire-i gurbet daha açıldı ki, vatanımdan ve akaribimden ayrı düşüp yalnız kaldığımdan tevellüd eden firkatli bir gurbeti hissettim ve şu gurbet içinde, gecenin ve dağların garibane vaziyeti bana rikkatli bir gurbeti daha hissettirdi ve (*) şu gurbetten dahi şu fani misafirhaneden ebedü'l-âbâd tarafına harekete amade olan ruhumu fevkalade bir gurbette gördüm. Birden Fesübhan Allah dedim; bu gurbetlere ve karanlıklara nasıl dayanılır düşündüm. Kalbim feryat ile dedi:

Ya Rab! Garîbem, bîkesem, zahîfem, nâtü vânem, alîlem, âcizem, ihtiyârem.

Bî-ihtiyarem, el'aman-gûyem, afv-cûyem, mededhâhem, zidergâhet İlâhî !

Birden nur-u iman, feyz-i Kur'an, lütf-u Rahman imdadıma yetiştiler. O beş karanlıklı gurbetleri, beş muranî ünsiyet dairelerine çevirdiler." (Mektubat: 24-25)

Adeta her bir "gurbet" kelimesi, bir kazık gibi çakılmış, aradaki kelime ipleri bu kazıklara çekilmiş. Makam, fasıl ve mebhas kaldırdığı için tekrarı usanç vermiyor.

c. İştikak (partial recurrence)

Bir kelimenin, isim, sıfat veya tekil, çoğul gibi hallerini kullanarak metinde imtizacı temin etmekle ilgilidir.

Meselâ: "... gül ve çiçeklerin yüzlerini güzelleştiren zat, nasıl o güzel yüzlere arılardan, bülbüllerden istihsan aşıkları

icad etmesin? Ve güzellerin güzel yüzlerinde güzelliği yaratan, elbette o güzelliğe müştakları da yaratır." (Mesnevî-i Nuriye: 185)

Farklı kelime sınıflarından olan "güzel", "güzeller", "güzellik" ve "güzelleştirmek" kelimelerinin güzellerden güzel tekrarını taklit etmek bile güzel.

İştikak da tıpkı tekrir gibi, birer zincir halkasına benzeyen belirli kelimelerin tekrarıyla metne bir sağlamlık, bir rasanet veren güçlü bir imtizaç unsurudur.

ç. Paralellik (parallelism)

Belirli bir hususu vurgulayan, birbirine paralel tekrarlar kullanarak metinde imtizaç sağlamak da mümkündür.

Meselâ: "Vaizler kürsülerde, hatipler minberlerde, konferansçılar geniş halk kitleleri karşısında bu millet gibi düşünmeli, bu millet gibi heyecanlanmalı, bu millet gibi konuşmalı, bu millet gibi sevinmeli ve bu millet gibi tasalanmalıdır." (Şahin, 1990c: 18)

"Düşünmek", "heyecanlanmak", "konuşmak", "sevinmek" ve "tasalanmak" fiillerinden önce getirilen "bu millet gibi" tabiri, ifadede bir paralellik temin ederek hem istenilen vurguyu gerçekleştirmekte, hem de metinde bir imtizaç meydana getirmektedir.

d. İzah (paraphrase)

"Uzaklık sebebiyle veyahut gözünün kabiliyetsizliği veya onların gizlenmekliği ile sana görünmemeleri, onların olmamalarına hiçbir vakit delil olamaz... Adem-i ru'yet, adem-i vücuda delalet etmez. Görünmemek, olmamaya hüccet olamaz." (Sözler: 508)

Bu üç cümle birbirini izah ederek imtizacı sağlamaktadır. Müteradif kelimeler ve benzer ifadelerle yapılan izah, diğer unsurlar gibi metnin idrakini kolaylaştıran, akıcılığı temin eden, vurguyu gerçekleştiren bir imtizaç unsurudur.

e. İkame (substitution)

Belirli bir tabirin yerine başka bir tabiri kullanmak demektir. Meselâ: "... bir gözsüz akrep ve ayaksız bir yılan gibi haşerata mağlup olan insana, bir küçük kurttan ipeği giydiren ve zehirli bir böcekten balı yediren; onun iktidarı değil, belki onun zafının semeresi olan teshir-i Rabbani ve İkram-ı Rahmani'dir. Ey insan! Madem hakikat böyledir; gururu ve enaniyeti bırak. Uluhiyyetin dergahında acz ve zafını, istimdat lisaniyle; fakr ve hacatını, tazarru ve dua lisaniyle ilan et ve abd olduğunu göster." (Sözler: 328)

"Böyle" kelimesi, kendinden önceki cümlelere atıfta bulunarak onların hepsinin yerine kullanılıyor.

f. Hazf (ellipsis)

Bazı ifadelerin tayyedilmesiyle yapılan bağlantılardır.

Meselâ: "Fütüvvet derken; tepeden tırnağa, alabildiğine genç, dinç, gözüpek ve inançla gerilmiş yiğitleri hatırlarız: Aliler, Hamzalar, Alparslanlar, Fatihler ve Ulubatlı Hasanlar gibi yiğitleri..." (Şahin, 1990c: 47)

"Ulubatlı Hasan gibi yiğitleri" ifadesinden sonra gelebilecek olan "hatırlarız" fiili hazf edilmiştir. Hazf, bir bakıma, "sıfır değiştirim"dir. (Halliday ve Hasan, 1976: 317) Yani, bu kez "hatırlarız" fiilinin yerini bir boşluk almakta, ama yine de zihinde yaptığı bir atıfla imtizacı sağlamaktadır. Zaten hazfın

gayesinden biri de okurun düşünce sürecini etkilemeyecek şekilde bir kısım tabirleri akla havale ederek okurda bir merak uyandırıp onu arayışa sevk etmektir.

g. Zaman ve hal (tense and aspect)

"Zaman", fiilin gösterdiği hareketin hangi zamanda yapıldığını veya olduğunu ifade eden gramer kategorisidir. (Ergin, 1985: 133-134)

"Hal", ismin kendi dışında kalan kelimelerle münasebetini ifade eden gramer kategorisidir (Ergin, 1985: 129).

Şimdi vereceğimiz misal, bir imtizaç unsuru olan "zaman"la ilgili:

"Bak! Bayırlar, rengarenk güzellikleriyle milletimin taliine tebessüm ediyor, bağ ve bağçeler etrafa saldıkları diriltici rayihâlârla gönülleri coşturuyor ve ruhlara bahar muştuları sunuyor. Ve artık, aylar güneşler bir başka türlü doğuyor, bir başka türlü batıyor." (Şahin, 1990c: 79)

"Tebessüm ediyor", "coşturuyor", "sunuyor", "doğuyor", "batıyor" kelimeleri aynı "zaman"da kullanıldıkları için metinde bir bağlantılık teşkil etmektedir.

Bu misal de "hal" ile ilgili:

"Soluklarında 'Hak', düşünceleri hakikat, dillerinde ölümsüzlük muştusu, önlerinde sonsuz saadet... Dünyayı mamur etmeyi azmetmişlerdir, ama hayattan kâm almayı akıllarının köşesinden bile geçirmezler." (Şahin, 1990c: 87-88)

"Soluklarında", "dillerinde" ve "önlerinde" kelimeleri, lokatif hal ekiyle kullanıldıkları için bir irtibat ve imtizaç temin etmektedir.

ğ. Bağlama edatları (junctions)

"Bunlar kelimeden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran edatlardır." (Ergin, 1985: 352) (ve, ya, fakat, çünkü, ki, dolayı... gibi).

Bağlama edatlarına bir misal:

"Hayatın lezzetini ve zevkini isterseniz, hayatınızı iman ile hayatlandırınız ve feraizle zinetlendiriniz ve günahlardan kaçınmakla muhafaza ediniz." (Sözler: 146)

Yalnız bir metinde mana açıksa, bağlama edatlarına ihtiyaç yoktur. Okurun idrakini geciktirebilir. (Brooks ve Warren, 1949: 19)

Buraya kadar bahsettiğimiz irtibat unsurlarının dışında, konuşma dilinde "vurgu"nun da önemli bir unsur olduğu unutulmamalıdır.

2. İnsicam

İmtizaç, bir metnin sathî yapısında yer alan kelime ve cümle gibi unsurlar arasındaki bağlantıya aittir. İnsicam ise, metnin derin yapısında yer alan "kavramlar" arasındaki irtibattır.

İnsicam, sadece metinle sınırlı bir özellik değildir. Okurların idrak süreçlerinin bir neticesidir. Bir arada anlatılan hadise ve durumlar, insicamla alâkalı unsurları aktif hale getirebilir.

Meselâ:

Kral hazine dairesinde paraları sayıyordu.
Kraliçe oturma odasında ekmekle bal yiyiyordu.
Hizmetçi bahçede çamaşırları asıyordu.

Bu üç cümlenin bir araya gelerek bir metin oluşturmasıyla bizler, bu üç ayrı hadisenin aynı yerde (sarayda) ve aynı zamanda geçtiğini kabul ediyoruz. Hatta kralın cimri, kraliçenin obur ve hizmetçinin de çalışkan olduğunu, gizli bir akıl yürütme ve sezgiyle tahmin ediyoruz. Demek metinleri insicamlı görme eğilimi, fıtrî bir temayül.

Bir metin, belirli bir mana taşır, çünkü metinde yer alan ifadelerin zihnimizde canlandırdığı BİLGİLER'de bir "anlam sürekliliği" vardır. (Hörmann, 1976) Anlamsız bir metin, okurun böyle bir süreklilik bulamadığı metindir. Bunun sebebi, metinde bahsedilen kavramlarla okurun bilgi birikimi ve tecrübeleri arasında ciddi bir uyuşmazlığın bulunması, yani bir anlam sürekliliğinin bulunmamasıdır. İşte bu süreklilik, insicamın temelini oluşturur. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 84) (*)

İnsicam, mefhumların birbirine bağlı olmasıdır. Mefhum ise, zihnimizdeki bilgilerin belli bir birlik ve bütünlük içinde zihinde canlanması, âdeta kalıplaşarak bir şekil almasıdır. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 85)

İnsicam, metnin kendi başına taşıdığı bir hususiyet değil, metni okuyanların idrak süreçlerinin bir neticesidir. Şu nokta unutulmamalıdır: "Metnin tek başına bir anlamı yoktur, ancak metindeki bilgilerle insanların mevcut bilgileri arasındaki bir etkileşim sonucu metin bir anlam kazanır." (Petöfi, 1974)

Şimdi size insicamla ilgili, fakat insicam taşımadığını düşündüğümüz bir metin sunuyoruz. Bakalım sizler ne düşünüyorsunuz?

"İnsicam, bir dizi vetireyi ihtiva eder. Bu süreçlerin yardımıyla, belli bir şekle bürünmüş kavramlar, METİNDEN

oluşan bir DÜNYA'ya yerleştirilirler, yani metin okunurken bütün bilgi ve tecrübe birikimi aktif hale getirilir. Bir KAVRAM, zihinde saklanan ve gerektiğinde aktif hale getirilen bir bilginin belli bir şekle bürünmesidir. ASLÎ KAVRAMLAR, anlamın düzenlenmesinde temel vazifeyi görür (fiiller, olaylar, nesneler ve durumlar gibi). TALÎ KAVRAMLAR ise, aslî olanları tefrik ve tahdit eden kavramlardır (zaman, yer, illet, sebep, araç, vs). HÜKÜM, mefhumî bir yapıdır; yani iki kavram ve bunlar arasındaki bir ilişkiden meydana gelir. İLİŞKİ, iki kavramın birbiriyle olan münasebetini tayin eder. (Meselâ, bir olay, diğer bir olayın sebebidir). Birkaç hüküm biraraya getirilip tek bir birim olarak ele alındığında,"mefhumî bir külçe" oluştururlar. ATIF, bir mefhum veya mefhumî külçenin, bir insanın şahsî dünyasındaki, gerçek veya hayalî bir varlıkla olan ilişkisidir. Temelde atıf, tek tek kelimelerin değil, bütün bir metin dünyasının modelinin vechesidir. Bu model, dünya hakkındaki bilgilerden sağduyuyu da içerir. Sağduyu, metinde SARİH bir şekilde bulunmaz, ama birtakım süreçlerin katkısıyla ortaya çıkar. ARTAN FAALİYET'de, faal bir hale gelen bir kavram, hafızada depolanmış ve kendisiyle ilişkisi olan kavramları çağrıştıracak bir duruma gelir. NETİCE ÇIKARMA, aktif hale gelen kavramlar arasında köprüler kurmaktır (meselâ, sebep-sonuç ilişkisini idrak etmek). TASHİH, yeni bilgiler sunuldukça metin dünyasında yapılan düzeltme ve eklemelerdir. Bu süreçler, hafızada önceden düzenlenmiş dünya bilgisi modelleriyle takviye edilir. Meselâ, ÇERÇEVE, bir bilgi düzenidir (bir insanın "evler" hakkında bildiği şeyler gibi); ŞEMA, bir ilerleme, bir devam bildirir. (Meselâ, bir ev bina ederseniz veya bir odadan diğerine yürürseniz neler olur)". (Beaugrande, 1984: 38)

İsterseniz önce, oldukça mücerret gözüken bu ifadeleri birmisalle zihin ekranında görüntüleyerek insicamı artıralım:

Okuduğunuz bu kelimeler misalin kendisidir. Şu anda, tıpkı dışardaki gerçek dünya gibi, zihninizde de bir dünya oluşuyor: metinden oluşan bir dünya. Bu dünyada bazı kavramlar şekillenmeye başladı. Bakın bir "misal" kavramı var zihninizde, zaten siz de şimdi bu misali okuyorsunuz. Nasıl bir hükme vardınız? Zihninizde bir "misal" kavramının şekillendiği fikrine değil mi? Peki dikkat ettiniz mi, bu paragrafın başından itibaren birkaç cümle okuduğunuz (veya dinlediğiniz halde) kafanızda teşekkül eden çerçeve, sadece "bir tane" gibi. Oysa bu çerçevenin her bir parçasını, cümlelerin her birinin zihninizde gayr-i ihtiyari oluşturduğu kavram külçeleri teşkil ediyor. Her bir kavram külçesi, çerçevenin bir kenarı. Bu kenarları da, külçeler arasındaki ilişki çivileriyle çakıyorsunuz. Mefhumlar birbirine atıfta bulunuyor, birbirini tedai ediyor. Sonra sezgilerinizi kullanıyorsunuz. İstidlaller yapıyorsunuz. Şu kelime yığını gibi gözüken cümleleri birbirine bağlamaya, bunlara bir anlam vermeye, eski bilgilerinizin yardımıyla anlatılanları kavramaya çalışıyorsunuz. Yani zihninizde sürekli olarak artan bir faaliyet var. Kavramlar birbirini dürterek uyandırıyor. Mevcut bilgilerden yola çıkarak yeni neticelere ulaşıyorsunuz. Yeni bilgilerle karşılaştıkça da, şu ana kadar zihninizde kurulan metin dünyasında değişiklikler, düzeltmeler yapıyorsunuz. Şimdi, misalden önceki o soyut ifadeleri hatırlayın. Orada da, misalde olduğu gibi bir süreklilik var mıydı? Eğer yoktuysa, o metin parçasında insicam da yoktu. İşte "insicam" budur.

Bir metnin idraki, metin dünyasındaki aktif hale gelen kavram ve ilişkilerden zihnî bir model inşasını gerekli kılar.

Bu karmaşık süreçte okurlar (veya dinleyiciler) problem çözen birisi gibi davranırlar; bir metnin muhtemel anlamıyla ilgili hipotezler kurar ve metin dünyasındaki diğer unsurlarla karşılaştıkça, devamlı olarak, zihinlerinde kurmuş oldukları metne ait bir idrak modeli çerçevesinde hipotezlerinin geçerliliğini kontrol ederler. Bir devamsızlık ortaya çıktığında genel bilgi birikimlerinin yardımıyla bağlantılar kurarlar. Sonuç olarak, Bock ve Brewer'in de dediği gibi (1985: 4) "Dinleyici ve okurların zihnî bir model kurabilmeleri için bir ifadedeki cümleler insicamlı olmalı ve akla uygun bir düşünceyi veya olaylar silsilesini tasvir etmelidir." (Aksan, 1988: 116-117)

Bu meyanda bir husus üzerinde durmak istiyoruz. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi, anlatılan şeyler "mümkün bir dünya"da geçmelidir. Okurun zihninde bağdaştıramadığı, bilgi ve tecrübelerinin kabul edemeyeceği ifadeler veya durumlar onun elini kolunu bağlar. Meselâ, size gelen bir mektuptan üzerinde büyük bir meblağ yazılı bir çek çıksa, ne yaparsınız? Önce geçmişte size borçlu olan biri olup olmadığını düşünürsünüz. Eğer yoksa, gelecekte bu çekle ilgili bir açıklamanın size yapılabileceği aklınıza gelir. Eğer böyle bir durum da olmazsa bu işte bir hata olduğunu, paranın başka birisine ait olması gerektiğini zannedersiniz. Eğer bu tahminlerin hiç biri gerçekleşmezse, o zaman bu duruma akıl erdiremezsiniz. İşte böyle bir anlamsızlık (veya abesiyet), bir hadise ile dünya bilgilerimiz arasında uyuşmazlık yüzünden doğar. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 144)

Şimdi şu ayet mealine dikkat edin:

"Ayetlerimizi yalanlayan ve onlara iman etmeyi gururlarına yediremeyenlere, elbette sema kapıları açılmaz ve du-

ları kabul edilmez; deve iğne deliğinden geçmedikçe onlar Cennet'e giremezler." (A'raf: 40)

Her gün karşılaştıkları deveyi, iğne deliğini, mü'minlerden duydukları cennet'in tülpembe güzelliklerini düşünüp de yutkunup duran müşriklerin zihnî kaosunu şimdi daha iyi anlayabiliriz her halde.

3. Niyet

Bir metni metin yapan üçüncü standardımız "niyet"tir. Bir metinde yazarın niyeti rahatça anlaşılabilmelidir. Bunun için de yazarın fikirlerini, belirli bir plân dahilinde, tutarlı bir mantık silsilesiyle vermesi gereklidir. Yazar böyle bir makam oluşturamazsa niyeti müphem kalır.

Meselâ, "İnsanlar bir gün ölecektir. Ölüm bazılarına çok acı gelir. Diğer canlılar da ölecektir. Ölümsüzlük duygusu ne güzeldir. Ölümden korkmayan insanlara ne demeli?" metninde "niyet" standardı öldürülmüştür.

Demek ki "kasdın müstekarrı temeyyüz ve ağrazın mültekası taayyün etmek, selasetin selametine lazımdır." (Muhakemât: 108) Evet, kastedilen şeyler anlaşılmazsa, metninde akıcılık görülmez.

4. Kabuledilebilirlik

Tabiatta, kökleri havada bir ağaca rastlasaydık neler hissederdik kimbilir? Her zamanki şeyleri değil tabii ki. Çünkü, tabiattaki düzen ve insicam, böyle "garip" ve "abes" durumları kabul etmemizi engeller. Yazılı veya sözlü metinlerde de havada uçuşan kavramlar kabul edilmezler. Demek ki metin

dünyası, en az gerçek dünya kadar düzenli, insicamlı ve plânlı olmalı, "garabet"le dolu olmamalıdır.

Peki metinler nasıl "kabuledilebilir" bir hale getirilir? Şöyle: Zihin fırçası niyetin eline verilir. Kavram renklerine batırılıp uyumlu tonlar kullanılarak fikirler, ahenk içinde, estetik tuvalinin üzerine resmedilir. Yalnız dikkat edilmeli, tonlardaki ani geçişler ve uyumsuzluklar birer "kabuledilemezlik" sebebidir.

Demek ki "Maani-i müteselsilede tederrüç lazımdır". (Muhakemât: 107) Yani, okura metin çorbası kaşık kaşık verilmelidir. Zaten bir anda, bir tas çorbayı kim kafasına dikebilir ki? (Dressler, 1978: 129)

Kabuledilebilirlik ilkesinin mükemmel olması için ne gereklidir? Bahsedilen meselelerde, verilen delillerde, serdedilen hükümlerde red, itiraz ve inkar edilecek bir nokta bulunmamalıdır. Yani her şey "nefs'ül emr"e mutabık olmalıdır. Bu meyanda da Kur'an eşsizdir. Zira kainatın bir nev'i tercümesi olan Kur'an'ın ifadeleri, manaları ve hakikatları kainattaki eşyalar, hadiseler ve gerçeklerle tenakuz teşkil etmez, aksine her biri diğerini tasdik eder. Zaten her ikisi de aynı elden çıkmıştır.

Niyet ve kabuledilebilirlik ilkeleri arasındaki ilişki de şu şekildedir: Bir metinde yazarın niyeti ne kadar açık ise okurun metni kabul edip idrak etmesi o kadar kolay ve bu yüzden de iletişim o derece tesirli olur. (Bell, 1991: 167)

5. Orijinallik

"Gök mavidir, kuşlar uçar. Çiçekler de ne güzel kokar." Bu kısa metinde size "otantik" gelen bir fikir olmadığı için, "orijinallik" standardı da mevcut değildir.

Malum-u i'lam abestir. İnsanlar ancak ekseriyetin bilmediği şeylere merak duyarlar. Evet, sizdeki merak duygusu, yeni şeyler öğrenme arzusu yüzünden bu "garip" makaleyi bile okuyorsunuz. Şimdi, şöyle birkaç saniye durup yazının başından beri zihninizde oluşan "yeni" kavramları hatırlamaya çalışın. Hatırlayamıyorsanız iki ihtimal var:

1. Bu metin "orijinallik" standardına uymuyor
2. Başka baskın kavramlar zihninizde cirit atıyor

Şimdi bir noktayı hatırlatmak istiyoruz: Her metinde yer alan fikirler, "verilen" ve "yeni" fikirler olmak üzere ikiye ayrılır (*). Verilen her bir fikir, verildiği ana kadar "yeni"dir. Yeni her bir fikir, diğerlerine eklendikçe artık "verilmiş" olur. Bu silsile devam ettikçe, yani sürekli olarak "yeni" şeyler verildikçe okur veya dinleyici uyumaz. (Demek ki bütün mesele ekseriyetin bilmediği şeyleri tahmin etmektir. O halde önemli olan, söylenilen şeylerden çok, kime söylendiğidir, çünkü orijinallik muhataba göre değişir). (Beaugrande ve Dressler, 1981: 139)

Peki "yeni" olan şeyler nelerdir? Yeni olan şeyler, tahmin edilemeyen şeylerdir. Bunlar sizde küçük de olsa bir hayret uyandırır. Böylelikle, zihninizde uyanan yeni kavramların neşesi ve dudağınızdaki tatlı bir tebessümle okumaya devam edersiniz. Şimdi de bir tebessüm var mı yoksa?

Evet, bir metin, aşina olunan ve olunmayan bilgilerin dengelenmesiyle olgunlaşır. Bilinenler kefesi ağır basarsa, metin sıkıcı, bilinmeyenler kefesi diğer kefeyi uçuracak kadar ağır basarsa, metin "demir leblebi" olur. Böyle ağır eserleri mütalaa etmek için gerekli olan zihnî enerjiyi ise, ancak

yazarı seven veya onunla irtibatı olan, mevzununun aşıkı veya hususi bir gayesi olan kişiler sarfedebilir.

Orijinallik ilkesi ile metnin okunabilirliği arasında şöyle bir ilişki mevcuttur: Tahmin edilemeyen bilgilerin çokluğu metnin okunabilirliğini azaltır. Tahmin edilebilen bilgilerin çokluğu ise okunabilirliği artırdığı halde metnin, "okunmaya değer" bir metin olmamasına yol açar.

Bu ilkeyle alâkalı bir başka husus da bilgilerin türleriyle alâkalıdır. Bilgileri üç sınıfa ayırmak mümkündür.

Birinci tür bilgilerde umulmadık bir durum söz konusu değildir. "Çay ve kahve yaygın içeceklerdendir" cümlesinde olduğu gibi.

İkinci tür bilgilerde beklenmedik bir durum ortaya çıkar, fakat yine de zihinde telif edilebilir. "Çay ve kahve birer uyuşturucudur." cümlesinde bu tür bir bilgi mevcuttur. Malum uyuşturucular kadar tehlikeli olmasalar da çay ve kahvenin de uyuşturuculuk özellikleri kabuledilebilir bir durumdur.

Üçüncü tür bilgilerde ise tabirler, zihinde telif edilemeyecek kadar beklenmedik bir durum arz eder. "Çay ve kahve, imanı artırır" cümlesinde olduğu gibi. (Yani bunları içen bir insanın uykusu kaçar da nuranî eserleri mütalaa ederse imanı artar).

Böyle üçüncü türden bilgilerle dolu olan bir metnin idraki mümkün değildir. Bunların bulunmadığı metinler de "sıradan" olur. (Bell, 1991: 169)

Kısacası yazmak, bir "denge" meselesidir. Bilinenle bilinmeyen, umumi ve hususi, kolay ve zor unsurlar arasında sürekli bir denge gözetilmelidir. Yani muğlaklık ve bıkkınlık sınırları arasında gidip gelinmelidir. Tam muğlak olacakken

ifadeleri yumuşatmalı, tam bıkkınlık verecekken tabirleri ağırlaştırmalıdır. (Beaugrande, 1984: 42)

6. Makama mutabık olma

Makamın gerektirdiğini yapmaktır. Meselâ, dairesinde amir olan, ailesinde de babalık yerine amirlik yapmaya kalkışırsa, duruma uygun davranmamış olur.

Saati soran birine nasıl cevap verilir? Her halde ne "buçuk" denir ne de "Sevgili kardeşim, iyi günler dilerim. Benim saatim şu anda tam 7:37'i göstermektedir."

Makama mutabık olma standartı, şunu ima eder: Ne gerekiyorsa onu söyleyin, ne az ne de çok. Eskimeyen tabirler bu gerçeğe çok veciz bir şekilde parmak basar: "İfadeler, efradını câmi, ağyarına mâni olmalıdır." Gerçekten de mevzuya ait malumatı vizesiz metne dahil etmemek, idraki kolaylaştırır. Bu yüzden zaruret olmadıkça "efkar ve mesailde ve misallerde ve esalibde harice blokaj" edilmelidir. (Muhakemât: 111)

Fakat bu, zannedildiği kadar kolay değildir. Tedaî, gayr-i ihtiyarîdir. Bir mevzuda akla gelen bir sürü şey arasından makama mutabık olanları seçip düzenlemek gerçekten zor bir iştir. (Beaugrande, 1984: 110)

7. Tedai

Bu makale size başka makaleleri çağrıştırdı mı? Cevap evetse, yazıda yedinci standardımız mevcuttur. Hayırsa, mevcut değildir denilebilir, fakat bir ihtimalin daha olduğu hatırlanmalıdır(!)

Bu standart, metnin idraki için oldukça önemlidir, çünkü hatırlanan diğer metinler sayesinde bir eser çok daha ra-

hat anlaşılacaktır. Bir eserde telmih ve tedai ne kadar çoksa, tefekkür de o kadar çok olur. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 182) Meselâ, Bediüzzaman Hazretlerinin eserleri, hadis ve ayetleri çağrıştıracak bir özellik taşımaktadır.

Bu standart taklit, intihal (başkasının eserini kendine mal etme), hezel (beceriksizce taklit), iktibas, tekzip veya başka bir şekilde ifade etme suretinde de tezahür edebilir. İnsanlara ait metinler, iktibaslardan oluşmuş birer mozayiktir aslında. Gerçekten de hemen hemen her metin, başka metinlerin özümsenip şekil değiştirmiş bir halidir. (Hatim ve Mason, 1990: 125)

Şimdi de isterseniz, düzenleyici ilkelerden bahsedelim:

1. Selaset: Eğer bu yazılanları minimum bir çaba, yani asgari bir zihnî enerji sarf ederek idrak ediyorsanız, yazının akıcılığı ve sühuleti vardır.

2. Müessiriyet: Eğer yazı sizde güçlü bir tesir bırakıyorsa, o zaman da müessiriyet ilkesi korunmuştur.

3. Uygunluk: Dikkat ettiyseniz yukarıdaki iki ilke birbirine zıttır. Çünkü, selaset “kolay” okunmak, müessiriyet “ağır bir muhtevayla yepyeni bilgiler vermek”le ilgilidir. Halbuki, genellikle kolay okunan şeylerde muhteva ağır olmaz, ağır muhtevalı parçalar da kolay okunmaz. İşte uygunluk ilkesi, bu iki ilkeyi makama göre ayarlayan bir terazi gibidir. Nerede, hangi ilkenin ağır basacağına, bu ilkeye göre karar verilir.

Metindilbilimdeki yeni gelişmeler ve yeni tesbitler, bize şu hakikatı fısıldıyor: Eğer, sizler Kur’an’daki inceliklerin, metindilbilimin tespitlerinin çok ötesinde olduğunu anlatabilirseniz, gruplar halinde dilbilimciler şöyle diyecekler: “Kur’an’ın insan elinden çıkması imkansızdır.” Vazife bizleri bekliyor.

Metindilbilimin Uygulanma Sahaları

"Medenîlere galebe icbar ile değil ikna iledir.
İkna etme kabiliyeti de belâgat, fesahat, irfan yanında
"metin" ilmine vâkıf olmakla gelişir."

Yaklaşık 20 senedir büyük bir hızla gelişen metindilbilim, ülkemizde adı pek duyulmamış bir sahadır. Fakat yakın bir gelecekte bu sahanın bütün bilim dalları için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olacağını tahmin etmek bir kehanet olmayacaktır.

İlmî keşif ve tartışmaların dünya çapında yayılması ancak "metin"ler yardımıyla olur. Her bilim kendi prensip ve araştırmalarını "metin"ler yardımıyla başkalarına duyurur. Metinlerdeki cümlelerin birbirine bağlanarak "imtizac"ı nasıl sağladıkları, mefhumların birbirine atıfta bulunarak "insicam"ı nasıl temin ettikleri, yazarın niyetinin okur tarafından hangi yollarla fark edildiği, fikirlerin kabul edilebilir ve orijinal olması için neler gerektiği ve duruma uygun düşüncelerin iletişimi aksatmadan ne şekilde düzenlendiği gibi birçok

hayatî mevzuyu araştıran metindilbilim, işte bu yüzden büyük bir alâka uyandıracaktır. Gerçekten de bilimlerin, "metin" (ama mükemmele yakın metin) üretmeleri için metindilbilimin tespitlerine ihtiyaçları vardır.

Talimat, tasvirler, tarifler, imtihanlar, mülâkatlar, anketler ve araştırma raporları hep "metin" bilgisine dayanır. Sözlü veya yazılı metin üretme kabiliyeti gelişmemiş bilim adamları, sahâlârına ne kadar vâkıf olurlarsa olsunlar, bildiklerini tesirli bir biçimde aktaramazlar. Metnin inceliklerine vâkıf olmadan bilgilerin eksiksiz bir şekilde nakli mümkün değildir.

Metindilbilimin bu mümtaz mevkiine dikkat çektikten sonra isterseniz bu bilimin hangi sahâlârda, ne gibi faydalar temin edeceği üzerinde duralım.

Eğitim

Öğrencilerin metinler aracılığıyla problem çözme, plân yapma, faraziyeler üretip bunları test etme veya gözden geçirme, muğlak noktaları açıklama, his ve fikirleri en az kayıpla ifade etme kabiliyetleri metindilbilim yardımıyla geliştirilebilir. Bu tür kabiliyetlerin "edebiyat" dersiyle zaten geliştirildiği öne sürülebilir. Edebiyatın bu konudaki katkısı tabiî ki gözardı edilemez. Ancak öğrencilerin (genel olarak) durumuna bakılacak olursa bu kabiliyetlerin taklidî bir seviyede kaldığı, yani şuurlu (bildiğini bilmeyi kastediyoruz) olmadığı görülmektedir. İşte bu "şuur" metindilbilim yardımıyla verilebilir. (Yaptığımız tecrübeler de bunu gösterdi. Metindilbilimin son tespitlerini öğrencilere aktardığımızda, yüzlerindeki hayret dolu ifadelere ve gözlerindeki keşif kı-

vılcımlarına bakarak dimağlarında bu şuurun oluştuğunu gördük. İngilizce dersindeki kompozisyon çalışmaları için anlattığımız tespitleri idrak eden öğrencilerin, Türkçe derslerinde de kompozisyon yazma kabiliyetlerinin arttığını büyük bir şaşkınlıkla müşahede ettik).

Tenkit ve tefsir

Gerek edebiyat gerekse diğer sahâlârda hazırlanan eserlerin tenkit ve tasvirleri metindilbilimin teklif ettiği ilke ve standartlar yardımıyla çok daha "objektif" yapılabilir. Tefsir çalışmalarında da bu sahanın tespitlerinden istifade etmek yepyeni ufuklar açabilir.

Tercüme

Tercüme faaliyetlerinde de metindilbilimin tespitleri büyük faydalar sağlayacaktır. Tercüme, "iletişim" demek olduğu için, metinler aracılığıyla iletişim kurmanın inceliklerini çok detaylı bir şekilde tahlil eden metindilbilim, her tercümanın tahsil etmesi gereken bir saha olacaktır.

Yabancı dil tahsili

Okuma, yazma, konuşma ve dinleme kabiliyetlerinin yabancı dilde geliştirilmesi metindilbilimin yardımıyla çok daha kısa bir sürede gerçekleşebilir. Talebeler öğrendikleri yeni bir dilde iletişimin nasıl kurulduğunun şuurunda olurlarsa gereksiz teferruatla uğraşmadan çabucak hedeflerine ulaşabilirler. Gramer kaidelerini bıkkınlık verecek şekilde tekrarlamaktansa gerçek dünyadan alınan metinleri, metin-

dilbilimin standartları ışığında analiz ederek yabancı bir dil öğrenmek çok daha zevkli olacaktır.

Sunî zekâ

İnsanlara ihsan edilen beyan kabiliyetini taklit etmeye çalışan sunî zekâ programları, bilgisayarların da insanlar gibi iletişim kurmaları, zeki faaliyetlerde bulunmalarını temin etmek için hazırlanmaktadır. Bu sahada geliştirilen yazılımların kendilerine has istidlallerle (akıl yürütme) metinleri analiz ettiği hatırlanacak olursa, metindilbilimin ilke ve standartlarıyla bu analizlerin daha sağlıklı olması mümkündür. Ayrıca bu sahadaki araştırmalar bizleri, verilerin anlaşılmasından "anlayışın anlaşılmasına" götürebilir. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 209)

Sosyal psikoloji ve kitle iletişimi

Metindilbilimine vâkıf olan insanların sosyal hareketleri ve medyayı yönlendirmesi hiç de zor değildir. Fertlerin bilgi, düşünce, tutum ve davranışlarını "metinler" yoluyla değiştirilebilen metindilbilimcilere her zaman ihtiyaç olduğu açıktır. Zira medenîlere galebe icbar ile değil ikna iledir. İkna etme kabiliyeti de belâgat, fesahat, irfan yanında "metin" ilmine vâkıf olmakla gelişir. (Petöfi, 1979: 522)

Kutsî Vazife

"Onlara, nefislerine nüfuz edecek beliğ sözler söyle" (Nisa: 63)

Bazı insanlar yaşar, bazıları yazar, bazıları da yazmayı bile bir tür "yaşamak" olarak görürler. Ne olursa olsun, cemiyetin, ümmetin, hatta bütün insanlığın olup bitenlerden, sırlardan ve nimetlerden haberdar olması, haberdar olup şevkle gerilmesi, inşirahla kanatlanması ve aksiyon peşinde koşması için bazılarının yazması gerekmektedir.

Yazılanlar hasbel kader bir kalemden çıkar ve bunlar çoğu zaman çevrede yaşanılan, tecrübe edildiği halde yazıya dökülmeyen hakikatlardan ibaret olur. Bu hakikatlara tercüman olan insan, ancak ve ancak bir dellaldır, ilan eden, müşteri çeken, davet eden bir dellal. Yazıdaki hakikatlar onun malı değildir, sözlerdeki cazibe ona verilen ilham sadakalarıdır. Dilenci verilen sadakayla övünemez.

Omuzumuza bir ihsan-ı İlâhî eseri olarak konulan bu kutsî yazı yazmak vazifesini düşündükçe, imanî hakikatlarla birlikte akılların, kalplerin ve ruhların da telif edilmesine ve-

sile olan Aziz Müellif'in şu sözlerini hatırlamadan edemiyoruz:

"Ey bu notaları dinleyen dostlarım! Biliniz ki ben hilaf-ı âdet olarak, gizlemesi lazım gelen Rabbim'e karşı kalbimin tazarru ve niyaz ve münacatını bazan yazdığımın sebebi; ölüm dilimi susturduğu zamanlarda, dilime bedel kitabımın söylemesinin kabulünü Rahmet-i İlâhiye'den rica etmektir. Evet, kısa bir ömürde, hadsiz günahlarıma kefaret olacak, muvakkat lisanımın tevbe ve nedametleri kâfi gelmiyor. Sabit ve bir derece daim olan kitabımın lisanı daha ziyade o işe yarar." (Mesnevî-i Nuriye: 163)

Neşredilenleri okuyarak yüz binlerin, belki milyonların istifade etmesiyle yaptıkları manevî dualara mazhar olduğumuzun sebebi belki de duaya en çok bizlerin muhtaç olmasıdır. Neşir talihine (İnşa'Allah talihsizliğine değil) eren yazıları gördükçe yine o Muazzez Müellif'in sözleri hatırımıza geliyor:

"Hem o şuur-u imaniyle, netice-i hayatım ve sebeb-i saadetim ve vazife-i fıtratım olan Resail-i Nur dahi ziya'dan (zayi olmaktan), mahvdan, faidesiz kalmasından ve manen kurumasından kurtulmalarını ve meyvedar bakî kalmalarını o intisab-i imanî ile bildim, hissettim, kanaat getirdim; kendi bekamın lezzetinden çok ziyade bir manevî lezzet duydum, tam hissettim. Çünki iman ettim ki Baki-i Zülkemal'in bekası ve varlığıyla Resailü'n-Nur yalnız insanların hafızalarında ve kalblerinde nakşolmuyor, belki hadsiz zîşuur mahlukatın ve ruhanîlerin bir mütâlaagâhları olmakla beraber rıza-ı İlâhiye mazhar ise, levh-i mahfuzda ve elvah-ı mahfuzada irtisam ederek sevap meyveleriyle tezeyyün eder. Ve bil-

hassa Kur'an'a mensubiyeti ve kabul-ü Nebevî ve -inşa'Allah- marzî-i İlâhî cihetiyle bir anda vücudu ve nazar-ı Rabbaniyeye mazhariyeti, umum ehl-i dünyanın takdirinden daha ziyade kıymettar bildim.

İşte hayatımı ve bekamı o resailin hakaik-ı imaniyeyi isbat eden her bir risalenin bekasına, devamına, ifadesine, makbuliyetine feda etmeye her vakit hazır olduğumu ve saadetimi onların Kur'an'a hizmet etmelerinde bildim. Ve o halde beka-ı İlâhî ile yüz derece insanların tahsinlerinden daha ziyade bir takdire mazhariyetlerini o intisab-ı imanî ile anladım." (Şualar: 63)

Mümtaz şahsiyetlerin yanında, kutsî mecmuaların, kutsî heyetlerine de hitap ettiği bir mektubu gözümüze ilişiyor:

"Aziz Sıddık Kardeşlerim, Onuncu Şua namında yazdığınız Fihriste'nin İkinci Kısmı bana şöyle kuvvetli bir ümit verdi ki: benim gibi aciz ve ihtiyar ve zayıf bir biçareye bedel, genç, kuvvetli çok Said'leri içinizde bulmuş ve bulacak. Onun için bundan sonra 'un tekmil ve izahı ve haşiyelerle beyanı ve isbatı size tevdi edilmiş, tahmin ediyorum. Bir emaresi de şudur ki: Bu sene çok defa ihtar edilen hakikatleri kaydetmek için teşebbüs ettim ise de çalıştırılamadım. Evet, size mükemmel bir me'haz olabilir. Ve ondan erkan-ı imaniyenin her birisine, meselâ, Kur'an Kelâmullah olduğuna ve i'cazî nüktelerine dair müteferrik Risalelerdeki parçalar toplansa veya Haşre dair ayrı ayrı bürhanlar cem'edilse ve hakeza... mükemmel bir izah ve bir haşiye ve bir şerh olabilir. Zannederim ki, hakaik-ı aliye-i imaniyeyi tamamiyle ihata etmiş, başka yerlerde aramaya lüzum yok. Yalnız bazan izah ve tafsile muhtaç kalmış. Onun için vazifem bitmiş gibi bana

geliyor. Sizin vazifeniz devam ediyor. Ve inşa'Allah vazifeniz şerh ve izahla ve tekmil ve tahşiye ile ve neşir ve ta'lim ile... ve Risale-i Nur'u tanzim ve tertip ve tefsir ve tashih ile devam edecek. Risale-i Nur'u samimi, halis şakirdlerinin heyet-i mecmuasının kuvvet-i ihlasından ve tesanüdünden süzülen ve tezahür eden bir şahs-ı manevî, size bakî ve muktedir bir kuvvet-i zahrdır, bir rehberdir." (Kastamonu Lahikası: 52)

Bu şahs-ı manevinin bir azası olmak, onun mihmandarı olan mimarlara kalfalık yapmak cennet lezzetleri kadar haz verici.

Mana mimarlarının hayatlarında hep tashihat var. Hem metinlerin, eserlerin musahhihi, hem de mefhumların, hadiselerin ve insanlığın. Zira onlar Efendimizin (sav) varisleri. Bu mana mimarlarına amelelik yapmak ise kutsî bir vazife. Onların hazırladıkları plânlara göre tuğla üstüne tuğla koymak şeref veren bir hizmet. Yazdıkları eserleri anlayamayanlara aracılık etmek, bunlara ulaşamayanlara yol göstermek, o nuranî eserlere tırmanamayanlara destek olmak birilerinin mutlaka omuzlaması gereken bir uhde. Hele muhtevaları, hususî sünuhatlarla cihanşümul hale getirilen bu eserleri muhtaç gönüllere aktaracak ciddî ve çaplı bir tercüme faaliyetinin gerçekleşmesi ağır mı ağır bir mesuliyet.

Mümtaz ve vazifeli şahsiyetlerin zihinleri, ruhları ve kalpleri yoğurucu eserleri şu anda oluşmakta olan "içtimaî beyan sahası"nın temelini teşkil ediyor. Yazılı metinlerden oluşan ve bir ağ gibi bütün cemiyeti saran bu saha, eserler arasındaki efkar ve hissiyat mübadelesi, müphem mevzuların şerhi ve muğlak noktaların tefsiri sayesinde her bir ferdin kendi istidadına göre mevcut muhtevadan istifade etme-

sini temin ediyor. Adeta bu saha, ferdlere nasıl tefekkür edileceğini öğreterek vicdan-ı umuminin teşekkülüne vesile oluyor. Aynı eserleri ve bunlara ait farklı farklı, ama her biri birbirinden orijinal şerhleri, tespitleri ve yorumları okuyan ferdler, sanki ortak bir dâhi beyinle, müşterek bir safî kalple, umumî bir nezih ruhla taakkul, tefekkür ve tetebbu ediyorlar. İlham sızıntıları, yepyeni tefeyyüz ümitleriyle mezcolup kalbin zümrüt tepelerinde tenezzühe, nuranî risalelerde derinleşmeye ve Kur'an'ın altın ikliminde sınırsız ufuklara yelken açmaya vasıta oluyor.

Günler, aylar, yıllar süren tecrübeler, tespitler, mütâlaalar ve tefekkürlerle ulaşılan hikmetlere bir anda vâkıf olmak tabiî ki mümkün değil. Ancak sürekli temrinler, zihinleri forma sokacak mümareseler ve zamanın öğrettikleriyle o hikmetlere yavaş yavaş da olsa ulaşmak mümkün. Fertlere bu alışkanlıkları kazandırmak, onların zihinlerini yumuşatmak, içtimaî beyan sahasına hâkim olmak, bu sahayı başkalarına kaptırmamak için yazmak bir vazife. Bilenlerin yazması, yazanların bilmesi şartıyla tabiî.

Bilindiği gibi canlıların bünyelerinde atom ve moleküller mevcuttur. Fakat onlardaki hayatiyet, maddî sebeplerle açıklanamayacak kadar harikuladedir. Metinler de kelime atomları ile cümle moleküllerinden meydana gelir. Ama onlardaki manalar, bu maddî ses veya şekillerle açıklanamaz. Mana, hayata benzer ve o da hayat gibi maneviyat kaynaklı bir sırdır. Hayatın hayatı olan imandan ve maneviyattan nasipsiz olanların sözleri, çürümeye mahkum cesetlerdir. Cenab-ı Hakk'ı hatırlatmayan bu tür metinler nuranî değil felsefîdir. Evet, "Güzel söz, kökü (yerde) sâbit, dalları gökte olan güzel bir

ağaç gibidir. (O ağaç) Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir... Kötü sözün durumu da gövdesi yerin üstünden koparılmış, kararı (yerinde durma imkanı) olmayan kötü bir ağaca benzer.” (İbrahim: 24-26)

Mananın maneviyat kaynaklı olması ve ilhamların tevafukuyla kalemlerin aynı yerden süt emmesi ise, bu vazifenin başka bir buudu. Kader birliği etmiş kutsî bir kadroda, birer er misali dualarla büyütülüp yetiştirilmeleri, hatta bu fertlerden yıllar önce haber verilmesi onların vesile olacakları vazifelerin kutsîyetini gösteren birer delil. Lazer gibi güçlü fikir ve his ışınlarını olabildiğince çok insana, rengarenk duygu ve düşünce tayfları halinde yansıtmaya gayret eden bu prizma ekip, müstesna bir ihsan ve inayete mazhar. Heyetin ihlas kuvveti arttıkça zuhur edecek harikulade haller ise, sabırla beklenilen vaadler.

Yazı Yazarken

"Yazıyı bir şişeye koyup vicdan-ı umumi denizine fırlatmalıyım. Allah ihtiyacı olanlara nasıl olsa buldurur."

Yazmak bir vazifedir. O halde bana düşen, vazifemi yapıp Allah'ın takdirine karışmamak olmalıdır. "Yazdığım şeyler niçin yayımlanmadı?" deyip ümitsizliğe düşmek, darılmak, hatta Allah korusun ileri geri konuşmak, nefsimin ve enaniyetimin hırıltılarından başka bir şey değildir.

Niçin bir şeyler yazmaya çalışıyorum? Benliğimin yakamı bıraktığını söyleyemem. Fakat bu işi birilerinin yapması gerekli. Yoksa bu bir avuntu mu? Yazı yazmak, yazı yazmış olmak için mi, teveccühlere tebessüm etmek için mi, yoksa Allah için mi? O halde "İlim, ilim içindir" deyip oturduğu koltuktan ahkam kesen filozoflara veya belâgatıyla insanları meftûn etmeye çalışan şâir ve ediplere benzememek için ne yapmalıyım? Her şeyden önce kendimin bir hiç olduğunu

idrak etmem gerekli. Bende fazilet gibi gözüken her şey, Vehhab'ın hediyesi. Ben bu ihsanlara, birakınız kaynak olmayı, ayna bile olamıyorum. Bunlar bana uğrayıp geçiyor. Ben ise su-i ihtiyarımla hep istismar ediyorum, bulaştırıyorum, karartıyorum.

İnsanlara tavsiye ve öğütlerde bulunmak, tebliğ ve irşad vazifesini yapmak gerekiyor. Vicdanımda hissetmediğim şeylerden nasıl bahsedebilirim ki? Dilimde vird, alnımda teheccüdün aydınlığı, gözlerimde samimiyet ve ızdırabın yaşları kesilirse, yazılar da kesilmeli. Aksi takdirde benim çalım kokan tumturaklı ifadelerim, ihlas soluklayan bir kardeşimin bir cümlesi yanında beş para etmez. Zira netice Allah'ın rızasıdır. O hoşnut olmadıktan sonra insanların alkışlamaları neye yarar?

Allah ne kadar hikmet, ilim ve kudret sahibi! Sonsuz ilmiyle her şeyi kuşattığı için bir yazıyı okuyan insanlara, yazarının samimi olup olmadığını hissettiriveriyor. O halde Allah'ın ilham ettiği şeylerle yazılan bir yazının, maşerî vicdanda mâkes bulması için o ilhamları kirletmeden aktaracak bir zihin, bir vicdan, bir kalp taşımaya çalışmalıyım. Hem meselâ, bir tercüme yapmaya çalışıyorsam, yani Allah'ın bana bir iş yaptırmasına niyet etmişsem, yabancı dillere aktarılacak olan o mukaddes eserlerin, muazzez müellifleri gibi yaşamaya çalışmalıyım. Halbuki bu imkânsız; fakat en azından niyetim onları taklit etmek olmalı, yoksa yapılacak çeviriler, o dertlilerin maksatları anlaşılmadığı için ne kadar kuru kalacak.

Yazılardan "maddî veya mânevî" bir menfaatin olması Allah'a karşı ne büyük edepsizlik. "Maddî" yönü, telif ücre-

ti istememekle; “mânevî” yönü de “müstear” bir isim kullanmakla izale etmeye çalıştım diyelim. Ya müstear ismim de meşhur olursa? Kısacası Allah’la olan irtibatımı kuvvetleştirmeden bu işe soyunmamam lazım.

Ancak bundan sonra işin “teknik” yönlerine de dikkat edebilirim. Meselâ, karamsar fikirlerle dolu bir yazı ile insanların gönüllerine zift gibi ümitsizlik boşaltmaya hiç mi hiç hakkım yok. herkesin bildiği aksaklıklardan ne kadar çok bahsedersem bahsedeyim, mutlaka bir çıkış yolunun bulunduğunu göstermeliyim. Hem yine herkesin malumu olan bazı bâtıl şeyleri tasvîr ederek sâfî zihinleri de bulandırmaya hakkım yok. İma ve ihsas kâfi; teferruatla ehl-i ilhâdın reklamını yapmanın ne gereği var? Hem gereksiz tenkitlerden de kaçınmalıyım. Meselâ, teknolojiyi yerin dibine geçirip orada bırakmaktansa, bizlerin bu sistemi nasıl ıslah edebileceğini göstermek daha makul değil mi? Hem bu yazılanları, gelecek nesillerin de okuyacaklarını unutmamalıyım. Belki de onlar bazı konularda bizlerden çok daha hassas olacaklar. Onların istiskallerine maruz kalmamak için bahsedilen şeylerde birtakım menfezler açmalıyım. Meselâ, şüpheli mevzulardan, bizlerin ortaya atmadığı su götürür tarif ve tasniflerden bahsederken, “falan yazara”, “batılılara göre” demeyi ihmal etmemeliyim.

Son olarak, yazıyı bir şişeye koyup vicdan-ı umumî denizine fırlatmalıyım. Allah ihtiyacı olanlara nasıl olsa buldurur.

Kaynaklar

Abbott, V.; B. Black; E. E. Smith (1985). "The representation of scripts in memory", Journal of Memory and Language, 24.

Açıkalın, Işık (1991). "Türk gençlerinin yaşıtları arasında kullandıkları konuşma biçimleri", Dilbilim Araştırmaları 1991. Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

Adams, J. (1986). The Conspiracy of the Text. London: Routledge and Kegan Paul.

Aijmer, Karin; Bengt Altenberg (ed.) (1991). English corpus linguistics: studies in honour of Jan Startvick. London: Longman.

Akdeniz, S. (1993). "Öğrenciye yabancı dil eziyeti", İnsan ve Kainat, Sayı: 98.

Akerson, Fatma Erkman (1991). Anlam-Çeviri Karşılaştırma. İstanbul: ABC Kitabevi.

Aksan, Doğan (1987). Türkçenin Gücü. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksan, Doğan (1987). Anlambilimi ve Türk Anlambilimi. Ankara: AÜ DTCF Yayınları.

Aksan, Doğan (1982). Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 3. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, Doğan (1980). Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 2. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, Doğan (1977). Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 1. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, Mustafa (1988). "A text linguistic approach to the study of texts in Turkish: Preliminaries to the study of coher ence in terms of procedural approach", H.Ü. bilim uzmanlığı tezi.

Aksan, Mustafa; Yeşim Kotan Aksan (1991). "Metin kavramı ve tanımları", Dilbilim Araştırmaları 1991. Haz. A. Kocaman vd., Hitit Yayınevi.

Aksoy, Ceyhun (1994). "The effect of partially relevant information on inferential localisation in decision dichotomies", Dilbilim Araştırmaları 1994. Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

Aksoy, Ömer Asım (1980). Dil Yanlışları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksu-Koç, Ayhan (1988). The Acquisition of Aspect and Modality: The Case of Past Reference in Turkish. Cambridge: CUP.

Aktaş, Şerif (1986). Edebiyatta Üslup ve Problemleri . Ankara: Akçağ Yayınları.

Akyüz, Ubeydullah (1993). "Lisanın dili", Sızıntı, Sayı: 169.

Akyüz, Ubeydullah (1993). "Hakikat ve izafiyet", Sızıntı, Sayı: 176.

Akyüz, Ubeydullah (1991). "Osmanlı Türkçesi", Sızıntı, Sayı: 152.

Alba, J. W.; L. Hasher (1983). "Is memory schematic?", Psychological Bulletin, 93.

Allan, Keith (1987). "Review of topic continuity in discourse", Language, 63.

Allen, J. P. B.; S. P. Corder (ed.) (1973). Readings for Applied Linguistics. Oxford: OUP.

Alpay, N. (1989). "Türkçe okurken iki de bir...", Metis Çeviri. Sayı: 9.

Alston, W. P. (1964). Philosophy of Language. Englewood Cliffs: N.J. Prentice Hall.

Altay, Ayfer (1993). "Söylem çözümlemesi üzerine: Söz eylemler", Çeviribilim ve Uygulamaları, H.Ü. Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü.

Altunkaya, Fuat (1987). "Cohesion in Turkish: A survey of cohesive devices in prose literature", H.Ü. doktora tezi.

Anderson, John R. (1983). "A spreading activation theory of memory", Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 22.

Applegate, R. (1975). "The language teacher and the rules of speaking."TESOL Quarterly, 9: 271-281.

Arrowsmith, W.; R. Shattuck (ed.) (1961). The Craft and Context of Translation. The University of Texas.

Asher , J. (1969). "The Total Physical Response approach to second language learning." Modern Language Journal. 53: 3-17.

Austin, J. L. (1962). How to do things with words. London: OUP.

Aydın, B. (1992). "Hızlı Okumada Prensipler", Sızıntı, Sayı: 163.

Aydın, Selim (1994). Bilgi Çağında İnsan. İzmir: TÖV Yayınları.

Aydın, Selim (1993). Eğitime farklı Bir Bakış. İzmir: TÖV Yayınları.

Aydın, Selim (1993). "Zihnin üç buudu ve doğru karar verme", Sızıntı, Sayı: 177.

Aydın, Selim (1993). "Beşeri münasebetlerde haberleşme", Sızıntı, Sayı: 172.

Ayvazoğlu, Beşir (1989). İslam Estetiği ve İnsan. İstanbul: Çağ Yay.

Bağcıoğlu, Fatih; T. Çelikbilek (1984). "Dillerin doğuşu", Sızıntı, Sayı: 69.

Bağcıoğlu, Fatih (1983). "Kelimelerde neseb", Sızıntı, Sayı: 54.

Bağcıoğlu, Fatih (1982). "Dil üzerine", Sızıntı, Sayı: 41.

Bağcıoğlu, Fatih (1981). "Kelimeler üzerine", Sızıntı, Sayı: 32.

Bağcıoğlu, Fatih (1981). "Dil ve kelimeler", Sızıntı, Sayı: 29.

Bağcıoğlu, Fatih (1981). "Dil üzerine", Sızıntı, Sayı: 28.

Bakel, Jan van (1984). Automatic Semantic Interpretation: A Computer Model of Understanding Natural Language, Dordrecht-Holland ve Cinnaminson-USA: Foris Publications.

Banarlı, Nihat Sami (1980). Türkçe'nin Sırları. (Beşinci Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Bander, R.G. (1978). American English Rhetoric. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Banguoğlu, Tahsin (1987). Dil Bahisleri, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Barkowski, H.; U. Harnisch; S. Krumm (1976). "Sprachhandlungstheorie und Deutsch für auslændlische Arbeiter" Linguistische Berichte, 45: 42-54.

Bartelt, H. G. (1983)."Transfer and variability of rhetorical redundancy in Apachean English interlanguage" Language Transfer in Language Learning adlı eserde. S. Gass; L. Selinker (ed.), Rowley, Mass.: Newbury House.

Barthes, R. (1975). The Pleasure of the Text.

Barzun, J.; H. F. Graff (1985). The Modern Researcher . (Fourth edition). San Diego: Harcourt Brace Jovana.

Bassnett-McGuire, S. (1980). Translation Studies. London/ New York: Methuen.

Başçam, H. (1992). En Güzel Hitabet Teknikleri. İzmir: Anadolu Matbaası (yayın evi yok).

Başkan, Özcan (1988). Bildirişim: İnsan Dili ve Ötesi. İstanbul: Altın Kitaplar Yay.

Başkan, Özcan (1977). "Yabancı dilin anadiline etkisi", Türk Dili XXXVI/315.

Bates, Elizabeth (1976). Language and Context: The Acquisition of Pragmatics. New York: Academic Press.

Baumann, Klaus-Dieter (1992). Integrative Fachtext linguistik. Tübingen: Narr.

Bayraktaroğlu, Arin (1991). "Analysis of conversation: Politeness, sequence, and topic with special reference to troubles-talk in Turkish", Dissertation Abstracts International, C: Worldwide, 52, 1, spring, 4-C.

Bazerman, C. (1985). The Informed Writer.

Bear, Joshua (1986b). "Linguistic determinism: An interlingual critique with implications for foreign language teaching", ODTÜ Journal of Human Sciences V/2.

Bear, Joshua (1973). "Türkiye Türkçesi ile ilgili dil devriminden bu yana yayınlanmış İngilizce makaleler üzerine bir kaynakça denemesi ", Bibliyografya II/4.

Bear, Joshua (1972). "Türkiye ile ilgili yabancı dilde yazılmış bibliyografyalar üzerine bir bibliyografya denemesi", Bibliyografya I/4.

Bear, Joshua (1972). "Türk dili ile ilgili İngilizce yayınlar kaynakçası (1079-1971)", Bibliyografya I/3.

Beaugrande, Robert-Alain de (1993). "Discourse analysis and literary theory: Closing the gap between linguistics and literary study," Journal of Advanced Composition, 13.

Beaugrande, Robert-Alain de (1992). "Systemic versus contextual aspects of special purpose language", IITF Journal.

Beaugrande, Robert-Alain de (1991). Linguistic Theory: The Discourse of Fundamental Works. London: Longman.

Beaugrande, Robert-Alain de (1991). "Textsorten im Mittelpunkt zwischen Theorie nd Praxis", Textsorten und Textmuster der Sprech- und Schriftkommunikation adlı eserde. Roger Mackeldey (ed.), Leipzig: Wissenschaftliche Beitræge der Universitæt Leipzig, 171-190.

Beaugrande, Robert-Alain de (1991). "Knowledge and discourse in geometry: Intuition, experience, logic", Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 6, 771-827.

Beaugrande, Robert-Alain de (1991). "Theory and Practice in the design of text production models", Textproduktion: Neue Wege der Forschung adlı eserde. Gerd Antos; Hans P. Krings (ed.), Trier: Wissenschaftlicher Verlag.

Beaugrande, Robert-Alain de (1990). "Text as the new foundation for linguistics", Proceedins of the XIVth International Congress of Linguists adlı eserde. Werner Bahner vd. (ed.), Berlin: Akademie-Verlag.

Beaugrande, Robert-Alain de (1990). "Text linguistics through the years", Text, 10, 9-17.

Beaugrande, Robert-Alain de (1990). "Text linguistics and new applications", Annual Review of Applied Linguistics, 11, 17-41.

Beaugrande, Robert-Alain de (1989). "From linguistics to text linguistics to text production: A difficult path", Textlinguistik und Textproduktion adlı eserde. Gerd Antos; Hans P. Crings (ed.) Tübingen: Niemeyer.

Beaugrande, Robert-Alain de (1988). "Cognitive processes in translation", Textlinguistik und Fachsprache adlı eserde. Rainer Arntz (ed.), Hildesheim: Olms, 413-432.

Beaugrande, Robert-Alain de (1988). Critical Discourse: A Survey of Contemporary Literary Theorists. Norwood: N. J.: Ablex.

Beaugrande, Robert-Alain de (1988). "How can rhetorical theory help writers create readable documents?", Solving Problems in Technical Writing adlı eserde. Lynn Beene; Peter White (ed.), London: Oxford, 79-90.

Beaugrande, Robert-Alain de (1987). "Text, attention, and memory in reading research", Understanding Readers' Understanding adlı eserde. Rob Tierney; Patricia Anders; Judy Mitchell (ed.), Hillsdale, N. J.: Erlbaum, 15-58.

Beaugrande, Robert-Alain de (1987). "Writing and meaning: Contexts of research", Writing in Real Time: Modelling Production Processes adlı eserde. Ann Matsuhashi (ed.) Norwood N. J.: Ablex, 1-33.

Beaugrande, Robert-Alain de (1985). Writing Step by Step. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Beaugrande, Robert-Alain de (1984). "Learning to read and reading to learn in the cognitive science approach", Learning from Text adlı eserde. Heinz Mandl; Nancy Stein; Tom Trabasso (ed.), Hillsdale, N. J.: Erlbaum.

Beaugrande, Robert-Alain de (1984). "The linearity of reading: Fact, fiction, or frontier?", New Issues in Reading Comprehension adlı eserde. James Flood (ed.), Newark, N. J.: IRA, 45-74.

Beaugrande, Robert-Alain de (1984). Text Production: Toward a Science of Composition. Norwood, NJ: Ablex.

Beaugrande, Robert-Alain de. (1980). Text, Discourse, and Process. Norwood, NJ: Ablex.

Beaugrande, Robert-Alain de (1978). Factors in a theory of poetic translation. Assen: van Gorcum; Amsterdam: Rodopi.

Beaugrande, Robert-Alain de; Wolfgang Ulrich Dressler (1981). Introduction to Textlinguistics. London: Longman.

Beaugrande, Robert-Alain de; Wolfgang Ulrich Dressler (1981). Einführung in die Textlinguistik. Tübingen.

Bell, R. T. (1991). Translation and Translating: Theory and Practice. London/New York: Longman.

Benderly, B. L. (1989). "Don't believe everything you read", Psychology Today, November.

Benderly, B. L. (1981). "The multilingual mind", Psychology Today, March.

Bengi, Işın (1992). "Üniversite düzeyinde çeviri eğitimi üzerine gözlemler ve yazılı çeviri dalında bir yüksek lisans programı önerisi", Metis Çeviri. Sayı: 19.

Bengi, Işın (1991). "TV-Film çevirileri: Çağdaş çeviri kuramları çerçevesinde bir değerlendirme", Çağdaş Çeviri Kuramları ve Uygulamaları Seminerinde Sunulan Bildiriler. Ankara, Beytepe: H.Ü. YDYO MTB.

Benson, J. D.; W. S. Greaves (ed.) (1985). Systematic Perspectives on Discourse. New Jersey: Ablex Publications.

Bereiter, Carl (1980)."Development in writing", L. Gregg; E. Steinberg (ed.) Cognitive Processes in Writing adlı eserde, Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, 73-93.

Biere, Bernd U. (1991). Textverstehen und Textverstæn dlichkeit. Heildelberg: Groos.

Black, J. B.; G. H. Bower (1979). "Episodes as chunks in narrative memory", Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 18.

Black, J. B.; T. J. Turner; G. H. Bower (1979). "Point of view in narrative comprehension, memory and production", Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 18.

Black, J. B.; H. Bern (1981). "Causal coher ence and memory for events in narratives", Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 20.

Bloomfield, L. (1945). "About foreign language teaching",The Yale Review. Vol: 34, No: 4.

Bobrow, D. G.; A. Collins (ed.) (1975). Representation and Understanding. New York: Academic Press.

Bock, J. K.; W. F. Brewer (1985). "Discourse structure and mental models", Technical Report, no. 343 Washington DC: National Institute of Education.

Bolelli, N. (1988-89). "Hz. Peygamberin fesahatı", İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat, Kasım-Aralık-Ocak.

Boltz, C. J. vd. (1986). Language Power.

Bono, Edward de (1990). I am Right, You are Wrong. London: Viking.

Booth, Wayne (1975). "The rhetorical stance", Contem porary rhetoric adlı eserde. W. R. Winterowd (ed.) NY: Harcourt, Brace, Jovanovich, 70-79.

Both, W. C. vd. (1987). Rhetoric. New York: The Harper ve Row.

Boyd-Barrett, O.; P. Braham (1987). Media Knowledge and Power, London/Sydney: Croom Helm.

Bozgeyik, B. (1987). Uzmanların Gözüyle Osmanlıca. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Bozer, Deniz; İsmail Boztaş; Berrin Karayazıcı (1993). Çeviribilim ve Uygulamaları, H.Ü. Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü.

Bozer, Deniz (1991). "Edebî çeviri", Frankofoni. Beytepe: H.Ü. Yayınları.

Boztaş, İsmail (1994). "Metindilbilim açısından şiir", Dilbilim Araştırmaları 1994 . Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

Boztaş, İsmail (1992). "Çeviri, çeviride eşdeğerlik ve dilbilim", 20. Yıl Yazıları, Ankara: Karaca Dil Kursu.

Boztaş, İsmail (1991). "Çevirinin dil öğretimi ve dil öğretim programlarındaki yeri: Dünü, bugünü ve yarını", Çağdaş Çeviri Kuramları ve Uygulamaları Seminerinde Sunulan Bildiriler. Ankara, Beytepe: H.Ü. YDYO MTB.

Brandt, Deborah (1986). "Text and context: How writers come to mean", Functional Approaches to Writing: Research Perspectives adlı eserde. B. Couture (ed.), London: Frances Pinter Publications.

Broeck, Raymond van den (1986) "Contrastive discourse analysis as a tool for the interpretation of shifts in translated texts", Interlingual and Intercultural Communication adlı eserde. J. House; S. Blum-Kulka (ed.) Tübingen: Günter Narr Verlag.

Broeck, Raymond van den (1986b) "Generic shifts in translated literary texts", New Comparison, 1. Summer: 104-116.

Broeck, Raymond van den (1985) "Second thoughts on translation ciriticism: A model of its analytic function" The Manipulation of Literature adlı eserde. T. Her mans (ed.) London ve Sydney: Croom Helm.

Brooks, C.; R. P. Warren (1949). Fundementals of Good Writing. New York: Harcourt, Brace and World, Inc.

Brown, G.; G. Yule (1983). Discourse Analysis. Cambridge: Cambridge University Press.

Brown, P.; S. Levinson (1978). "Universals in linguistic usage: politeness phenomena", Questions and Politeness adlı eserde. E. N. Goody (ed.), Cambridge Papers in Social Anthropology, Cambridge: Cambridge University Press.

Bulut, Alev (1993). "Metin türü ve çeviri", Çeviribilim ve Uygulamaları, H.Ü. Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü.

Burling, R. (1982). Sounding Right. Massachusetts: Newbury House, Rowley.

Butler, Christopher (1985). Systemic Linguistics: Theory and Applications. London: Batsford Academic and Educational.

Butterworth, B. (ed.) (1983). Language Production. Vol 2. London: Academic Press.

Buzan, T. (1974) Use Your Head.

Carston, Robyn (1992). "Conjunction, explanation and relevance", 20. Yıl Yazıları, Ankara: Karaca Dil Kursu.

Carswell, S. A.; R. Remnetveit (ed.) (1971). Social Context of Messages. New York: Academic Press.

Carter, R.; M. McCarty (1988). Vocabulary and Language Teaching. London: Longman.

Casey, F. (1985). How to Study. Catford, J.C. (1978). A Linguistic Theory of Translation. Oxford: OUP.

Catford, J. C. (1978). A Linguistic Theory of Translation. London: OUP.

Cevdet, Ahmet (1990). Belâgat-ı Osmaniye, (transkript) Rıfat Aydoğan, G.Ü. Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Basılmamış lisans tezi).

Chafe, W. L. (ed.) (1980). The Pear Stories, Cognitive, Cultural, and Linguistic Aspects of Narrative Production. New Jersey: Ablex Publications.

Charolles, M.; Janos S. Petöfi; Emel Sözer (ed.) (1986). Research in Text Connexity and Text Coher ence: A Survey. Hamburg: Buske.

Chomsky, Noam (1986). Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use, New York: Praeger.

Chomsky, Noam (1980). Rules and Representations, Oxford: Blackwell.

Chomsky, Noam (1975). Reflections on Language, New York: Pantheon.

Chomsky, Noam (1965). Aspects of the Theory of Sytax, Cambridge Mass.: MIT Press.

Clark, Her bert H.; Eve V. Clark (1977). Psychology and Language. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.

Cohen, A.; E. Olshtain (1981). "Developing a measure of sociocultural competence: the case of apology", Language Learning, 31: 113-134.

Cole, P. (ed.) (1978). Syntax and Semantics. Vol. 9. New Lork: Academic Press.

Comrie, Bernard (1981). Language Universals and Linguistic Typology. Chicago: University of Chicago Press.

Connoly, P. G. (1973). "How to teach families of words by comparison" English Teaching Journal. 27 (2): 171-6.

Cooper R. L. (1989). Language Planning and Social Change, Cambridge: CUP.

Coulmas, Florian (1981). " 'Poison to your soul': Thanks and apolegies contrastively viewed", Conversation Routine adlı eserde. Florian Coulmas (ed.), The Hague: Mouton.

Coulthard, Malcolm (1977). An Introduction to Discourse Analysis. London: Longman.

Couture, Barbara (1986). Functional Approaches to Writing: Research Perspectives. Norwood, New Jersey: Ablex.

Craik, F. I. M.; L. S. Louckhart (1972). "Levels of processing: a framework for memory record", Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour. 11: 67-84.

Croft, K. (1980). Readings on English as a Second Language. Cambridge: Winthrop Pub. Inc.

Crombie, Winifred (1985). Process and Relation in Discourse and Language Learning. Oxford: OUP.

Crystal, David (1987) The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge: CUP.

Çakır, Abdülvahit (1991). "Dil insanların dünyaya baktığı gözlük mü?", Milli Kültür, Sayı: 85.

Çaldıranlı, Selim (1991). "Eğitimde yabancı dil", Sızıntı, Sayı: 155.

Çalışırişçi, Ü. (1992). "Lisandan lisana", İnsan ve Kainat, Sayı: 88.

Çankırılı, Ali (1993). "İnsan konuşmayı nasıl öğrendi?", Zafer, Ocak.

Dehghanpisheh, E. (1978). "Language development in Farsi and English: implications for the second language learner", IRAL: International Review of Applied Linguistics, 16: 45-61.

Delabastita, Dirk (1988). "Translation and mass-communication: Film and TV-translation as evidence of cultural dynamics", Katholieke Universiteit Leuven.

Demircan, Ömer; Aybars Erözden (1991). "Dil üzerine yayınlar ve incelemeler (Bir kaynakça denemesi)", Dilbilim Araştırmaları 1991. Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

Demircan, Ömer; Aybars Erözden (1990). "Dil üzerine yayınlar ve incelemeler (Bir kaynakça denemesi)", Dilbilim Araştırmaları 1990. Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

Demircan, Ömer; Aybars Erözden (1987). "Dil üzerine yayınlar ve incelemeler (Bir kaynakça denemesi) Çeviri ve Çevirmenlik", Metis Çeviri, Güz.

Demirel, Özcan (1987). Yabancı Dil Öğretimi: İlkeler, Yöntemler, Teknikler. Ankara: USEM Publications.

Demirezen, Mehmet (1991). "Çeviride kayıplar sorunu", Çağdaş Çeviri Kuramları ve Uygulamaları Seminerinde Sunulan Bildiriler. Ankara, Beytepe: H.Ü. YDYO MTB.

Demirezen, Mehmet (1989). "Mentalistic theory and language learning", H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4.

Demirezen, Mehmet (1988). "Behaviour theory and language learning", H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 3.

Demirezen, Mehmet (1987). "Dilbiliminin dil öğretmeni yetiştirmedeki yeri", I. Dilbilimi Sempozyumu, Dilbilimin Dünü, Bugünü,Yarını. Ankara.

Demirezen, Mehmet (1983). "Sözcük öğretiminde anadili yabancı dil çatışması", Türk Dili 381.

Demirezen, Mehmet (1983). "Yabancı dil öğretiminde yabancı sözcüklerin ruhbilimsel sorunları", Türk Dili 379.

Demirtürk, Emine Lale (1990). "Çeviri eleştirisi kuramları ışığında Ernest Hemingway'in Silahlara Veda romanı çevirilerinde üslup aktarımı", Metis Çeviri. Sayı: 12.

Devereux, R. (1991). "Türkçenin İngilizce'ye katkısı", çev. G. Aygen. Metis Çeviri. Sayı: 16.

Diclehan, Ş. (1990). "Bediüzzaman'a göre şiir ve söz", İslâmî Edebiyat, Ekim-Kasım-Aralık.

Dijk, Teun Adrianus van (1992). "Discourse and the denial of racism", Discourse & Society, 3, 1, Jan.

Dijk, Teun Adrianus van (ed.) (1985). Discourse and Literature. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Dijk, Teun Adrianus van (ed.) (1985). Discourse and Communication. Berlin: Walter de Gruyter.

Dijk, Teun Adrianus van (ed.) (1985). Handbook of Discourse Analysis. (vol.1) Disciplines of Discourse. London: Academic Press.

Dijk, Teun Adrianus van (ed.) (1985). Handbook of Discourse Analysis. (vol.2) Dimensions of Discourse. London: Academic Press.

Dijk, Teun Adrianus van (1983). Strategies of Discourse Comprehension. New York: Academic Press.

Dijk, Teun Adrianus van (1981). Studies in the Pragmatics of Discourse. Mouton Publisher s.

Dijk, Teun Adrianus van (1980). Macro Structures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction and Cognition. Lawrence Erlbaum Associates Publisher s.

Dijk, Teun Adrianus van (1978). Facts: The Organization of Propositions in Discourse Comprehension. Amsterdam: University of Amsterdam Institute for General Literary Studies.

Dijk, Teun Adrianus van (1977). Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. London: Longman.

Dijk, Teun Adrianus van (1972). Some Aspects of Text Grammars. The Hague: Mouton.

Dijk, Teun Adrianus van; W. Kintsch (1983). Strategies of Discourse Comprehension. Academic Press.

Dijk, Teun Adrianus van; W. Kintsch (1977). "Cognitive psychology and discourse recalling and summarizing stories", Current Trends in Text Linguistics adlı eserde. W. Dressler (ed.). Berlin: Mouton de Gruyter

Dik, Simon (1978). Functional Grammar. Amsterdam: North Holland Publishing Co.

Doğan, Cemal (1992). "Mantık ve mantığın İslam'la tanışması", Sızıntı, Sayı: 166.

Doğan, Cemal (1992). "Sistemli düşünme veya doğru mantık", Sızıntı, Sayı: 164.

Doğan, D. Mehmet. (1984). Dil, Kültür, Yabancılaşma. İstanbul: Beyan Yayınları.

Doğan, Gürkan (1992). "Hangi anlam?", Dilbilim Araştırmaları 1992, Haz. A. Kocaman vd., Ankara: Hitit Yayınevi.

Doğan, Gürkan (1992). "Cooperativeness or relevance?", 20. Yıl Yazıları, Ankara: Karaca Dil Kursu.

Doğan, Gürkan (1990). "Bir edimbilim kuramı olarak 'bağıntı' ", Dilbilim Araştırmaları 1990, Haz. A. Kocaman vd., Ankara: Hitit Yayınevi.

Doltaş, Dilek "Okuma, anlama ve yorumlama: Akşit Göktürk'e göre okuma edimi", Metis Çeviri. 1990 Kış, Sayı: 10.

Donley, M. (1974). "The role of structural semantics in expanding and activating the vocabulary of the advanced learner: the example of the homophone" Audio-Visual Language Journal. 12 (2): 81-9.

Dressler, Wolfgang Ulrich (1989). Semioticshe Parameter einer textlinguistischen Natürlichkeitstheorie. Wien: Verl. d. österr. Akad. d. Wiss.

Dressler, Wolfgang Ulrich (1978). Current Trends in Text Linguistics. Berlin: Mouton de Gruyter.

Dressler, Wolfgang Ulrich; Ruth Wodak (ed.) (1978). Normale und abweichende Texte: Studien zur Bestimmung und Abgrenzung von Textstorungen. Hamburg: Buske.

Duff, A. (1981). The Third Language. Oxford: Pergamon.

Durmuşoğlu, Gül (1991). " Metin dilbilim, çeviri süreci ve çeviri değerlendirmesi",Çağdaş Çeviri Kuramları ve Uygula maları Seminerinde Sunulan Bildiriler. Ankara, Beytepe: H.Ü. YDYO MTB.

Durmuşoğlu, Gül (1987). "Karşılaştırmalı metindilbilimi ve çeviri", Dilbilimin Dünü, Bugünü, Yarını (1.Dilbilimi Sempoz yumu, Haziran: 60-66.

Durmuşoğlu, Gül (1987). "Text models and text strategies: A move toward process linguistics", AÜEFD , II/1.

Durmuşoğlu, Gül (1987). "Cohesion in Turkish", Studies on Modern Turkish: Proceedings of the 3rd Conference on Turkish Linguistics. H. E. Boeschoten; L. T. Verhoeven (ed.). Tilburg University Press.

Durmuşoğlu, Gül. (1986). "The evolution of text linguistics", Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, I,2, Şubat: 42-73.

Durmuşoğlu, Gül (1983). "The notion of parallel texts and its place in contrastive and applied linguistics", (basılmamış doktora tezi), University of Exeter.

Durmuşoğlu, Gül (1980). "Models of discourse analysis", (bilim uzmanlığı tezi), University of Exeter.

Dün ve Bugün Çeviri. (1985). Kent Basımevi.

Eco, Umberto vd. (ed.) (1988). Meaning and Mental Representation. Bloomington: Indiana University Press.

Eco, Umberto (1979). The Role of the Reader. Blooming- ton: Indiana University Press.

Eggington, W. (1987). "Written academic discourse in Korean: implications for effective communication", Writing Across Languages: Analysis of L2

Text adlı eserde, U. Connor; R. Kaplan (ed.), Reading, Mass.: Addison-Wesley.

Ehrlich, Susan (1990). Point of View: A Linguistic Analysis of Literary Style. London/New York: Routledge.

Ekmekçi, Özden (1990). "Dil ve deneyim", Dilbilim Araştırmaları 1990, Haz. A. Kocaman vd., Ankara: Hitit Yayınevi.

Elbow, Peter (1981). "Midstream reflections", Humes vd. (ed.) Moving between practice and research in writing, adlı eserde, Los Alamitos: SWRL, 93-104.

El-Elmaî, Zahir b. Awad, (1984). Kur'an'da Tartışma Metotları, Çev. Ercan Elbinsoy. İstanbul: Pınar Yayınları.

Ellis, A. vd. (1986). The Psychology of Language and Communication. London: Weidenfeld and Nicolson.

Ellis, Donald G. (ed.) (1986). Contemporary issues in language and discourse processes. Hilssdale, NJ: Erlbaum.

Ellis, Rod (1985). Understanding Second Language Acquisition. Oxford: OUP.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili. Eser Neşriyat.

Eminoğlu, M. (1989). Osmanlı Vesikalarını Okumaya Giriş. Konya: Ülkü Basım Evi.

Emiroğlu, C. (1977). İslam Yazısına Dair. İstanbul.

Enkvist, N. E. (1978). "Some aspects of applications of text linguistics", Text Linguistics, Cognitive Learning and Language Teaching adlı eserde. Viljo ve Enkvist (ed.). AFINLA Series, No: 22.

Enkvist, N. E. vd. (1973). Linguistic Stylistics. Paris: Mouton.

Enkvist, N. E. vd. (1964). Linguistics and Style. Oxford: OUP.

Eradam, Yusuf (1991). "Nasıl çevirsem de kuramsızlığı kuramlaştırsam?", Çağdaş Çeviri Kuramları ve Uygulamaları Seminerinde Sunulan Bildiriler. Ankara, Beytepe: H.Ü. YDYO MTB.

Erdal, M. (1990). "Word order in Turkish", Proceedings of the Fifth International Conference on Turkish Linguistics. August 1990. London: SOAS.

Ergin, Muharrem (1985). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım Yayım.

Erman, Y. (1993). "Hızlı okuma", Ultra, Sayı: 17.

Erguvanlı, Eser Emine (1984). The Function of Word Order in Turkish. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Ersözlü, Elif (1993). "Tanzimattan günümüze çeviri", Çeviribilim ve Uygulamaları, H.Ü. Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü.

Exton, W. (1982) "The future of language: Basic tool of communication", Communications and The Future, Bethesda: World Future Society.

Even-Zohar, I. (1979). "Polysystem theory", Poetics Today, i,1-2, Autumn: 287-310.

Faigley, Lester vd. (1981). Writing after college: A stratified survey of the writing of college trained people. Austin: Univ. of Texas TR GRG 106-A.

Farb, Peter (1974). Word Play. New York: Knopf.

Ferguson, C. (1975). "Toward a characterization of English Foreigner Talk", Anthropological Linguistics. 17: 1-14.

Ferrara, A. (1985). "Pragmatics", Handbook of Discourse Analysis. Vol. 2, T. A. van Dijk (ed.), London: Academic Press.

Fine, J.; R. O. Freedle (ed.) (1983). Developmental Issues in Discourse. New Jersey: Ablex Publications.

Fishman, Joshua vd. (1967). "Guidelines for testing minority group children", H. Passow vd. (ed.) Education of the disadvantaged, adlı eserde, NY: Holt, Rinehart and Winston, 155-169.

Flavell, J. H. (1985). Cognitive Development. (Second edition). Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Flesch, R. (1972). Say What You Mean. (First edition). New York: Harper and Row.

Foley, W. A.; R. D. van Valin (1984). Functional Syntax and Universal Grammar. Cambridge: CUP.

Fowler, Roger (1991). Language in the news: discourse and ideology in the press. London: Routledge.

Fowler, Roger (1981). Literature as Social Discourse. London: Bastford.

Franck, Norbert (1990). Schreiben wie ein Profi: Artikel, Berichte, Pressemeldungen, Protokolle, Referate und andere Texte. Köln.

Frank, Manfred (1990). |Das| Sagbare und das Unsag-bare: Studien zur deutsch-französischen Her meneutik und Texttheorie. Erw. Neuausg.

Frawley, W. (1987). "Text, mind, and order", Text and Epistemology. New Jersey: Ablex Publications.

Freedle, R.O. (ed.) (1977). Discourse Production and Comprehension. New Jersey: Ablex Publications.

Freedle, R.O. (ed.) (1979). New Directions in Discourse Processing. New Jersey: Ablex Publications.

Freedle, R. O.; R. P. Duran (ed.) (1987). Cognitive and Linguistic Analyses of Text Performance. New Jersey: Ablex Publications.

Freeman, Donald C. (ed.) (1970). Linguistics and Literary Style. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Fries, C. C. (1945). Teaching and Learning English as a Foreign Language. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Fries, Udo (1987). "Summaries in newspapers: A textlinguistic investigation", The Structure of Texts adlı eserde. Udo Fries (ed.) Tübingen: Narr.

Fry, E. (1963). Teaching Faster Reading. Cambridge: CUP.

Furat, A. S. (1988). "İslamî edebiyatta güzel söz", İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat, Ağustos-Eylül-Ekim.

Garip, M. (1990). "Dilimiz ve neslimiz", Sızıntı, Sayı: 141.

Garnham, Alan (1991). "Wher e does coher ence come from?", Occasional Papers in Systemic Linguistics, 5.

Garnham, Alan (1985). Psycholinguistics. London: Methuen.

Genot, Gerard (1979) Elements of Narrativics. Hamburg: Helmut Buske Verlag.

Gerver, D.; H. W. Sinaiko (ed.). (1978). Language, Interpretation and Communication. New York: Plenum Press.

Giora, Rachel (1985). "What's a Coher ent Text?", Text Connexity, Text Coher ence: Aspects, Methods, Results adlı eserde. Emel Sözer (ed.) Hamburg: Buske.

Givón, Talmy (ed.) (1983). Topic Continuity in Discourse: A Quantitative Cross-Language Study. Amsterdam: John Benjamins.

Givón, Talmy (1979). Syntax and Semantics. Vol. 12. New York: Academic Press.

Givón, Talmy (1979). On Understanding Grammar. New York: Academic Press.

Glucksberg, Sam (1986). "How people use context to resolve ambiguity", Knowledge and Language adlı eserde. I. Kurcz vd. (ed.), North-Holland: Elsevier Science Publisher s B.V.

Godard, D. (1977). "Same setting, different norms: phone call beginnings in France and the United States", Language in Society, 6: 209-219.

Gower, Sir E. (1978). The Complete Plain Words. Revised by Sir B. Fraser, London: Penguin.

Göktürk, Akşit. (1989). Sözün Ötesi. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Göktürk, Akşit. (1986). Çeviri: Dillerin Dili. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Graesser, A. C.; L. F. Clark (ed.) (1985). Structures and Procedures of Implicit Knowledge. Vol. XVII. New Jersey: Ablex Publications.

Graves, Donald (1973). Children's writing. Buffalo: State University of New York (doktora tezi).

Gregory, M. (1989) The Game of the Name. Oxford: Clarendon Press.

Grice, H. P. (1975). "Logic and conversation", Syntax and Semantics vol.3 Speech Acts adlı eserde, P. Cole (ed.), New York: Academic Press.

Grimes, E. (1975). The Tread of Discourse. The Hauge: Mouton.

Grower, R. O (ed.) (1990). Stylebook for Writers and Editors. (Sixth editon). Washington: U. S. News and World Report.

Gumperz, Jhon (1982). Discourse Strategies. Cambiridge: CUP.

Gutwisnki, Waldemar (1976). Cohesion in Literary Texts. The Hague: Mouton and Co. B. V., Publisher s.

Günay, V. D. (1991). "Dil konuşanın özelliğini ne ölçüde yansıtır?" Dilbilim Araştırmaları 1991. Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

Gündüzalp, Zübeyr (1990). Yolumuzu Aydınlatan Işık. Haz. M. Paksu, İ. Aksoy. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Habermas, Jürgen (1984). The Theory of Communicative Action. Trans. Thomas McCarthy, Boston: Beacon Press.

Hackett, L.; R. Williamson. (1966). Design for a Composition. New York: Harcourt, Brace and World, Inc.

Hagège, Claude (1992). Le Souffle de la langue:Voies et Destins des Parlers d'Europe. Paris: Éd. Odile Jacob.

Halliday, M. A. K.; R. Hasan (1985). Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective. Oxford: Oxford University Press.

Halliday, M. A. K.; R. Hasan (1976). Cohesion in English. London: Longman.

Halliday, M. A. K. (1985). An Introduction to Functional Grammar. London: Edward Arnold.

Harris, Muriel (1979). "Contradictory perceptions of rules for writing", College Composition and Communication, 30, 218-220.

Harrison, B. (1979). An Introduction to the Philosophy of Language. New York: St. Martin's Press.

Hartmann, Reinhard (1981). "Contrastive textology, applied linguistics and translation", Poetics Today, ii, 4, Summer/Autumn: 111-120.

Hartmann, Reinhard (1980). Contrastive Textology. Hiedelberg: Julius Gross.

Hatch, Evelyn (1983). Psycholinguistics: A Second Language Perspective. Rowley, Mass.: Newbury House.

Hatim, B.; I. Mason (1990). Discourse and the Translator. London/New York: Longman.

Haugeland, J. (1979). "Understanding natural language", Journal of Philosophy , 76.

Hayakawa, S. I. (1978). Language, Thought and Action. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.

Heath, Shirley (1983). Ways with Words. Cambridge: CUP.

Heinemann, Wolfgang; Dieter Viehweger (1991). Textlinguistik: eine Einführung. Tübingen: Niemeyer.

Hendricks, W. O. (1973). Essays on Semiolinguistics and Verbal Art. The Hague Mouton and Co. N. V., Publisher s.

Heritage, John (1990). "Intention, meaning and strategy: Observations on constrains on interaction analysis", Research on Language and Social Interaction, 24.

Hermans, Theo (ed.) (1985). The Manipulation of Literature. London/Sydney: Croom Helm.

Hinds, J. (1984). "Retention of information using a Japanese style of presentation", Studies in Language, 8: 45-69.

Hinds, J. (1983). "Contrastive rhetoric: Japanese and English", Text, 3: 183-195.

Hobbs, Jerry R. (1990). Literature and Cognition. Standford, CA: Center for the Study of Language and Information.

Hoey, H. (1983). On the Surface of Discourse. London: George Alten and Unwin.

Holmes, James S. (1975). The Name and the Nature of Translation. Amsterdam: APPTS.

Holmes, James S.; J. Lambert; van den Broeck (ed.) (1978). Literature and Translation: New Perspective in Literary Studies. Leuven: ACCO.

Honneth, Axel; Hans Joas (ed.) (1991). Communicative Action. Cambridge/Massachusetts: MIT Press

House, Juliana (1977). A Model for Translation Quality Assessment, Tübingen: Gunter Narr.

House, Juliana; S. Blum-Kulka (ed.) (1986). Interlingual ano Intercultural Communication. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Houston, J. P. (1986). Fundementals of Learning and Memory. Hönigsperger, Astrid (1991). " 'Das Boot iss voll' Zur Metapher in der Politik", Folia Linguistica, 25, 1-2.

Hörman, H. (1976). Meinen und Verstehen. Frankfurt: Suhrkamp.

Ide, Nancy M.; J. Veronis (1990). "Artificial intelligence and the study of literary narrative", Poetics, 19.

Işık, G. (1990). "Dilbilimci Berke Vardar ve çeviri sorunları", Metis Çeviri. Sayı: 11.

Jackendoff, R. (1988). Semantics and Cognition. (Fourth printing). Cambridge: MIT Press.

Jacobson, Roman (1960). "Closing statement: Linguistics and poetics", Style in Language adlı eserde. T. A. Sebeok (ed.) Massachusetts: MIT Press.

James, Carl (1980). Contrastive Analysis. Essex: Longman.

Johnstone, B. (ed.) (1991). Repetition in Discourse. New Jersey: Ablex Publications.

Kabahasanoğlu, V. "Yarım lisan, yarım insan", İnsan ve Kainat, Sayı: 93.

Kachru, Y. (1983). "English and Hindi", Annual Review of Applied Linguistics 1982 adlı eserde, R. Kaplan (ed.), Rowley, Mass.: Newbury House.

Kaplan, Mehmet (1986). "Kültür ve edebiyat dili", Türk Dili LI/410.

Kaplan, Mehmet (1985). "Dil ve kültür", Türk Edebiyat Dergisi, XI/143.

Kaplan, Mehmet (1983). "Dil, tarih ve millet", Türk Edebiyat Dergisi, IX/118.

Kaplan, Mehmet (1982). "Türk tarihi, Türk kültürü ve Türkçe", Milli Kültür, III/36.

Kaplan, Mehmet (1982). Kültür ve Dil. İstanbul: Dergah Yay.

Kaplan, Robert B. (1989). "On written text", Anglo American Studies, 9, 2, Nov.

Kaplan, Robert B. (1966). "Cultural thought patterns in intercultural education", Language Learning, 16: 1-20.

Karamanoğlu, A. (1986). Türk Dili. (4. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.

Karayazıcı, Berrin (1994). "Biçembilim ve yazın çevirisi", Dilbilim Araştırmaları 1994. Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

Karayazıcı, Berrin (1992). "Çeviri ediminde çevrilmezlik sorununun anlam boyutu", 20. Yıl Yazıları. Ankara: Karaca Dil Kursu.

Keech, Catharine (1981). "An examination of proceoudes and implications of holistic assessment of writing", Humes vd. (ed.) Moving between practice and research in writing adlı eserde. Los Alamitos: SWRL, 55-60.

Keeney, Mary. An investigation of what children say about the writing of stories, Bethlehem, PA: Lehigh Univ. (doktora tezi).

Keklik, Nihat (1984). "Felsefe bakımından metafor", Felsefe Arkivi, 25.

Kemali, Ali (1933). Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata ait Bazı Nümuneler. Resimli Ay Matbaası, T. L. Şirketi.

Kıran, Zeynel (1990). "Büyüleyici bir bilim dalı: Dilbilim", Dilbilim Araştırmaları 1990. Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

Kırkıncı, Mehmet (1989). Bediüzzaman'ı Nasıl Tanıdım?. İstanbul: Cihan Yayınları.

Kocaman, Ahmet (1993). "Çeviri, çeviri eleştirisi, dilbilim", Dilbilim Araştırmaları 1993. Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

Kocaman, Ahmet vd. (1992). 20. Yıl Yazıları. Ankara: Karaca Dil Kursu.

Kocaman, Ahmet vd. (1992). "Preliminaries to the study of stylistic scales in Turkish", 20. Yıl Yazıları, Ankara: Karaca Dil Kursu.

Kocaman, Ahmet (1992). "Anlambilim sorunları", Dilbilim Araştırmaları 1992. Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

Kocaman, Ahmet (1990). "Metindilbiliminden yazma öğretimine", Çağdaş Türk Dili, 24.

Kocaman, Ahmet (1988b). "Yabancı dil öğretimi", Abece, 29.

Kocaman, Ahmet (1988). "Çağdaş dilbilim ve çeviri kuramı", Yazın Çevirisi Semineri, 12-13 Mayıs 1988 İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi; (1992) Metis Çeviri. Sayı: 18.

Kocaman, Ahmet (1987). (Haz.) Dilbilimin Dünü, Bugünü, Yarını. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Kocaman, Ahmet (1987). "Söylem çözümlemesi: Yönelimler, sorunlar", Dilbilimin Dünü, Bugünü, Yarını. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Kocaman, Ahmet (1978). "Uygulamalı dilbilim üzerine kuramsal bir yaklaşım denemesi", Genel Dilbilim Dergisi, Ankara: ADÇ.

Koç, Sabri (1982). "Teaching writing for communication", H.Ü. İngilizcenin İletişim Olarak Öğretimi Semineri, Ankara, 25.6.1982.

Korkmaz, Zeynep (1992) "Orta Asyada'ki yeni gelişmeler ve dilcilerimize düşen görevler", Dil Dergisi, sayı: 5.

König, Güray (1991). "Toplumdilbilim açısından dil ve dil türleri", Dilbilim Araştırmaları 1991. Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

König, Wolf (1994). "Dilbilim ve yapay zekâ", Dilbilim Araştırmaları 1994. Haz. A. Kocaman vd. Ankara: Hitit Yayıncılık.

König, Wolf (1989). "Türkiye'deki yabancı dil Öğretimi sorunları: dışarıdan bir bakış", H. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4.

Krause, Wolf-Dieter (1991). Zur Repræsentation von Textmustern im Sprachbewusstsein (kognitive Aspekte von Textsorten)", Wissenschaftliche Zeitschrift der Pædagogischen Hochschule "Karl Liebknecht" Postdam, 35, 3.

Kurez, I. vd. (ed.) (1986). Knowledge and Language. B.V. (North Holland): Elsevier Science Publisher s.

Kurt, H. (1991). "Buhran dilde değil özde", Milli Kültür, Sayı: 85.

Kutup, Seyyid (1979). İslam Düşüncesinde Sanat. İstanbul: Fikir Yayınları.

Kutup, Seyyid (1969). Kur'an'da Edebî Tasvir. Çev. Süleyman Ateş. Ankara: Hilal Yayınları.

Labov, William (1972). Sociolinguistic Patterns. Philedal- phia: University of Pennsylvania Press.

Lakoff, R. (1973). "The logic of politeness: or minding your p's and q's", Papers from the 9th Regional Meeting, Chicago Linguistics Society.

Leech, G. N.; M. H. Short (1981). Style in Fiction. London: Longman.

Lefevere, Andre (1980). "Translating literature/translated literature The state of the art", O Zuber (ed.), The Languages of Theater. Oxford: Pergamon Press Ltd.

Leggett, G. vd. (1965). Handbook for Writers. (Fourth edition). Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Lewis, G. (1967). Turkish Grammar. Oxford: Calderon.

Levinson, Stephen (1983). Pragmatics. Cambridge: CUP.

Lévi-Strauss, Claude (1955). "The structural study of myth", Journal of American Folklore, 68.

Li, Charles (ed.) (1976). Subject and Topic. New York: Academic Press.

Loveday, L. (1982). "Communicative interference: a framework for contrastively analysing L2 communicative competence exemplified with the linguistic behaviour of Japanese performing in English" IRAL International Review of Applied Linguistics, 20: 1-16.

Luke, Allan (1989). "Open and closed texts: The ideological/semantic analysis of textbook narratives", Journal of Pragmatics, 13.

Luria, A. R. (1968) The Mind of a Mnemonist. New York: Basic Books, Inc.

Lyons, John (1981). Language and Linguistics. Cambridge: CUP.

Lyons, John (1977b). Semantics II. Cambridge: CUP.

Lyons, John (1977a). Semantics I. Cambridge: CUP.

Lyons, John (1968). Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge: CUP.

Mayer, Rolf (1989). "Coher ence and motion", Linguistics, 27.

Mehrabian, Albert (1971). "Nonverbal betrayal of feeling", Journal of Experimental Research on Personality, 5.

Melçuk, I.; A. Zolkovskij (1970). "Toward a functional meaning-text model of language", Linguistics, 57: 10-47.

Mey, Jacob L. (1991). "Text, context, and social control", Journal of Pragmatics, 16, 5, Nov.

Miller, G. A. (ed.) (1973). Communication, Language and Meaning. New York: Basic Books.

Miller, G.; P. Johnson-Laird (1976). Language and Perception. Cammbridge: Harvard UP.

Nar, Ali (1988). "İslam ve Edebiyat", İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat, Ağustos-Eylül-Ekim.

Nar, Ali (1990). "Örneklerle edebî sanatlar", İslâmî Edebiyat, Temmuz- Ağustos-Eylül.

Nash, W. (1980). Design in Prose. London: Longman.

Nasr, N. (ed.) (1980). The Essentials of Linguistic Science: Selected and Simplified Readings. London: Longman.

Nation, I. S. P. (1982). "Beginning to learn foreign language vocabulary: a review of the research", RELC Journal. 13 (1) 14-36.

Neisser, Ulric (1982). "Cognitive psychology may at least establish a conception of human nature that is not self-contradictory", Jack Nessel (ed.) "Understanding psychological man: A state-of-the-science report" içinde, Psychology Today, 16/5, 44-47 .

Nelson, G. L. (1989)."Reading: A student centered approach", English Language Teaching Center, vol. 5, No: 2 (14).

Newmark, Peter. (1988). A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall.

Newmark, Peter. (1982). Approaches to Translation. Oxford: Pergamon Press Ltd.

Nida, Eugene A. (1964). Toward a Science of Translating. Leiden: E. J. Brill.

Nida, Eugene A.; C. Taber (1969). The Theory and Practice of Translation. Leiden: E. J. Brill.

Nida, Eugene A.; W. D. Reyburn (1981). Meaning Across Cultures. New York: Orbis Books.

Norman, Donald (1981). "Categorization of action slips", Psychological Review, 88, 1-15.

Norman, Donald; Tim Shallice (1980). Attention to action: Willed and automatic control of behavior. La Jolla: CHIP Report 99.

Norman, D. A.; D. E. Rumelhart (ed.) (1975). Explorations in Cognition. San Francisco: Freeman.

The Norton Antology of English Literature. (1969). vol. 2, New York.

Nöth, W. (1990). "Information", Handbook of Semiotics adlı eserde, Bloomington: Indiana UP.

Nursi, Bediüzzaman Said (1988). Şualar. İstanbul: Envar Neş.

Nursi, Bediüzzaman Said (1987). Muhakemât. İstanbul: Sözler Yayınevi.

Nursi, Bediüzzaman Said (1987). Tarihçe-i Hayat. İstanbul: Envar Neş.

Nursi, Bediüzzaman Said (1986). Mektubat. İstanbul: Envar Neş.

Nursi, Bediüzzaman Said (1986). Lem'alar. İstanbul: Envar Neş.

Nursi, Bediüzzaman Said (1986). Asâ-yı Mûsa. İstanbul: Envar Neş.

Nursi, Bediüzzaman Said (1986). İşârâtü'l-İ'caz. İstanbul: Envar Neş.

Nursi, Bediüzzaman Said (1985). Sözler. İstanbul: Envar Neş.

Nursi, Bediüzzaman Said (1985). Emirdağ Lahikası. İstanbul: Envar Neş.

Nursi, Bediüzzaman Said (1985). Barla Lahikası. İstanbul: Envar Neş.

Nursi, Bediüzzaman Said (1985). Hizmet Rehberi. İstanbul: Sözler Yay.

Nursi, Bediüzzaman Said (1985). Resurrection and the Her eafter. Çev. Hamid Algar. İstanbul: Sözler Neşriyat.

Nursi, Bediüzzaman Said (1984). Mesnevî-i Nuriye. İstanbul: Envar Neş.

Nystrand, M. (1982). What Writers Know. New York: Academic Press.

Odlin, Terence (1989). Language Transfer. Cambridge/New York: Cambridge University Press.

Oraliş, Meral; Ozil, Şeyda (1992). "Metinbilimsel yaklaşımla bir metni çözümleme denemesi", Dilbilim Araştırmaları 1992, Haz. A.Kocaman vd, Ankara: Hitit Yayıncılık.

Osgood, Charles vd. (1975). Cross-cultural Universals of Effective Meaning. Urbana, Ill.: University of Illinois Press.

Öğe, (1982). Adli Tıp.

Öner, Necati (1986). Klasik Mantık. 5. Baskı. Ankara: AUİF Yayınları.

Özdenören, Rasim (1986). "Kavramlar üzerine genellemeler",İlim ve Sanat, Sayı: 9.

Öztürk, Osman (1990). Arapça ve Diğer Lisanlar (Lisan Üzerine bir Deneme). İstanbul: Seha Neşriyat.

Özünlü, Ünsal (1983). Yazınsal metinlerde konuşma ve düşünce aktarımı",Türk Dili 373.

Özünlü, Ünsal (1983). "Reklam (tanıtma) dilinin dilbilimsel boyutları", Fransız Dili ve Edebiyatı Dergisi 12, ayrıca Reklamın Gücü, Dünyada ve Türkiye'de Reklamcılık, 1988, ss. 285-303, Bilgi Yay.

Paivio, A; I. Begg (1981). Psychology of Language. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Palmer, F. R. (1976). Semantics. Cambridge: CUP.

Palmer, H. E. (1969). The Principles of Language Study. London: Oxford University Press.

Pei, M. (1965). The Story of Language. New York: New American Library.

Penn, Julia (1972). Linguistic Relativity Versus Innate Ideas. The Hague: Mouton.

Perry, T. (ed.) (1980). Evidence and Argumentation in Linguistics. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Petöfi, Janos S. (ed.) (1988). Text and discourse constitution: emprical aspects, theoretical approaches. Berlin: Mouton de Gruyter.

Petöfi, Janos S. (ed.) (1986). Aspekte der Konnexitat und Koharenz von Texten. Hamburg: Buske.

Petöfi, Janos S. (ed.) (1979). Text vs. Sentence: Basic Questions of Text Linguistics. Hamburg: Buske.

Petöfi, Janos S.; Emel Sözer (1983). Micro and Macro Connexity of Texts. Hamburg: Helmut Buske Verlag.

Petöfi, J. S.; R. Hannes (1974). Probleme der modelltheoretischen Interpretation vonTexten. Hamburg: Buske.

Pinto, Marly Pereira (1991). "Using computers to analyze poems: A phonological metrification", CTJ Journal, 23, June.

Polovina, V. (1983). "The application of some parameters of textlinguistics on contrastive analysis",Croos-Language Studies, Finland.

Popovic, Anton (1970). Dictionary for the Analysis of Literary Translation. Edmont/Nitra: University of Alberta, University of Nitra.

Porzig, W. (1985). Dil Denen Mucize. Çev.Vural Ülkü. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Postovsky, V. (1974). "Effects of delay in oral practice at the beginning of second language learning", Modern Language Journal 58: 229-49.

Purtil, R. L. (1972). Logical Thinking. New York: Harper and Row.

Reddick, R. J. (1986). "Textlinguistics, text theory, and language users", Word. Vol.37 (1-2).

Reisman, K. (1974). "Contrapuntal conversations in an Antiguan village", Explorations in the Ethnography of Speaking adlı eserde, R. Bauman; J. Sher zer (ed.), London: Cambridge University Press.

Reiss, K. (1977). Texttyp und Übersetzungsmethode. Kronberg: Scriptor.

Richards, Jack (1985). The Context of Language Teaching. Cambridge: CUP.

Richards, Jack; T. S. Rodgers (1986). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: CUP.

Rieger, Burghard (ed.) (1985). Dynamik in der Bedeut- ungskonstitution. Hamburg: Buske.

Riffaterre, Michael (1960). "Stylistic context", Word, 16, 207-218.

Riffaterre, Michael (1959). "Criteria for style analysis", Word, 15, 154-174.

Robins, R. H. (1984). A Short History of Linguistics. London: Longman.

Rose, Mike (1981). "Sophisticated, ineffective books", College Composition and Communication, 32, 65-74.

Rothkegel, Annely (1991). "Wissen und Informationsstruk-tur im Text", Folia Linguistica, 25, 1-2.

Ruggiero, V. R. (1971). The Elements of Rhetoric. Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall.

Salmon, W. C. (1963). Logic. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Sampson, Geoffrey (1985). Writing Systems. London: Hutchinson.

Sampson, Geoffrey (1980). Schools of Linguistics. Standford, California: Standford University Press.

Sandig, Barbara; Annely Rothkegel (ed.) (1984). Text-Textsorten-Semantik: Linguistische Modelle und maschinelle Verfahren. Hamburg: Buske.

Sarpgül, H. Ensar (1991). "Okuma ve yazma üzerine", Sızıntı, Sayı:149.

Saussure, Ferdinand de (1915). Genel Dilbilim Dersleri I, II. Çev. B. Vardar. TDK,1976.

Savory, Theodore (1957). The Art of Translation. London: Jonathan Cape.

Schæffner, Christina (1991). "Zur Rolle von Metapher n für die Interpretation der aussersprachlichen Wirklichkeit", Folia Linguistica, 25, 1-2.

Schank, Roger; Alex Kass (1988). "Knowledge representation in people and machines", Advances in Semiotics, Meaning and Mental Representation

adlı eserde. Umberto Eco vd. (ed.), Bloomington: Indiana University Press.

Schmidt, S. (1968). Bedeutung und Begriff. Brunswick: Vieweg.

Schröder, Hartmut (ed.) (1991). Subject-oriented texts: languages for special purposes and text theory. Berlin: Mouton de Gruyter.

Schröder, Hartmut (1989). "Sociological texts and intercultural professional communication: Problems for the foreign lanuage instructor and translator", Austria.

Schwardz, Alexander (1988). Alte Texte lesen: textlinguistische Zugænge zur ælteren deutschen Literatur. Bern: Haupt.

Sebüktekin, Hikmet (1982). "Yabancı Dil Öğretimi ve Dilbilim", B.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi, XVII-IX.

Sells, Michael (1991). "Sound, spirit, and gender in Surat al Qadr," Journal of the American Oriental Society, 111, 2, Apr.-June.

Senih, Safvet. (1989). Kur'an'da Edebî Veche. İzmir: Nil A.Ş.

Senih, Safvet. (1989). Kelimeler Armonisi. İzmir: Nil A.Ş.

Sevinçgül, Ömer (1989). Güzel Konuşma ve Yazma Sanatı. İstanbul: Zafer Yayınları.

Sezer, Ayhan (1991). "Bilgisayarda çeviri mümkün müdür?", Çağdaş Çeviri Kuramları ve Uygulamaları Seminerinde Sunulan Bildiriler. Ankara, Beytepe: H.Ü. YDYO MTB.

Sezer, Ayhan (1988). "Çocuklar kelimeleri nasıl öğreniyorlar", İnsan ve Kainat, 34.

Shanklin, Nancy (1982). Relating Reading and Writing: Developing a Transactional Theory of the Writing Process. Bloomington: Indiana University Press.

Shannon, Claude; W. Weaver (1949). The Mathamatical Theory of Communication. Urbana: University of Illinois Press.

Shaughnessy, Mina (1977). Errors and expectations. NY: Oxford.

Shukri, M. A. M. (1992). "Towards an Islamic theory of literature", Islamic Studies, 31:4.

Smith, F. (1985). Reading. (Second Editon). Cambridge: CUP.

Smith, F. (1971). Understanding Reading. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Smolinski, F. (1986). (ed.) Landmarks of American Language and Linguistics. Washington DC: USIA.

Songar, Ayhan (1986). "Ruh hayatımız", Her Yaşta Ruh Sağlığı. Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı.

Songar, Ayhan (1966). "Dil ve düşünce", Bilgi Dergisi, XIX/226.

Soykan, Ö. N. (1991). "Türkçe'nin felsefe yolları", Milli Kültür, Sayı: 85.

Sözer, Emel (ed.) (1985). Text Connexity, Text Coher ence: Aspects, Methods, Results. Hamburg: Buske.

Steen, Gerard (1992). "Discourse aspects of metaphor", Dutch Quarterly Review of Anglo-American Letters, 21.

Steffensen, M.; C. D. Joag ; A. Anderson (1979). "A croscultural perspective on reading comprehension", Reading Research Quarterly, 15: 10-29.

Steinberg, D. D.; L. A. Jacobovits (ed.) (1971). Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology. Cambridge: CUP.

Steiner, E. H.; R. Veltman (ed.) (1988). Pragmatics, Discourse and Text. New Jersey: Ablex Publications.

Şahin, M. Abdülfettah (1990a). Çağ ve Nesil. İzmir: TÖV Yayınevi.

Şahiner, N.; S. Yaşar (1988). Edebî Sanatlar ve Mazmunlar. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Şenbay, N. (1992). Söz ve Diksiyon Sanatı. İstanbul: YKY.

Şenel, S.; Ş. Albant (1993). "Yabancı Dil Öğretiminde Yabancılaşma", Sızıntı, Sayı: 176

Şimşek, Ümit (1985). Araştırma Teknikleri. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Tamkoç, M. (1967). Manual for Term Papers and Seminar Reports , Ankara.

Tannen, D. (1984). "Indirectness in discourse: ethnicity as conversational style", Discourse Processes, 4: 221-238.

Tannen, D. (ed.) (1988). Linguistics in Context: Connecting Observation and Understanding. New Jersey: Ablex Publications.

Tansel, Fevziye Abdullah (1985). İyi ve Doğru Yazma Usulleri I -II-III. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Terwiller, R. F. (1968). Meaning and Mind. New York: OUP.

Tevrüz, Suna (1975). Farklı ideolojik görüşlü iki gazetenin kullandıkları dil üzerine yapılan bir inceleme", H.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi VII/1-2.

Thomas, Jenny (1983). "Cross-cultural pragmatic failure", Applied Linguistics, 4: 91-112.

Thornborrow, Joanna (1991). "Orderly discourse and background knowledge", Text, 11, 4.

Timurtaş, Faruk (1980). Türkçemiz ve Uydurmacılık. (2. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yay.

Toffler, Alvin (1970). Future Shock. New York: Random House.

Toffler, Alvin (1992). Yeni Güçler Yeni Şoklar. Çev. Belkıs Çorakçı İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Toptaş, M. (1988-89). "Kur'an'dan edebiyat dersleri", İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat, Kasım-Aralık-Ocak.

Tosun, Cengiz (1987). "Dilbiliminden uygulamalı dilbilime: Dilbilimin dil öğretimine katkısı", I. Dilbilimi Sempozyumu, Dilbilimin Dünü, Bugünü,Yarını. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Toury, Gideon (1985). "A rationale for descriptive translation", The Manipulation of Literature adlı eserde. Teo Her mans (ed.), London: Croom Helm.

Toury, Gideon (1980). In Search of a Theory of Translation. Tel Aviv: The Porter Institute of Poetics and Semiotics, Tel Aviv University.

Trudgill, Peter (1974). Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin.

Tschauder, Gerhard (1991). "Überschrift und Text-Überschrift als Text. Aspecte der Rezeption", Folia Linguistica, 25, 1-2.

Turabian, K. L. (1973). A Manual for Writers of Term Papers,Theses and Dissertations. (Fourth edition). Chicago.

Turan, Ü. D. (1987). "A preliminary study of elliptical sentences in Turkish", H. Ü. bilim uzmanlığı tezi.

Türk Dili (Çeviri Sorunları Özel Sayısı) (1978). Sayı: 322.

Turner, Frederick (1988). "Çeviri üstüne", çev. Yusuf Eradam. Metis Çeviri, Sayı: 4.

Turner, G. W. (1973). Stylistics. Middlesex: Penguin.

Türker, Faruk (1991). "Bilgisayarlı çeviriye doğru", Çağdaş Çeviri Kuramları ve Uygulamaları Seminerinde Sunulan Bildiriler. Ankara, Beytepe: H.Ü. YDYO MTB.

Ulrych, R. (1984). "Teaching translation and translation in language teaching", MET. vol. 12. No. 1.

Underline, Robert (1976). Turkish Grammar. Massachu- setts: MIT Press.

Uspensky, Boris (1973). A Poetics of Composition. Çev. Valentina Zavarin; Susan Wittig, Berkeley: University of California Press.

Vardar, Berke (1978). "Dilbilim açısından çeviri",Türk Dili Dergisi Çeviri Sorunları Özel Sayısı, 322, Temmuz, 65-71.

Vater, Heinz (1992). Einführung in die Textlinguistik: Struktur, Thema und Referenz in Texten. München: Fink.

Verhoeven, Ludo T. (1988). "Acquisition of discourse cohesion in Turkish", Studies on Turkish Linguistics, (ed.). Sabri Koç, Middle East Technical University, Ankara.

Viehweger, Dieter (1991). "Die Vielfalt textlinguistischer Forschungsansætze-methodologisches Dilemma oder notwendiger Pluralismus?", Linguistische Studien, Reihe A: Arbeitsberichte, 209.

Vygotsky, L. S. (1974). Thought and Language. Çev. E. Hanfmann, G. Vakar, Cambridge: MIT Press.

Walravens, J. (1988). "Towards a heuristic model for the translation of literary texts: A Blueprint", Belgium.

Wardhough, Ronald (1976). The Contexts of Language. Massachusetts: Newbury House.

Weber, Heinz J. (1986). “Text-oriented machine translation”, Aspekte der Konnexitat und Koharenz von Texten adlı eserde. Petöfi, Janos S. (ed.), Hamburg: Buske.

Wedekind, Klaus (1990). Generating narratives: interrelations of knowledge, text variants, and Cushitic focus strategies. Berlin: Mouton de Gruyter.

Weinreich, U. (1972). Explorations in Semantic Theory. The Hauge: Mouton.

Weiss, W. (1986). Textlinguistik contra Stilistik? Wortschatz und Wörterbuch. Tübingen: Niemeyer.

Weld, M. (1987). Man and the Universe. İstanbul: Sözler Yay.

Werth, P. (1984). Focus, Coher ence and Emphasis. London: Croom Helm.

White, E. M. (1993). “Assessing higher order thinking and communication skills in college graduates through writing”,The Journal of General Education, Vol. 42, No. 2.

Widdowson, H. G. (1975). Stylistics and the Teaching of Literature. London: Longman.

Wilss, Wolfram (1982). The Science of Translation: Problems and Methods. Berlin, Tübingen: Gunter Narr.

Winfield, F.; P. Barnes-Felfeli (1982). “The effects of familiar and unfamiliar cultural context on foreign language composition”, Modern Language Journal, 66: 373- 378.

Yıldız, Vehbi (1993). İrfan Ordusu. İzmir: Nil A.Ş.

Yngve, V. H. (1975). “Human linguistics in face-to-face interaction”, Organisation of Behaviour in Face-to-Face Interaction adlı eserde, A. Kendon, R. M. Harris; M. Ritchie Key (ed.), The Hague: Mouton.

Zeyrek, Deniz (1990). “An analysis of the textual pattern of the Turkish folktale”. H. Ü. doktora tezi.

Zoellner, Robert (1969). “Talk-write: A behavioral pedagogy for composition”,College English, 30, 267-320.

İndeks